

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

RECEPCE DÍLA LADISLAVA KLÍMY VE 20. STOLETÍ

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Vladimír Papoušek, CSc.

Autor práce: Bc. Jan Lassner

Studijní obor: nBOH-nKLS

2022

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 29. července 2022.

Jan Lassner

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucímu práce, panu profesoru Vladimíru Papouškovi za to, že se mne ujal a umožnil mi konzultace, kdykoliv byly zapotřebí. Dále bych chtěl poděkovat pracovnícím a pracovníkům Památníku národního písemnictví v Praze a Národní knihovny České republiky za ochotnou a vřelou pomoc při shánění materiálů. Dík patří také Veronice Molíkové a Kryštofu Valíčkovi nejen za pomoc s korekturami.

Anotace

Práce se zaměří na výzkum recepce filosofického i beletristického díla Ladislava Klímy v průběhu první poloviny 20. století a genezi jeho pozice v rámci kulturního prostředí. Východiskem budou především články dobových periodik, prology a epilogy vydaných knih, odborné texty i korespondence. Co teoretickou bázi využije práce recepční estetiku kostnické školy.

Klíčová slova

Ladislav Klíma, Hans Robert Jauss, recepční estetika, dobová recepce, nedocenění

Annotation

The study will focus on the reception of the philosophical and fictional work of Ladislav Klíma during the first half of the 20th century and the genesis of his position within the cultural ambience. The study will be based especially on the articles in periodicals, prologues and epilogues in published books, scholarly texts and correspondence. The study will utilize works of Constance School of Reception Aesthetics as a theoretical basis.

Key words

Ladislav Klíma, Hans Robert Jauss, reader-response criticism, period reception, underestimation

Obsah	
Prolog	7
1. Klíma jako výzva	9
<i>(Metodologie a teoretické ukotvení)</i>	9
2. „Fikce tvořit jest jedinou činností vědomí...“	27
<i>(Pokusy o implementaci Ladislava Klímy do kulturního prostoru v letech 1904–1921)</i>	27
3. „Co s ním jenom?“	38
<i>(Divergence, Traktáty a diktáty, Matěj Poctivý)</i>	38
4. „Jak to skončí? Lhostejno!“	58
<i>(Stopování genetiky, progrese a doba mlčení)</i>	58
Epilog	74
Užitá literatura	76
Primární literatura	76
Korespondence	83
Sekundární literatura	85
Online zdroje	88
Příloha č. 1	89
Příloha č. 2	101

Prolog

Ladislav Klíma (1878–1928) je v české kultuře pozoruhodným fenoménem zasluhujícím zájem jak z hlediska literární vědy, tak i filosofie. Této výrazné, ač v jistých dobách opomíjené, osobnosti českého literárního expresionismu, a především filosofického egosolismu/egodeismu (ve své době šlo o neologismy!) byl již věnován jistý korpus textů zabývajících se různými aspekty jejího díla. Jako příklady můžeme jmenovat biograficky laděnou studii *Jindřicha Chaloupeckého* (1910–1990) v knize *Expresionisté: Richard Weiner, Jakub Deml, Ladislav Klíma, Podivný Hašek* (1992), rozbor základních Klímových tezí od *Jana Patočky* (1907–1977) nebo analýzu hororových prvků v posmrtně vydávaných prózách od *Patrycjusza Pająka* (*1972) *Hrůza v české literatuře* (2017).¹ V rámci těchto a jiných prací došlo také jistým způsobem k načrtnutí recepce. Přesto nabízí právě oblast recepce stále nepříliš probádaný a plodný materiál. Doufáme, že tato práce bude přínosnou především podrobným zpracováním vývoje vnímání a chápání celkového díla a osobnosti Ladislava Klímy v průběhu 20. století, se zvláštním zaměřením na první polovinu 20. století a krátkým přesahem do současnosti a přispěje k utřídění poměrně velkého množství materiálu, jež lze v souvislosti s tématem vystopovat.

Přestože nás budou zajímat především v souvislosti s Ladislavem Klímou nejčastěji užívaná tvrzení o extrémní odtrženosti od obecně uznávaných literárních proudů, excentričnosti či odsouzení co odporného a zhoubného zjevu, není naším záměrem veškerá tvrzení za každou cenu rozporovat, neboť to v mnoha ohledech nebude možné. Nicméně bychom rádi tato obvyklá a zažitá mínění rozkolísali a poskytli podklady pro nový, sofistikovanejší a širší pohled na to, jakým způsobem byl Ladislav Klíma hodnocen, neboť se nám zdá, že v jistých obdobích, kdy nebyla diskuse o našem autorovi přímo mocensky přerušena, dochází k paradoxní situaci, v níž, řečeno tak trochu foucaultovsky, se na základě mlčení, nepovšimnutí a absence

¹ or. *Groza po czesku: przypadki literackie*.

řečí o autorovi a díle začíná rozvíjet celá řada diskursivních aktivit, které onu diskusi podněcovaly. Příkladem takového období jsou především 20. léta 20. století.

Iničiačným bodem se pro nás stává rok 1904, tedy rok Klímova vstupu do kulturního dění spisem *Svět jako vědomí a nic*. Pokusíme se kriticky zhodnotit veškeré nalezené relevantní zdroje napříč žánry. Východiskem nám budou články v dobových periodikách, prology a epilogy vydaných knih, dobové studie, korespondence i oficiální dokumenty (např. nakladatelské smlouvy). Sledované období je nutno, vzhledem k odlišným postojům a proměnám vnímání, rozdělit na tři vývojová stádia. První končí první světovou válkou, jež rázně přetíná chudou fázi jediného díla podléhajícího jen občasné reflexi, druhé rokem autorova úmrtí. Poslední etapu, jíž se budeme podrobněji zabývat, ukončují události roku 1948, kdy v důsledku nástupu socialismu a s ním spojených regulací kulturního života, přepisování historie a odstraňování mnohých autorů, zmizelo jméno Ladislava Klímy z oficiální kultury na zhruba dvacet let. Teprve v letech šedesátých nacházíme snahy rehabilitovat originálního myslitele a literáta v obecném povědomí. Dlouhou etapu od poloviny šedesátých let do současnosti jen v krátkosti načrtneme pro ucelení naší práce a naznačení dosavadního stupně vývoje.

První kapitola věnovaná explikaci teoretického pojetí zároveň přinese obecnější závěry, jež budou v následujících analytických částech práce dokazovány na konkrétních příkladech. Teoretická rovina práce budiž založena na přístupu Kostnické školy recepční estetiky, a to především na textech *Hanse Roberta Jausse* (1921–1997) a jeho teorii *horizontu čtenářského očekávání*. S její pomocí se pokusíme ukázat, jak se proměňovalo vnímání textů i osobnosti autora v rámci dobových diskursů.

1. Klíma jako výzva

(Metodologie a teoretické ukotvení)

Zamyslíme-li se nad tím, jakého rázu jsou entity, jimiž se zabývá literární historie, musíme si přiznat, že osoby a osobnosti autorů, které jakoby bez kritiky mlčky přijímáme co živé, v reálném světě současně, či kdysi existující bytosti (zkrátka lokalizovatelné v čase a prostoru) a o nichž pronášíme jisté soudy, jsou nám přístupny pouze jako literární postavy, jež k nám přicházejí skrze text; tedy se vši redukcí a „nedourčenostmi“, jakými jsou určovány postavy fiktivní.² Nejen v rámci filosofie – našli bychom mnoho příkladů také z literatury – se setkáváme s výraznými osobnostmi, jejichž podoba vzniká na základě textů, jež za sebou zanechaly. Na tyto vytvořené postavy se navíc často soustředí větší pozornost než na jejich díla (Staněk 2016, s. 66–67). I to je projevem života literárních děl: díla zpětně tvoří své tvůrce. A osobnost Ladislava Klímy, tak, jak ji s největší pravděpodobností známe, je literární postavou *par excellence!* Ladislav Klíma, bohočlověk prodchnutý Vůlí skrz na skrz, onen „kosmický velepyj“,³ jak jej nazývá *Ivan Diviš*, byl stvořen sám sebou, svou neutuchající *hrou*,⁴ reverzní emanací, stejně tak jako všemi, kdo na onu hru přistoupili a nadále ji rozvíjeli.

Názorným příkladem může být korespondence, jež prozrazuje vysokou míru stylizovanosti ze strany autora a zdá se, že i více méně prožité přijetí této stylizace jako

² Každá práce historická (naš příspěvek nevyjímaje), jak podrobně popsal *Hayden White* (1928–2018), je narativní konstrukcí, k níž patří i schopnost historika vyprávět příběh dějin. Historie je beletrií, tak jako je i formou historické reprezentace (White 2010, 153–168). I reálně žijící osobnosti, k nimž se vyjadřuje literární věda, jsou tak jistým způsobem postavami uvnitř vyprávění.

³ DIVIŠ, Ivan. *Teorie spolehlivosti*. Praha: Torst, 2002, s. 64. ISBN 80-7215-161-4.

⁴ Hrou zde nerozumíme celkový přístup Klímy k sobě samému i ke skutečnosti, v níž vše je iluzorní, ani filosofické východisko, jež můžeme charakterizovat úryvkem z prózy *Jak bude po smrti*: „[...] svět je jen bezedně hlubokou a feérickou hrůznou groteskou“ (Klíma 1989, s. 118). V těchto příkladech se jedná o kontradikci (v Klímově díle tak častou, neboť častou obecně) nevážně vážného. Zároveň musíme mít na zřeteli jeho koncept boží praxe, tedy ideál života vedeného podle zásad vlastní filozofie. V tomto konkrétním bodě je hra (nikoliv Hra), míněna jako sebestylizace.

skutečnosti. Řečeno slovníkem recepční teorie, *implicitní* a *empirický* autor splývají v jedno. Uvedme pro příklad některé marginálie: v dopise z 15. 3. 1911 žádá jakýsi p. Vomáčka Klímu o setkání. Po přečtení filosofova spisu byl tak okouzlen, že se toužil setkat s autorem.⁵ Také v milostné korespondenci se promítá Klímův postoj a sebe prezentace. Partnerky jej považují za rozkošného a zajímavého, avšak znepokojivého muže a velkou osobnost. Vrcholnou travestií Klímovy literární i filosofické tvorby jsou dopisy a básně *Franze Böhlera*, jež nejen přistupují na hru, kterou Klíma započal, nýbrž ji také rozvíjejí, ale zároveň karikují.

Pozdější snahu vyjádřit se erudovaněji ke Klímově osobnosti nalezneme u *Jindřicha Chalupického*, jenž se zabývá rozporem mezi *Klímou-empirickým* a *Klímou-textovým*, rozporem mezi svědectvím jeho přátel a textovým *sebeličením*, včetně zaujímání stylizovaných póz na fotografiích, jež mají budit dojem nezdolného vůdčího typu s pohledem upřeným do věčnosti (Chalupecký 2013, s. 157).

Úsilí vyjádřit se ke Klímově osobnosti by vedlo jen k utváření dalších domněnek a pokusů odhalit autorovu ideovou bázi. Od takového postupu se odkloníme, neboť nám připadá neplodný již z výše uvedeného přesvědčení o fiktivní podstatě autorských osobností. Naše soudy by byly pouhým přesvědčením, což je nebezpečí, k němuž svádí biografická interpretace. Přesto považujeme za možné skutečnost literární reprezentace osobnosti uchopit bez onoho nebezpečí a představit ji jako součást recepčních aktivit přijetí, předávání a dalšího rozvíjení narace.

Ladislav Klíma o sobě vytvořil rozsáhlý mýtus. Jako filosof zastával především praxi a obzvláštní péči o rozvíjení sebe sama.⁶ Toto pojetí s sebou přináší nejrůznější

⁵ Dopis p. Vomáčky Ladislavu Klímovi z 15. 3. 1911. Památník národního písemnictví v Praze, fond Ladislava Klímy.

⁶ O tom podrobněji: STANĚK, Jan, „*Pravda je daření se*“: *Filosofická praxe Ladislava Klímy*, in: BÍLEK, Petr A., DADEJÍK, Ondřej, KAPLICKÝ, Martin, PAPOUŠEK, Vladimír, SKALICKÝ, David a STANĚK, Jan. *Stopy pragmatismu: česká literatura a estetika v dotyku s americkým pragmatismem*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích: 2016, s. 65–95.

konsekvence představující nicméně určitý ideál filosofického charakteru. Příkladem ideálu může být upřednostnění kontemplativního a sebezdokonalujícího způsobu života před životem vedeným jako hromadění informací získávaných četbou. Četba je pouze druhotnou činností, jež může být přínosná pouze tehdy, čte-li člověk málo, lehce a povrchně (Staněk 2016, s. 71–72). Z Klímových časopisecky publikovaných článků naopak vysvítá, že se ve společenských, politických, historických i filosofických otázkách dobře orientoval. Intertextovost beletristické tvorby vypovídá zase o znalosti významných literárních děl: kupříkladu jisté části *Českého romanu* jsou nepochybně persifláží textu *Bible kralické*.

Předložené argumenty nám slouží nejen jako odůvodnění zájmu, který je v analytických kapitolách práce věnován recepci Klímovy osoby, tomu, jak se konstituoval a dále využíval obraz osamělého a nedoceněného (i nedoceníitelného) filosofa, jak byl aplikován v kulturních i politických polemikách, nýbrž také jako úvod k nastínění teoretické báze využitelné pro výklad vývoje recepce Klímových děl i osobnosti. Pro uchopení problematiky jsme zvolili čtenářsky orientované literárně-teoretické postupy, respektive přístup Kostnické školy recepční estetiky. Nejlépe využitelným nám připadá raný koncept horizontu očekávání, s nímž přichází Hans Robert Jauss již ve své inaugurační přednášce: *Co znamená studium dějin literatury a jaký je jeho smysl?* z roku 1967, jenž samozřejmě následně rozvíjí (Holý 2006, s. 109). Jauss akcentoval doposud přehlíženou dimenzi literatury, tedy recepci a účinek, která k ní však neodmyslitelně patří, neboť žádné z děl nebylo vytvořeno proto, aby bylo čteno a interpretováno filology nebo historiky; každý filolog i historik je v první řadě čtenář (Jauss 2001, s. 7–8).

„Souvislost událostí literárního dění je primárně zprostředkována v horizontu očekávání literární zkušenosti současných a pozdějších čtenářů, kritiků a autorů“ (Jauss 2001, s. 11). Hodnocení uměleckých artefaktů, jimiž jsou literární díla, nemůže být založeno na pozitivistické metodě vršení faktů, jež jsou stále doplňovány a zařazovány do klastrů, nýbrž na ověření konkrétní zkušenosti, již s dílem zakusili primární čtenáři i jejich další generace. Generování imanentního smyslu díla nám o díle samotném

mnoho neprozradí, natož aby uspokojivě vyložilo, proč je text, jenž se v čase nemění, přesto vykládán v různých dobách odlišně.

Abychom dokázali cokoliv vnímat, musíme již mít jistá předporozumění. Také jako čtenáři, setkávající se s nejrůznějšími texty, máme zkušenosti z předešlého čtení. Ani to nejoriginálnější a nejpřevratnější dílo nevstupuje do informačního vakua a je vždy interpretováno skrze očekávání vytvořené minulou četbou. Konstituuje se komunikační situace, jejímiž členy jsou dílo, čtenář a každé další dílo. Čtenář nevnímá text jen ve vztahu k jiným textům, ale také ve vztahu k životní zkušenosti. Text evokuje čtenáři horizont očekávání a pravidel hry známé z předešlých čtení, tento nadsubjektivní horizont podmiňuje účinek textu. Teprve poté můžeme hovořit o individualitě jednotlivého čtenáře. Dílo s iniciovaným horizontem očekávání následně různými způsoby pracuje – očekávání může být naplněno, přetvořeno, posunuto, nebo popřeno (Jauss 2001, s. 12–13).

Doba, v níž vešel Ladislav Klíma do kulturního a společenského dění, je doba střetů starého s novým; vytváří se nová imaginace a nová ikonografie (ty jdou ruku v ruce s ikonoklasmem, jenž bychom mohli spatřovat také v rámci Klímova díla), hledají se nové způsoby zobrazení, sloužící k proniknutí do hlubin existence, kam dosavadní přístupy nedosáhly. Literatura na přelomu 19. a 20. století ještě nehledá nový slovník pro vyjádření vznikajícího světa, jenž se jeví jako nesamozřejmý, k tomu dochází nejprve ve výtvarném umění. *Svět jako vědomí a nic* však již pracuje s novým slovníkem, a proto nebyl spis českým kánonem přijat – jednoduše neznámému slovníku neporozuměl (Papoušek 2010, s. 42–46).

Pro Jana Patočku (1907–1977) byl Klíma „*první, předčasný myslitel absurdity*“ (Patočka 2006, s. 153), jedná se však opět o velice specifickou definici nadčasovosti. Jeho místo se nenachází vně filosofie, ani není pouhým eklektikem bez myšlenky; spisy, s nimiž přichází vybízejí k dialogu. Klíma mluví řečí svých vrstevníků, řečí tehdy převládajícího pozitivistického konsciencialismu, inspirovaného rozšířenou schopenhauerovskou a nietzscheovskou filosofií života. Zásadní obrat přichází až v rámci oné struktury: zcela logicky je vyvracena logika sama. Proti sobě stojí

pozitivisté s fakty, jimž bezmezně věří, a pro které je logos pouhou hříčkou sloužící faktům, a Ladislav Klíma, jemuž logos představuje prisma nazírání faktů. To je nicméně pro pozitivisty nepřijatelné. Nepochopení, jehož se Klímovi dostalo, nepramení z jakési transcendentní jedinečnosti – jak se o tom snaží čtenáře přesvědčit mnozí filosofovi přátelé – ale ze zcela geniálního kroku uvnitř uznávané vědecké metody (Patočka 2006, s. 153–155).

Ať se přikláníme více k jedné či druhé interpretaci, pokusme se pomocí nástrojů recepční estetiky navrhnout další možné vidění. Řečeno s Jaussem: Klíma byl vnímán z hlediska synchronních horizontů očekávání – hodnocen je jako nihilista se vším, co k tomu patří: negace a popření veškerých hodnot společenských i mravních, skepse a únava, bezvýchodnost a ztráta smyslu, tedy zdánlivě ono klímovské „Nic“, jež se jako strašák nese nad celým jeho dílem a je tím hlavním, co bude v prvních letech (nicméně v omezené podobě i v dalších desetiletích) po vydání *Světa jako vědomí a nic* vyzdvihováno. Toto očekávání nedošlo naplnění právě proto, že slovníku, s nímž se doboví čtenáři setkali, nebyli s to ještě porozumět, horizont očekávání byl překročen natolik, že to znemožnilo hlubší pochopení.

Klíma vlastně vědomě nevytváří takový horizont očekávání, aby následně něco popřel, nýbrž se snaží od počátku vymanit z běžné produkce. To mu nicméně nepomůže zcela se zříci horizontu, protože jeho uvažování je založeno na znalosti jiných filosofií, a tyto jsou s ním následně při výkladech vždy neodlučně spojeny a vytvářejí tak část horizontu (dalšími prvky jsou například politická a sociální situace).

Není možné, aby dílo nemělo horizont, nicméně, tak jako v případě Ladislava Klímy, může nastat situace, kdy dílo ještě nemá své publikum, jehož vkus by mohlo naplnit a prolamuje horizont tak silně, že recipient schopný dílu rozumět, se teprve musí utvořit (Jauss 2001, s. 17). Abychom vytvořili hodnotný náhled na dějiny hodnocení Klímova díla, pokusíme se sledovat recepci v proměnách času, přičemž se budeme ptát, jakým způsobem vedl dobový recipient s textem *rozhovor*, na jaké otázky je horizont odpovědí a pokusíme se rekonstruovat literární horizont určitých

okamžiků. Tím snad vyhovíme Jaussově představě vyjevování dějinnosti literatury v průsečících synchronie a diachronie (Holý 2006, s. 116).

Navrhňeme nyní jistou abdukcí. Klíma je většinou vnímán jako excentrik, jenž nedošel nikdy plného uznání. Při průchodu časem je možné spatřit, jak se proud reflexí rozrůstá, proměňuje, noří se pod povrch – ať již samovolně, nebo násilně (mocensky) – a znovu se objevuje v jiných souvislostech, aby dal vzniknout něčemu novému. Z důvodů rozsahu práce se v analytické části zaměříme především na období první poloviny 20. století, od iniciačního roku 1904 do roku 1948, jenž je právě jedním ze zásadních milníků, po jehož přechodu nastává naprosté mlčení a Ladislav Klíma mizí z veřejného prostoru. Přesto bychom rádi alespoň nastínili další osudy, jež na Klímu čekaly po jeho znovuobjevení v polovině šedesátých let.

V letech následujících po vydání prvního spisu, ve druhé kapitole se konkrétně pojedná o období 1904–1921, se Klímovu dílu dostalo jen málo pozornosti. Při posouzení důvodů je třeba zohlednit i následující faktory: absence reklamy, nízký náklad a fakt, že začínající autor sám se o rozšíření nesnažil, původně nic vydávat nechtěl. Až do roku 1919 se o Klímovi ve veřejném prostoru vědělo jen málo a snahy o zlepšení situace se objevovaly sporadicky. Prvními pokusy rozšířit povědomí o autorovi se zabýval *Emanuel Chalupný* (1879–1958) a později *Josef Kodíček* (1892–1954). Vytvořila se malá skupina intelektuálů, jimž uhranula Klímova filosofie, zřejmě právě tím, že měli k podobným tématům blízko.

Obecnými rysy tehdejších recepcí jsou především: nadšení z objevu nekonformního autora, nicméně bezvýhradná nekritičnost a neschopnost dílo interpretovat, pouze vyřčené myšlenky dále prezentovat bez hlubšího výkladu. Jediným momentem transformace předváděného je zapojení Klímova pojetí národa do jiných než filosofických souvislostí, čemuž se věnoval Emanuel Chalupný. Sám však již ve své první recenzi píše, poté, co se pokusil shrnout hlavní body Klímova spisu: „Není možno stručně vylíčiti celé bohatství tohoto díla. Je samo místy tak stručno, že bylo by třeba z něho přímo citovati“ (Chalupný 1905–1906, s. 658). Dílo se zřejmě vzpíralo

komunikaci, jež by k interpretaci vedla, neboť zkušenost, do jejíhož rámce by se mohlo zařadit a na jejímž pozadí by došlo k artikulaci významu, byla velice omezená. Potenciální interpret si je předem vědom neúspěchu vyložit dílo a rozhoduje se ponechat nalezení smyslu na čtenáři. Jsou-li však některé pasáže Klímova spisu přímo citovány, blíže specifikovány, nebo dále využívány, jde výhradně o části „sociologické“, estetické nebo týkající se tématu národa (roku 1910 věnoval Josef Kodíček celé jedno číslo časopisu *Stopa* (1910–1913) ukázkám ze Světa jako vědomí a nic). Metafysickým úvahám se recenzenti vyhýbají a místo toho věnují pozornost oblasti, jíž je možné jednoduše spojit s dobovými politickými a národními otázkami.

Neschopnost hlubšího uchopení a interpretace se v následujícím období (a tím pozvolna přecházíme do dvacátých let 20. století) sama stala předmětem reflexe. Tento fakt, že dochází ke kritickému zhodnocení nejen Klímových textů, nýbrž také dobových metatextů, je stěžejním podkladem pro naše vývody. K. V. Škrach, jenž se zapojil do polemiky o Klímově filosofii na stránkách týdeníku *Nová svoboda* (1924–1946), věnoval velkou pozornost přístupu Emanuela Chalupného k filosofii egosolismu, jíž se snažil propagovat, nicméně nedošel v uvažování o ní tak daleko, aby byl schopen ji kriticky uchopit: „*Ve své obšírné studii o K-ově filosofii, Ch. reprodukuje široce jeho aforistické projevy, idealisuje si je v geniální filosofický systém, doporučuje k studiu, ale ani tam nesleduje, pokud myšlení K-ovo je správné, ani nedokazuje, že není falešné.*“ (Škrach 1925, s. 459–460). Jak Škrach vnímá samotného Klímu, nebo jak si vysvětluje, že Chalupný, sám neradikální ve svém uvažování, podlehl radikální filosofii, se budeme zabývat později.

Poválečné období nepřineslo pouze více publikačních možností pro Ladislava Klímu, nýbrž i změnu v hodnocení. Rychle reagující Arne Novák (1880–1939) a Jan V. Novák (1853–1920) ve svých *Přehledných dějinách literatury české od nejstarších dob až do politického osvobození z roku 1922* sice stále zařazují Klímu jako „*aforistického nihilistu Nietzscheva směru*“, nicméně rozšiřují (oproti vydání z roku 1913) definici o odpor ke školskému myšlení a zálibu v paradoxech (Novák 1922, s. 766). Stejněho roku vyjde

kniha *Traktáty a diktáty* a Stavovské divadlo předvede hru *Matěj Poctivý* (vyjde též knižně). K oběma výstupům se kritika hojně vysloví.

Největšího ohlasu, ať již pozitivního, či negativního, se dočká veselohra *Matěj Poctivý*, zažije nebývalý divácký úspěch, avšak vyvolá také odpor a diskusi o jazykových, estetických a výchovných kvalitách lidových divadelních her. Uvidíme, že hra byla posuzována společně s jinými inscenacemi tohoto roku, například *Ze života hmyzu* bratří Čapků, tedy s díly, která jsou, troufáme si tvrdit, dnes mnohem známější, ne-li dokonce kanonická, ač byla dobovou kritikou přijata též záporně – vyčítáno bylo oběma hrám užívání nespisovných výrazů i nedramatičnost a prvoplánovost.

Společensko-kritická složka *Matěje poctivého* zapříčinila mimo jiné také reakci *Československé obce novinářské* ve formě žaloby proti autorům za nelichotivé zobrazování publicistů i následný protest umělecké veřejnosti proti této žalobě, k němuž se připojily osobnosti z řad spisovatelů, dramatiků a kritiků. Veřejně sledovaným se stal soudní spor obou autorů *Matěje Poctivého* (L. Klíma a *Arnošt Dvořák*) s Národním divadlem pro nedodržení smluvních podmínek a neochotu inscenovat jejich hru, přestože měla ve Stavovském divadle velký úspěch. Zde uvedené informace slouží pouze k utvoření představy o tom, jak široce se mohla veřejnost dvacátých let seznámit s Ladislavem Klímou a blíže se celé záležitosti budeme věnovat na patřičném místě.

Vyjma toho, že Klíma je diskutovaný a sám veřejně činný, spatřujeme v recenzích a kritikách radikální proměnu přístupu k jeho dílům, a to již v roce 1922. Nejde o jev obecný, existují dva výrazné tábory, jedni Klímu vyzdvihují a nekriticky k němu vzhlíží, druzí v něm vidí pouze neoriginálního eklektika, o jehož díle nelze mluvit jako o filosofii (takový názor zastával třeba *František Krejčí*). Jistá část příspěvků se nachází mezi těmito dvěma názorovými skupinami. Přesto si nelze nepovšimnout, že okruh příznivců si začal uvědomovat nedostatečnost svých invencí a absenci interpretace. V tomto ohledu za iniciační považujeme příspěvek *F. X. Šaldy* (1867–1937) v *Tribuně* (1919–1928) ze 16. 4. 1922 s názvem *Filosof-básník*. Šalda neměl ke Klímovi blízko pouze obdivem k *Friedrichu Nietzscheovi* (1844–1900), ale také

zaměřením na uměleckou praxi, na sebeutváření a rozpor mezi svobodným individuem, jehož nejvyšším cílem je tvořit sebe samo a společnost. Pro Šaldu byla práce na růstu tvůrčovy osobnosti důležitější než samotná tvorba uměleckých děl. Václav Černý (1905–1987) onen ideál sebezosobnění nazývá „*heroickým personalismem*“ (Med 1996, s. 64–65).

V *Bojích o zítřek* (1905) Šalda rozlišuje tři kategorie: spisovatele, umělce a básníky, přičemž nejvyššími jsou mu básníci, *arcitvůrci*, ti, již netvoří pro slávu, ani pro to, aby byli čtení, je jim lhostejné, zda je někdo pochopí, nejsou primárně duchaplní a vtipní, ani se nesnaží být oceňovanými mysliteli, tvoří zcela svobodně, bez ohledu na jiné, bez ohledu na svět, čímž se nejvíce přibližují nevyslovitelnému, které jiným neustále uniká (Šalda 1948, s. 27–28). A do konceptu ideálu nejvyššího tvůrce zapadal Šaldovi nejvíce právě Ladislav Klíma. Označení filosof-básník se díky němu stane téměř synonymem pro nepochopeného filosofa, jež budou v následujících letech využívat nejen jeho příznivci, ale také odpůrci. Šaldovo označení zjevně nebylo plně pochopeno, nicméně přispělo k přehodnocení dosavadního pojetí; z recepcí Klímovy filosofie postupně vymizí prosté citování a opakování, od stránek sociologických, psychologických, politických a kulturních přejde primární zájem na metafysický systém, pro nějž se – pomalu sice – vytváří nový slovník, jenž by mohl uchopit doposud neuchopitelné a úvahy, které by nepracovaly pouze s povrchními pojmy a zařazováním k jednotlivým směrům, ale přinesly originálnější pohled na Klímovu filosofii. Opouští se prosté konstatování, že solipsistní a egosolistní filosofie je druhem nihilismu, tedy něčím záporným a bezvýhodným, ocenění dojdou především snahy bezpředsudečně se podívat na ta tvrzení, jež doposud byla nahlížena jako dogmatická. Nejvíce v tomto směru učinil právě Šalda, tedy že přišel se čtením Klímy nikoliv jako zmrtvělého nihilisty, nýbrž co živelného vitalisty: „*Myšlení Klímovo pudí Erós.*“ (Šalda 1922, s. 2–3).

Nové texty vcházejí do situace obsahující již stopy díla minulého. Recipientský horizont se rozšířil o zkušenosti s nejrůznějšími moderními uměleckými proudy a obohatil se také o zkušenosti mimoliterární, především o hrůzu a absurditu světové

války. Příklon k primárně metafysickým oblastem Klímovy filosofie zase můžeme spatřovat ve vzniku samostatné Československé republiky, která byla vyústěním snah o vytvoření státu pro Čechy a Slováky (k tomu samozřejmě nedošlo, vzhledem ke skutečnosti, že šlo mnohonárodnostní stát). Češi již nebyli součástí monarchie, ale mohli se zdánlivě plně realizovat ve svém vlastním státě – to pochopitelně vyvolávalo zcela odlišné otázky. Před válkou přitahovalo například pojetí malého národa, jenž má předpoklad stát se nejsilnějším, neboť génus se v něm nerozmělní tak jako v národě velkém, protože takovou odpověď otázky kladené v rámci horizontu vyžadovaly. Po vzniku republiky již nebylo třeba se na podobné věci tázat a primární zájem vzbuzovaly odpovědi na otázky po smyslu dalšího bytí, ale také otázky po významu umění a filosofie v životě „našeho“ lidu, tedy pozice metafysiky a duševní činnosti v materializujícím se světě.

I nadále bude Klíma využíván politicky, avšak zcela jinak. Nepůjde již o demonstraci velkého národního génia a dokladu, že národní sebevědomí se vyvíjí, nýbrž o uštedřování stranických políčků opovrhovaným činitelům, kritiku demokracie, politických stran, materialismu nebo rozvoje volného času a s tím související zábavné kultury. Pozoruhodné a naprosto ojedinělé je označení Ladislava Klímy za „proletářský zjev mimořádné úrovně a významu“ (Očadlík 1928, s. 4), jak jej nazve muzikolog *Mirko Očadlík* (1904–1964) v nekrologu v *Národním osvobození* (1924–1948). Jinak je totiž využít zcela opačně, tedy ke kritice komunismu a obecně materialismu. Můžeme konstatovat, že dochází k názorovému přisvojování zesnulé osobnosti jak z pozic pravicových, tak levicových.

Povědomí o Klímovi se ve veřejném prostoru bude i nadále zvyšovat. Roku 1927 vyjde kniha *Vteřina a věčnost*, a to v nákladu o 1 500 výtiscích, jak prozrazuje smlouva s nakladatelstvím Dr. Štorcha-Mariena z roku 1926.⁷ Předtím, roku 1923, se objeví spis *Filosof z předměstí: dialog o ničem a o všem*, nicméně tomuto dílu se v naší

⁷ Aventinum, nakladatelství dr. Ot. Štorcha-Mariena – Praha – Ladislavu Klímovi, 1926. Památník národního písemnictví v Praze, fond Ladislava Klímy.

práci věnovat blíže nebudeme, neboť otázka autorství je sporná, bývá sice připisován Ladislavu Klímovi, nicméně žádný námi dohledaný dokument této spojitosti nenasvědčuje. K anonymnímu vydání bez bližšího určení, zda se jedná o text z pozůstalosti, nebo dílo napsané pro zadavatele na objednávku, se vyjadřuje Josef Kodíček v *Českém slově* (1907–1945). Ani on sám si není jistý, kam bibliofilii zařadit⁸ (Kodíček 1932, s. 8). Podobně budou opomenuty další materiály, u nichž není jisté, zda je Ladislav Klíma jejich autorem.

Vrcholem, co do kvantity nalezených zmínek, je rok 1928, tedy rok úmrtí Ladislava Klímy, kdy se objeví velké množství nekrologů, memoárů i pokusů o shrnutí jeho přínosu filosofii. Téhož roku se čtenáři seznámí s novelou *Soud Boží*, groteskním romanetem *Utrpení knížete Sternenhocha* a znovu vyjde Svět jako vědomí a nic. Pozoruhodná je výše nákladu, v níž Aventinum Svět jako vědomí a nic znovu vytisklo. Jednalo se o 1 100 výtisků, přesněji 1 000 výtisků autorských a 100 reklamních, 50 na lepším papíře. Klíma měl podle smlouvy obdržet zdarma 25 autorských výtisků.⁹ Povšimněme si, že náklad je na dílo autora, jenž je obvykle vnímán jako nepovšimnutý, poměrně vysoký. Vydavatel musel počítat s odbytem, a to vše ještě předtím, než Ladislav Klíma zemřel, protože smlouva pochází z 23. prosince 1927. Nepočítalo se tedy s obvyklým vzednutím zájmu o zesnulého autora. V následujících letech výše nákladů u význačných děl ještě porostou.

Pro úplnost je nutné poznamenat, že do německy mluvícího prostředí Klímu pravidelně uváděl *Paul Eisner* (1889–1958) referáty v *Prager Presse* (1921–1938).

Mezi lety 1929–1948 vyjde deset Klímových textů z pozůstalosti, ať již jako oficiální vydání, nebo jako bibliofilské tisky. Jeho přátelé a pozůstalí se po pohřbu dohodli na

⁸ Dialog považuje za Klímovu parodii sebe sama, v níž se líčí jako malého, upovídáného človíčka, který bez ustání mluví s kolemjdoucími. Sám je samozřejmě proti, a tak jako v jiných příspěvcích líčí Klímu co mlčenlivého člověka mohutné postavy (Tamtéž).

⁹ Aventinum, nakladatelství dr. Ot. Štorcha-Mariena – Praha – Ladislavu Klímovi, 1927. Památník národního písemnictví v Praze, fond Ladislava Klímy.

vytvoření společnosti Ladislava Klímy, jež si za cíl určila koordinovaně vydávat i znovu vydávat starší díla a seznámit veřejnost také s texty doposud nevydanými. O vytvoření společnosti bylo rozhodnuto již ve druhé polovině dubna 1928, avšak o dva roky později České slovo informovalo o ztroskotání původně ambiciózního projektu. Z pozůstalosti nakonec vyšly jen některé texty u různých nakladatelů (České slovo 1930, s. 6), nedošlo ale k očekávanému soubornému vydání.

Náklad se pohybuje většinou kolem 100 výtisků, nicméně *Filosofické listy Ladislava Klímy* (1939) mají již náklad 1 000 výtisků, navíc jsou doplněny úvodní kresbou *Emila Filly* (1882–1953) a opatřeny bibliografií a poznámkami *Jaroslava Kabeše* (1896–1964). Zcela jinak je tomu u *Slavné Nemesis*, která vyšla v nakladatelství Sfinx v roce 1932, její náklad dosáhl vysokého počtu 3 500 výtisků,¹⁰ ale nejedná se o jediný takto vysoký náklad.

U zbylých spisů se náklad pohybuje většinou kolem 1 000 výtisků. Tak je tomu i v případě knihy obsahující korespondenci Ladislava Klímy, Emanuela Chalupného a Otakara Březiny *Duchovní přátelství* (1940). Ke dvacátému výročí Klímova úmrtí (1948) uspořádali *Karel Bodlák* (1903–1989) a *Rudolf Vápeník* (1911–1990) sborník, přinášející některé vlastní Klímovy texty, ale také Šaldův žalozpěv, vzpomínky přátel, interpretace filosofického díla a fotografický doprovod. Výše nákladu činila 1 100 výtisků. Téhož roku ještě vydá *Jaroslav Pícka* (1897–1957) *Čtyři listy filosofa Ladislava Klímy Ing. Dr. Antonínu Křížovi* a druhé vydání *Traktátů a diktátů* s nákladem 2 200 výtisků. Následuje dvacetiletá mezera, v níž je možné zachytit pouze neoficiální vydání, o nichž nemáme bližších informací. Oficiálně vyjdou až roku 1967 *Vteřiny věčnosti*, kniha sestavená z Klímových spisů *Josefem Zumrem* (*1928).

Od roku 1929 se Klímovo jméno objevuje především v souvislosti s vydávanou pozůstalostí, ale také v rámci „březinovské“ literatury, jíž se po Březinově smrti objeví poměrně velké množství. Výrazněji se Klímovi věnuje Emanuel Chalupný v *Dopisech*

¹⁰ Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 10. dubna 1930. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Otokara Březiny II (1931) nebo *Jakub Deml* (1878–1961) v *Mém svědectví o Otakaru Březinovi* (1931). Důležité je zmínit Klímův význam pro oblast lingvistiky, který byl doposud přehlížený. Již v předchozích dvou obdobích byla akcentována vysoká stylistická úroveň Klímových textů. Nyní jsou ale přímo užity pro normování spisovného jazyka a vytvoření *Příručního slovníku jazyka českého* (1935–1957) podle kritéria *dobrého autora* definovaného *Václavem Ertlem* (1875–1929), jež bylo ve své době rozsáhle diskutováno.

Dobové diskuse po Klímově úmrtí nezmění ráz zcela, nicméně k proměně dojde především v opouštění (nikoliv opuštění!) pokusů interpretovat nově dílo filosofické a v primárním zaměření na beletristickou tvorbu, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že Klíma se v tomto období poprvé představil veřejnosti jako prozaik. Uveřejněné prózy i kratší zápisky jsou interpretovány skrze přístupy a představy vytvořené během předcházejícího období. Nicméně, jak již bylo řečeno, obhajování, jednoduchá adorace, aktualizace nebo hledání originálních interpretací starších děl ustupuje a objevuje se většinou jen u autorů, kteří stáli za propagací Ladislava Klímy i v minulosti, jako například u Josefa Kodíčka, jemuž přehnaná péče o neuznaného filosofa, bude také vytýkána. Co přichází jako nové, jsou pokusy nalézt vhodné zařazení problematičtějšího autora k již definovanému literárnímu směru nebo proudu a zhodnotit jeho význam obecně. Zároveň není již tolik důležité, jaký byl Klíma a jaké významy nesou jeho texty, nově se hledá odůvodnění, proč byl a je vnímán jistým způsobem (především jako nedoceněný autor). Texty inklinují k hledání odpovědí na otázky, jež budou rozpracovávány literární vědou až o čtrnáctiletí později a využívají receptivní uchopení problému.

Ladislava Klímu již v předchozím období hodnotili jeho přátelé jako jev nečasový, nadčasový, nebo pozdní; nicméně nešlo o propracovanější teze. Nyní je Klíma zařazován do širších kulturních souvislostí bez metafysických přesahů, jak to činil již zmíněný Josef Kodíček. *Vladimír Ryba* v článku z roku 1933 připisuje autorův neúspěch pozdnímu zjevení na literární scéně. Klímovo dílo hodnotí jako dekadentní (především část beletristickou), v němž hledá spojitosti s tímto proudem na mnohých

rovinách (názorové, látkové i na rovině postav). Podle jeho názoru není Klíma autor, pro něhož ještě nepřišel správný čas a bude teprve kdesi v budoucnu pochopen, nýbrž jde o tvůrce, jenž zaspal svou dobu a dílem vchází do prostředí, v němž čtenáři schopní vnímat dekadentní poetiku již vymřeli (Ryba 1933, s. 6). Vyšší význam mu nepřikládá.

Protikladně na Klímu nahlíží *František Götze* (1894–1974) – zde se prvně dostává do kontaktu s expresionismem brněnské *Literární skupiny*. Tak jako Ryba i Götze kárá Kodíčka za nečasové hodnocení, tentokrát ale vidí v Klímovi autora přímo navázaného na ducha doby:

[...] nepokládám za správné, jestliže se jen z nich¹¹ odvozuje Klímův zjev, a jestliže se nevezme zřetel na dobu, kdy Klíma vytvořel tuto *synthesu*. Pak nutně vysvitne, že ta základní tendence popření hmotného světa a dnešního člověka má v sobě časové jádro: protest proti měšťanské skutečnosti, již filosof cítí jako životní realitu dekadentní a proti staré společnosti, kterou vidí v rozkladu. Tento systém se formoval v době strukturní změny celé epochy, v níž starý svět ukázal svou podvrácenost a churavost. Klíma popřel vnější svět jako soubor kalu a špíny. Tento sociální akomunismus, tento metafysický solipsismus a nihilismus znamenají víc než jen hru myšlenky – jsou právě podloženy vědomím, že právě tento starý svět se musí popřít, poněvadž je nedostatečný a zvrácený, poněvadž je omyl, slepá ulička, poněvadž je sám v sobě kontradikce. (Götze 1933, s. 11).

Götzeova úvaha v sobě směšuje téměř veškeré dosavadní tendence – přesto je nápadné a ojedinělé jeho vidění Klímy co autora, který do své doby zcela a bezvýhradně zapadal, neboť jejího ducha dokonale vyjádřil. Zároveň vidí v beletrii příbuznost se surrealismem, Klímu dokonce přirovnává k *Louisi Aragonovi* (1897–1982), jeho dílo je „*nejsilnější česká prosa nadrealistická*“ (Tamtéž).

Vyjma toho se ve sledovaném období objeví pokusy zařadit Klímu k romantismu a opět dokázat jeho pozdní příchod, a tedy neúspěšnost. Pravidelně bývá přirovnáván k *E. A. Poeovi* (1809–1849) či *Comte de Lautréumontovi* (1846–1870).

¹¹ Berkeley, Schopenhauer, Nietzsche.

Evidentní přitažlivost Klímy pro české surrealisty vynikne v roce 1938. Je nutné připomenout, že se nacházíme v době po Mnichovské dohodě, odtržení pohraničních oblastí a vzniku druhé republiky, kdy se stát musí potýkat se situací, jíž ještě nikdy nečelil. Zároveň jde o období po rozchodu *Vítězslava Nezvala* (1900–1958) se skupinou československých surrealistů. Přesto se na podzim v *Lidových novinách* (1893–1945) uskuteční anketa o *Nejhodnotnější knihu 1938*. Mezi dotázanými byly význačné osobnosti tehdejší kultury, např. *Karel Čapek*, *Josef Čapek*, *K. J. Beneš*, *Jaroslav Durych*, *Arne Novák*, *S. K. Neumann*, *Konstantin Biebl*, *Vítězslav Nezval* a další. Anketa nebyla nijak omezena, respondenti mohli zvolit jakoukoliv knihu bez ohledu na žánr či dobu vzniku, jedinou podmínkou bylo vybrat takové knihy, jež každý z nich považoval za „nejhodnotnější“. Ač bychom očekávali, že ve zvláště napjaté situaci, v níž se stát ocitl, budou akcentováni „národní klasici“, kteří dodnes tvoří školský kánon (Erben, Němcová, Jirásek), jsou zde tito zastoupeni jen výjimečně. Namísto toho jsou vybíráni současní básníci: *Vladimír Holan* (Září 1938), *František Halas* nebo *Josef Hora*. *Konstantin Biebl* (1898–1951) mezi své tři nejhodnotnější knihy zařadil *Umění přírodních národů Josefa Čapka*, *Slavnou Nemesis Ladislava Klímy* a *Oberpfalzerův Jazykozpyt*. U *Vítězslava Nezvala* nalézáme tyto knihy: *Vladislav Vančura: Rodina Horvatova*, *Jan Mukařovský: Významová konstrukce Máchovy poesie* a *Ladislav Klíma: Slavná Nemesis (a jeho filosofické stati)* (*Lidové noviny* 1938, s. 3 a 5).

Nihilismus, zdůrazňovaný u obhájců, a hlavně u odpůrců Klímovy filosofie (u odpůrců interpretován jako slepá ulička), přestává být hodnocen jako negativní a jednoznačný prvek díla. Pomalu se přetváří ve funkční ambivalentní složku, která vyjadřuje bezvýchodnost pouze povrchně, ale její hlubší význam tkví ve vitalistním příklonu k životu a světlu. Nově se definuje nihilismus „živoucí“ a „životný“, jehož hlavním účelem je vytvořit kreativní tvůrčí subjekt a odvrhnout vše, co člověka, jenž sám sebe považuje za vrchol všeho, činí nízkým. Dojde ke změně zařazení od nihilismu vyrůstajícího z německého radikalismu a subjektivního idealismu, k pozitivně posuzovanému voluntarismu. Nečasovost se mění v časovost.

Obecně během druhé světové války počet dohledaných zmínek klesá, přesto se i přes válečná léta zájem o Ladislava Klímu udržuje. Vycházejí jeho díla i recenze na ona díla v periodikách. Zájem budí u mladé generace umělců, například u členů *Skupiny 42*, jejichž skupinová platforma *Listy* (1946–1948) se věnovala opomíjeným autorům jako byli Richard Weiner i Ladislav Klíma (Janoušek 2007, s. 81).

Poprvé se setkáváme s formou citátů – některé sentence hodnotící československou kulturu a společnost byly využity také v kolaboračním článku publicisty *Emanuela Vajtauera* (1892–?). Tím však nebyla Klímova osobnost nijak zvlášť zasažena a k vydávání jeho spisů dochází i po válce, tedy v době, kdy je z důvodů nedostatku papíru, který byl částečně uměle vyvolaný, posléze skutečný, vytvořena regulace knižního trhu. Posledními většími negativními reakcemi jsou dvě kritiky od *V. T. Miškovské* v *Českém slově* z roku 1945 recenzující knihy *Boj o vše* (1942) a *Ladislava Klímy filosofie češství* (1945) *Jaroslava Kabeše*. Miškovská sice logicky upozorňuje na Kabešovo spojování nespojitelného a nadinterpretování Klímovy filosofie, nicméně v hodnocení autora samého se obloukem vrací do povrchních recenzí dvacátých let: nelze jí překonat odpor a hnus, který některé Klímovy texty vyvolávají. Tento projev lze hodnotit buď jako velký krok zpět, nebo také, a to je pravděpodobnější, jako názor „druhé strany“, druhého tábora, jenž v Klímovi nikdy neviděl hodnotného autora.

Během následujících dvaceti let je Klíma z oficiální kultury odstraněn. Stále zůstává dobře znám kultuře neoficiální a undergroundové, o čemž svědčí nejen *Prométheova játra Jiřího Koláře* (1914–2002); v souvislosti s ním je třeba zmínit exilový časopis *Revue K* (1981–1982), založený v Paříži, na nějž se vázalo nakladatelství *Edice Revue K*, v němž od roku 1988 vycházela bibliofilská ediční řada tzv. *Defektní řada*, zahrnující české texty i francouzské překlady (mezi vydávanými autory byli Ivan Blatný, Ladislav Klíma, Jan Skácel, Ivan Wernisch a další) (Janoušek 2008, s. 157). Klímovy texty hudebně zpracovali The Plastic People of the Universe, ve své tvorbě se jím inspirovala také Libuše Moníková.

V letech šedesátých dojde k znovuobjevování zakázaných autorů, jako jsou Richard Weiner, Jakub Deml i Ladislav Klíma a k volání po jejich navrácení do oficiální literatury i do škol. Souběžně s vlnou zájmu o *Franze Kafku* (1883–1924) bude věnována pozornost také našemu zapomenutému filosofovi. Československý spisovatel vydá některá jejich díla a stanou se i erbovními autory okruhu *Tváře* (1963–1964) (Janoušek 2008, s. 153).

Po roce 1989 začnou v rychlém sledu znovu vycházet již známé Klímovy knihy, ale také doposud neuveřejněné texty z pozůstalosti. Neznámému autorovi začne věnovat pozornost jak literární věda, tak umělecká i laická veřejnost. Výrazným rysem především porevolučního období (nicméně tato fáze začíná již v padesátých letech) je uchopování díla i osobnosti Ladislava Klímy jinými uměleckými druhy a výrazné zapojení do intertextové hry. Poprvé k tomu zřejmě dochází již ve spise *Filosof z předměstí* (jak jsme uvedli výše), od devadesátých let nacházíme divadelní, filmová i hudební zpracování. Sám Klíma se stává také předmětem parodie, jako je tomu například v románu *Andělí vejce* (2016) *Petra Stančíka* (*1968), kde se objevuje postava Dřímána řídícího parní lokomobily.

Na konec před námi stále zůstává zásadní otázka: Je Ladislav Klíma skutečně oním neznámým a nepochopeným filosofem a spisovatelem? Ihned bychom se mohli tázat, zda se od nás očekává nějaké jednostranné vyjádření, a proč? Problém rozřešení nicméně netkví v osobnosti autora a podobě díla, ani v posouzení množství a jakosti historických dokumentů receptivního charakteru, ale v samotné definici slov neznámý a nepochopený, pokud je chceme aplikovat na oblast literatury (zvláště v případě autora, jenž sám sebe mytologizoval; o další část této mytologizace se postarali jeho přátelé, kteří jako první přišli s pojetím velkého nedoceněného a nepochopeného filosofa, kterého dokonce chtěla veřejnost umlčet). Musí být spisovatel proslavený veřejně, známý každému, respektive většině potenciálních čtenářů, aby mohl být nazván známým autorem, jak široký musí být okruh recipientů? Do zhodnocení by mělo vstoupit také vědomí toho, že některá témata zůstávají v poměrně omezeném

okruhu, například v rámci univerzitního, nebo badatelského prostředí. To platí i mimo oblast literatury. Je znám zmíněný *Hayden White* (1928–2018) nebo třeba lingvista *Ferdinand de Saussure* (1857–1913)? V rámci oborů, s nimiž souvisejí, jistě ano. A tedy, není autor známý již tím, že se o něho zajímají přední kulturní činitelé, spisovatelé, kritici, literární vědci, filosofové či dramatici, tím, že se o něho zajímá odborná a umělecká veřejnost a vtiskuje jeho dílu význam? Jak velké míry musí ona známost dosáhnout, aby byl uznán známým autorem? Kromě toho bychom měli posoudit také kvalitativní znalost, tedy znalost autorova jména a textu, které se ne vždy kryjí. Tím bychom se dostali do oblasti interpretačních komunit *Stanleyho Fisha* (*1938); o to nám neběží, snažíme se pouze problematizovat často zjednodušený přístup k rozsahu recepce a významu, jakého dosahuje umělecké dílo v kultuře napříč historií.

Je možné hodnotit úroveň docenění a pochopení, jestliže se smysl díla nikoliv vyvíjí, ale znovu se utváří a „děje se“, mění se, rozvíjí i omezuje? V rámci jednoho období vedle sebe může existovat více odlišných interpretací laických i odborných. Pokud bychom přistoupili na tvrzení, že dílo Ladislava Klímy nebylo pochopeno, a teprve nyní jsme schopni jej plně docenit, přiřkli bychom tím hledání smyslu *telos*, jenž by byl kontradikcí právě tomuto dění. Není pak takové tázání po míře nalezeného a poznaného smyslu irelevantní? Dílo a recipient mezi sebou vedou rozhovor, dílo pomáhá odpovídat na otázky, které si čtenář pokládá. Výsledné poznatky bychom mohli shrnout takto: Ladislav Klíma, ač nepatřil mezi kanonické autory, rozhodně nebyl neznámý, alespoň odborné a spisovatelské veřejnosti. Nelze se zbavit dojmu, že na rozšíření tvrzení o nezájmu o jeho dílo, mají velký podíl Klímovi přátelé a obdivovatelé. Ve stejném duchu, v jakém o něm psali, se i dnes vedou některé diskuse a literárněvědné posudky. Je neustále zván nepochopeným excentrikem, o němž nikdo nevěděl. Nicméně právě tímto neustálým opakováním se kolem našeho autora vytvářely debaty, polemiky a množství diskursivních praktik, věnujících mu značnou pozornost. Smysl, jenž je v jeho dílech spatřován, se měnil, rozšiřoval a zužoval s ohledem na historickou chvíli, která zavdává důvod se po významu ptát.

2. „Fikce tvořit jest jedinou činností vědomí...“¹²

(*Pokusy o implementaci Ladislava Klímy do kulturního prostoru v letech 1904–1921*)
Nedlouho po vstupu Ladislava Klímy do veřejného prostoru knihou *Svět jako vědomí a nic*, k němuž došlo po jeho návratu do Prahy roku 1904,¹³ se o filosofický debut¹⁴ začal zajímat Otokar Březina (1868–1929). Básník byl jedním z několika lidí, jimž Klíma svou knihu zaslal. Sociolog a právník Emanuel Chalupný (1879–1958) ve svých vzpomínkách uvádí, že dalším z adresátů měl být také Jaroslav Vrchlický (1853–1912) (Březina 1931, s. 175). Březina, zjevně uchvácen pozoruhodným dílem, upozornil na ně svého přítele (Chalupného) a ten následně vyhledal Stivínovy tiskárny, kde byl náklad uložen, a knihu si pořídil. Z jeho zájmu o dílo v té době ještě anonymního autora a později i osobu Ladislava Klímy vznikla první recenze (Chalupecký 2013, s. 163).

Naprosto prvním ohlasem na Klímovu knihu byla recenze uveřejněná 1. 3. 1906 ve filosofickém časopise *Česká mysl* (1900–1993). Chalupný vzpomíná, jak roku 1905 napsal podrobný rozbor a poslal jej profesoru Františku Krejčímu (1858–1934), redaktorovi *České mysli*; ten příspěvek vrátil s tím, že kniha za pozornost nestojí, jelikož nic nového nenabízí. Redakce si podle Chalupného objednala pouze krátkou recenzi a úpravu názorů na filosofii v samostatnou stať beze vztahu ke Klímově knize (Chalupný 1931, s. 176). Skutečně je článek jistou redukcí delšího referátu, druhého ohlasu na Klímův spis, uveřejněného v *Přehledu* (1902–1914) – rubrika Filosofie – z osmého června téhož roku. Autor zde vynechává rozklady o filosofických důsledcích absolutního subjektivismu, nihilismu i obsáhlé pojednání o „malém národě“ –

¹² KLÍMA, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. Praha: Dr. Ot. Štorch-Marien, 1928. s. 24.

¹³ Mezi lety 1896–1899 po odchodu ze záhřebského gymnázia žil z dědictví po matce a sestře na otcově statku v Modřanech u Prahy, poté střídavě pobýval v Plzni, Eisensteinu, Landecku a Curychu. Roku 1904 se vrátil do Prahy na Smíchov (Forst 1993, s. 723).

¹⁴ Kniha o 163 stranách vyšla anonymně vlastním nákladem Ladislava Klímy. Vytiskly ji knihtiskárny Em. Stivínovy v Praze. Prodejní cena 2 koruny. Za Klímův první veřejný tvůrčí počín považujeme několik básní a próz, jež uveřejnil mezi lety 1894–1896 ve školním časopise. V juveniliích nalezneme charakteristické prvky jeho pozdějšího myšlení i literárních prací (Forst 1993, s. 723).

neodpouští si však drobnou zmínku –, jež Chalupného zřejmě upoutalo, neboť Klímovo pojetí ve své knize *Úkol českého národa* (1910) porovnává s koncepcí Jungmannovou, Havlíčkovou a Masarykovou. O triádě osobností, pro Chalupného zásadních tvůrců českých národních programů, již doplnil právě o Klímu, se zmíníme blíže později.

Zatím neznámý autor je hodnocen z hlediska „silného slohu“, častých paradoxů a „výrazů svrchovaně drastických“ (Chalupný 1906, s. 143–144). Při srovnání s pozdějším textem nalezneme hlubší rozdíly. Rozsáhlý referát vyšel ve čtvrtém ročníku týdeníku *Přehled na pokračování* ve dvou číslech. Knihu Chalupný hodnotí jak po stránce formální, tak obsahové, vyzdvihuje při tom její jedinečnost v českém prostředí. Dílo je pozoruhodným zjevem (Chalupný 1905–1906, s. 657); z označení se stala obligátní definice, s níž se setkáváme v nejrůznějších pramenech. Zdá se, že již zde je vytvářen slovník, jehož bude dále využíváno při hodnocení díla i osobnosti Ladislava Klímy v ostatních příspěvcích i dějinách literatury. Kromě toho, že v *Přehledu* Chalupný vyčítá autorovi přehnaně vulgární a drsné výrazy (názory podle něho ztrácí svou údernost), nalezneme zajímavý rozdíl v zařazení díla. Recenze v *České mysli* jej řadí do literatury, která „jest nejuplnějším výrazem názorův aristokratického směru, zastoupeného hlavně *Moderní Revuí*“ (Chalupný 1906, s. 143–144), v delším článku se akcentuje přínos české filosofické literatury, jež získává první vlastní dílo vystavěné na stanovisku absolutního subjektivismu a kniha stojí jakoby sama, bez přirovnávání k již existujícímu proudu.

Dochází ke spojení – sice povrchnímu – se skupinou autorů blízkých symbolismu, dekadenci a anarchismu. *Moderní revue pro literaturu, umění a život* (1894–1925) byla platformou pro moderní umělecké proudy reprezentované jak ukázkami z děl českých, tak zahraničních autorů a k tomuto spojení zřejmě došlo především proto, že již dlouhá léta přinášela texty *Friedricha Nietzscheho*, *Maxe Stirnera*, *Stanisława Przybyszewského* a dalších. Zároveň estetismus vázaný především na individualismus, symbolismus a dekadenci (postupně též anarchismus) bylo lze

zřejmě připsat Klímovi, nicméně autor sám neměl zřejmě s okruhem tvůrců Moderní revue bližší kontakty (Opelík 2000, s. 302–308).

Revue, ač by to bylo očekávatelné, nepřinesla o Světě jako vědomí a nic žádnou zmínku. První reakcí je až odmítavá recenze na knihu *Traktáty a diktáty* od Jarmila Krecara z *Růžokvětu* (1884–1959) z roku 1922. Přístup ke knize je odměřený a kritický. Nepříznivý náhled na Klímovo dílo je zřejmě důsledkem změny paradigmatu; Moderní revue se po vzniku Československa stává listem politickým, narůstá v něm konzervativní důraz na tradiční a pozitivní hodnoty, objevuje se nacionalismus a silná pravicová orientace (Opelík 2000, s. 308). Podobně i sám Jarmil Krecar se v této době odpoutává od svých dekadentních počátků a jeho poetika dospívá k vyrovnání a pokoji (Forst 1993, s. 960). To jsou zřejmě důvody, proč Klíma, ač byl s Moderní revue srovnáván, nebyl jí nakonec přijat. Na tomto příkladu spatřujeme, jaký měla především poválečná změna orientace v rámci revue praktický dopad na kritické hodnocení uměleckých a filosofických děl. Blíže viz následující kapitola.

Sám Chalupný se považoval za nálezce, ochránitele a hlavního propagátora Klímovy filosofie. Jak vyplývá z jeho korespondence s Otokarem Březinou, v úloze, kterou Chalupný sehrál, se oba shodovali: například v dopise z 8. 5. 1912 děkuje Březina Chalupnému za poskytnutí studie o Klímově Světu jako vědomí a nic „jejíž analýsu jste podal s tak hlubokou duchovní sympatií. Umlčeli na čas tuto knihu: ale je zde a pravda její jako množství umlčených pravd pracuje v hlubinách života jako pramen tiše o slunci zpívající ve skalách, pod kořeny lesů a městy a hledající své cesty k světu.“ (Březina 1931, s. 29). Březinův dopis je s největší pravděpodobností reakcí na Chalupného knihu *Studie o Otokaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie* z roku 1912, v níž největší pozornost věnuje právě Březinovi, pojednává ale také o Klímovi, Františku Bílkovi, Janu Šámalovi, Antonínu Sovovi a dalších.

Povšimněme si, že téměř dvouletá absence recepce Klímova díla, je Březinou, osaměle žijícím toho času v Jaroměřicích nad Rokytnou, hodnocena jako pokus o umlčení pravd, které se v aforistické knize odkrývají. Pravdy vysvítající z textu jsou

nepříjemné a jediný, kdo se je odvážil navzdory nepřízni odhalit širšímu publiku, byl Chalupný. Dvojitá adorace – Chalupného a Klímy.¹⁵ Jde o jistý typ textové strategie. Vycházejíce z Eca rozeznáváme v Březinově dopise (taktéž v celé Chalupného knize) rovinu *základní fabule a podpůrného diskursu*. Je evidentní, že text pracuje s fakty: faktem je, že Klímova kniha po vydání zůstala nepovšimnuta a že v rámci kulturního pole nijak výrazně nerezonovala jako například Nietzscheho filozofie, která měla velký vliv na evropské, respektive české myšlení. Avšak z toho se vyvozuje, a my, modeloví čtenáři, tomu máme uvěřit, že kniha podlehla zcela nezaslouženě jakýmsi represivním silám. Do hry vstupuje ideologie; na diskursivní rovině textu (Eco 2005, s. 135–148). My se však podíváme na tento dopis kriticky a položíme si otázku: Kdo o Klímově knize věděl, kdo ji vlastnil, nebo četl? Kniha vyšla vlastním nákladem, tedy nemůžeme očekávat velké množství výtisků. Na publicitu se příliš nedbalo, o reklamě a její distribuci mnoho nevíme, pokud vůbec nějaká byla, zmínku o jejím vydání před rokem 1906 se dohledat nepodařilo a můžeme se domnívat, že skutečně žádná neexistuje a Chalupný byl první, kdo se rozhodl Klímu propagovat. Jak již bylo řečeno výše, Klíma svou knihu rozeslal několika osobnostem, jichž si vážil, a svým přátelům; k širšímu publiku se zřejmě dostala až v roce 1913, kdy administrativa Přehledu převzala zbytek nákladu a umožnila jeho rozesílání spolu s reklamou.¹⁶ Přesto ještě roku 1915 Klíma informuje Otokara Březinu, že má doma „sta“ výtisků (zřejmě nadsazený odhad), a proto nepomýšlí na druhé vydání (Březina 2004, s. 1080).

Podobným způsobem Chalupný líčí Březinu v knize *Dopisy Otokara Březiny II.*, sestavené jak z jejich vzájemné korespondence, tak především z osobních vzpomínek, které vydává za autentické a vyjadřující pravdivý obraz velkého básníka. I zde

¹⁵ Ostatně nejde o ojedinělé nadnesení zásluh a významu. Ve stejném dopise Březina věští Klímův návrat k dílu, při němž jej rozšíří a prorokuje skutečné budoucí pochopení jeho významu. V listu ze 7. 6. 1914 zase vyjadřuje přesvědčení, že filosof, jako je Klíma, by měl mít vlastní fórum, v němž by promlouval docela sám (Březina 1931, s. 34).

¹⁶ Tak o tom informuje krátký odstavec pod ukázkou z knihy *Svět jako vědomí a nic* z 18. 7. 1913 (Přehled 1912–1913, s. 730).

musíme brát v potaz čistě subjektivní hodnocení a účelné nadhodnocování významu osobnosti tvůrce. Navíc i samotné výroky připisované Březinovi, jsou sice označeny jako naprosto věrohodné, přesto jde o záznamy, které Chalupný činil – sám to přiznává – po paměti. Nápadná je i téměř naprostá absence negativních stránek Březinovy osobnosti a zdůraznění jeho neskonalého lidství.

Výčitky za nevšimavost adresované české vědě, stejně jako označení autora za génia a jeho další adorace, nejsou v prvních článcích obsaženy a zůstávají pouze v rámci korespondence, kde se vědomě vytváří obraz zneuctěného myslitele. V recenzích je především kladen důraz na vyzdvižení závažnosti recenzované knihy, a to především v oblasti filosofie a sociologie. Chalupný se po představení Klímova extrémního subjektivismu a nihilismu podrobně věnuje nacionálním otázkám, které kniha obsahuje. Oceňuje především Klímovu adoraci války a konstatování, že malý národ, má-li sílu a vůli k činu, může si podmanit celou Evropu a sjednotit ji. Pojetí osudů malého národa dává do protikladu k Masarykovu konceptu i obecné představě, že historii utvářejí jen národy velké (Chalupný 1905–1906, s. 674–675). Nacionální aspekty nejrůznějšího druhu se při hodnocení budou objevovat – jak ještě uvidíme – po celý Klímův život, dokonce i po jeho smrti.

Je pravda, že v předválečných letech nacházíme jen velice málo stop recepce Klímovy tvorby a během první světové války se v českých periodikách neobjeví jediný článek věnující mu pozornost, nicméně náš „nepovšimnutý“ autor zcela nepovšimnut nezůstal. Svědčí o tom několik událostí, které můžeme datovat do let 1910 až 1913. Po čtyřleté odmlce se k tématu malého národa vrací Emanuel Chalupný ve spise *Úkol českého národa* (1910). Ve stejném roce přinese Přehled ukázkou z této knihy. Po historickém přehledu idejí čechoslovakismu se Chalupný pouští do kritiky českého národa. Jeho primárním cílem bylo spojit svůj hlavní obor, sociologii, s literaturou a na základě analýzy literárních textů dosáhnout rekonstrukce vývoje českého národního programu a české povahy. Své pojetí národních programů založil na vývojové linii Jungmann – Havlíček – Masaryk, které pojímá jako nejdůležitější vzory a vychovatele lidu (Forst 1993, s. 397–398). Je pozoruhodné, že v odborných

publikacích není k této triádě přiřazen také Ladislav Klíma, ač právě to Chalupný ve své knize učinil. Klímu staví v ostrý kontrast vůči svým předchůdcům. Například podle Masaryka by měl malý národ sbírat všechny své „síly a sílečky“, aby mohl konkurovat národům velkým. Chalupný konstatuje, že toho se v Čechách v praxi neděje, a jako příklad uvádí národem nedocenené osobnosti Bílka, Březinu, Antonína Dvořáka, Oldřicha Kramáře a další, v nichž Češi nepoznali velké osobnosti.

Jako konečný stupeň vývoje národních programů uvádí Ladislava Klímu (v této době jsou již přáteli) a jeho, stále nedocenenou, knihu Svět jako vědomí a nic. Doslova jsou zopakovány některé teze z referátu z roku 1906. Pojednání o malém národě, jímž může být kterýkoliv malý národ, je samozřejmě přeneseno na národ český – Klíma podle Chalupného sám míní Čechy, když píše, že „*Jest možno, že všechny ty velké národy evropské budou podmaněny od »jednoho z nejmenších« národů*“ (Chalupný 1910, s. 806–808). Důvěra národa v sebe tak roste, posunul se od ustrašenosti k ocenění a přecenění sebe sama, od hledání opory u jiných slovanských národů k individualismu. Dochází nejen ke snaze vyjádřit jistý postoj ke společensky aktivním otázkám, sociologicky zhodnotit vývoj národního sebevědomí, ale zároveň zapojit neznámého autora do kulturní debaty mezi již etablované autority.

Nedošlo tedy k pětileté proluce v ohlasech na Klímův spis, jak si myslel *Josef Zumr*, jenž uspořádal výbor Klímových textů a vydal je pod názvem *Vteřiny věčnosti* roku 1967, tedy v době, kdy se zájem o osobnosti vyloučené z kulturního povědomí znovu obnovil. Jde o první texty vydané oficiálně po roce 1948 (mimo to evidujeme pouze soukromý tisk *Mezi skutečností a snem: z beletristické pozůstalosti filozofa Ladislava Klímy*, jenž nelze s určitostí datovat). Nesmíme samozřejmě zapomenout na *Prométheova játra*¹⁷ *Jiřího Koláře*, nicméně ty nemůžeme považovat za přínos do

¹⁷ Soubor Kolář napsal již roku 1950, k tisku připravovány 1970, avšak sazba byla zničena. Samizdatově vyšla kniha roku 1979. (Chalupecký 1990, s. 48). I na ní se podepsala vrcholící stalinistická perzekuce. Lyricko-epická skladba byla nalezena roku 1953 při domovní prohlídce a prohlášena za protistátní leták. Kolář kvůli ní strávil devět měsíců ve vyšetřovací vazbě (Chalupecký 1990, s. 51).

společenského povědomí, neboť k širšímu publiku se dostaly prakticky až po roce 1989. Navracení zapomenutého autora počíná zhruba v polovině šedesátých let. Jeho jméno se objevuje například v rozhovoru s *Janem Werichem* (1905–1980) a *Jiřím Trnkou* (1912–1969) v *Kulturní tvorbě* (1963–1968) z roku 1963 (nejstarší přímá zmínka, již se nám podařilo dohledat). Trnka uvádí Klímu jako autora, jímž byl v mládí ovlivněn a fascinován (*Kulturní tvorba* 1963, s. 3). Dalšími propagátory v 60. letech, vyjma Josefa Zumra, byli například *Kamil Bednář* (1912–1972), *Bohumil Hrabal* (1914–1997), *Karel Bodlák*, *Olga Svejková* (*1923) a další. Paradoxem zůstává, že se největšího ohlasu dočkal Klíma na stránkách původně striktně marxisticky orientovaného časopisu *Plamen*.

Z menšího exkurzu do pozdější historické epochy se vraťme zpět do předválečného Rakousko-Uherska. Zumr v předmluvě¹⁸ k výboru sleduje stejnou linii jako doposud my, avšak Chalupného Úkol českého národa (i časopisecký úryvek) přehlíží, nebo mu byl v té době neznámý. Za pozornost stojí jeho tvrzení, že „*recenzent se s obsahem knihy neztotožnil*“ (Klíma 1989, s. 7) – míněn je Emanuel Chalupný a jeho první příspěvky – avšak „*přiznal jí nenahraditelnou hodnotu výchovnou, protože „radikalism zkypruje a zúrodňuje půdu filosofie“*“. S tímto tvrzením nemůžeme docela souhlasit. Jak jsme uvedli výše, Chalupný využívá Klímu nejen k vytvoření zdání ukončenosti vývoje národních programů od doby národního obrození, z jeho textů vyznívá velká zaujatost tématem i osobností spisovatele. Nadšeně se vítá „velký duch“, který povznáší národní myšlení a vybízí nejen jednotlivce, ale celý národ k činu. Především referát vyznívá co chvalozpěv egosolistní filosofie, tím spíše jako oslava stoupajícího národního sebevědomí: „*Není možno stručně vyličiti celé bohatství tohoto díla. Je samo místy tak stručno, že by bylo třeba z něho přímo citovati*“ (Chalupný 1905–1906, s. 658). Kritiku nepřináší žádnou.

¹⁸ Název: *Filosof hrdé lidskosti*.

Nicméně Zumr nás přivádí k jinému ohlasu. Roku 1911 „objevili“ Karel Horký (1879–1965) a Josef Kodíček Klímův spis. Zvláštní číslo¹⁹ *Stopy* (1910–1913) z roku 1911 je celé sestaveno z úryvků Světa jako vědomí a nic. Následující číslo přináší Kodíčkův referát²⁰ stýskající si na nezájem společnosti o dílo člověka, který je filosofem tělem i duší, odvážnější než nejlepší filosofové světa; svou filosofií žije, nebojí se radikálních myšlenek a činů. Hlavní jeho tezí je „*Berkleysmus*“. Jeho myšlenky jsou pádné, plné „*skvostné české drsnosti*“. Ladislav Klíma je jedna „*z nejkrásnějších hlav české myšlenky a české odvahy, již neproklestiti cestu k čtenářstvu by bylo pravým hříchem proti duchu svatému*“ (Kodíček 1910–1911, s. 711–712). Oslavnost, ocenění poetičnosti metafysických částí Klímovy knihy a stesk nad nedoceněností, akcent kladený na „českost“ a první reklama (na konci příspěvku je uvedeno, na jakou adresu si mohou čtenáři o knihu napsat).

Klímův spis zřejmě nebyl dlouho přijat ani kladně ani záporně. Kodíček uvádí, že oficiální věda se k dílu nijak nevyjádřila (Tamtéž). Z toho můžeme usuzovat, že z hlediska recepce je to pro dobu před rokem 1911 vše. Přes stesky nad nezájmem vydává Emanuel Chalupný roku 1912 již zmíněnou knihu *Studie o Otakaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie*, kde ke konci – po obsáhlém pojednání shrnujícím základní teze Klímova anti-systematického spisu – polemizuje s tvrzením F. V. Krejčího, že „*česká filosofie je střízlivá, nebo že filosofie není právě silnou stránkou české kultury*“ (Chalupný 1912, s. 122). Proti tomuto tvrzení staví Klímovo dílo, jakožto živou ukázkou české filosofie. Následující rok Klímovy texty uvedou časopisy *Záduha* (1908–1914) a *Přehled*.

Klíma je zmíněn dokonce v *Přehledných dějinách literatury české od nejstarších dob až po naše dny* (1913). Zařazen je pod filosofii německého radikalismu, jenž se projevuje v českém prostředí spolu s Františkem Krejčím, jenž se nejvíce přiklání k Nietzschemu,

¹⁹ Stopa 1, 1910–1911, č. 23.

²⁰ Název: Autor knihy, jež nebyla čtena. Stopa 1, 1910–1911, č. 24, s. 711–712.

a Františkem Tučným. Klíma a Tučný jsou uvedeni jako nejmladší filosofové, kteří „*utonuli v Nietzscheovi ideově i slohově*“ (Novák 1913, s. 671).

Z dohledané recepce je to do konce první světové války vše. Uvedený materiál ukazuje, jak se z počátečního období naprostého mlčení vynořují první hlasy, dovolávající se přehodnocení dosavadního přístupu k iniciačnímu dílu českého egosolismu. Můžeme konstatovat, že Ladislav Klíma zůstal dlouhou dobu bez většího přijetí, bez širších reakcí, nikoliv však bez povšimnutí a postupně se jeho význam zvětšoval. Sám se o přijetí a pochopení nijak výrazně nezasadil, a tak zůstalo jeho dílo v této fázi předmětem uvažování malých intelektuálních skupin.

Krásné jsou marginálie nalezené v korespondenci, dokládající jistý zájem o Klímu také mimo tyto intelektuální kruhy. Jakýsi pan Vomáčka byl, jak dokládá dopis z roku 1911, knihou *Svět jako vědomí a nic* uchvácen natolik, že zatoužil osobně poznat jejího autora. Nakonec si spolu domluvili schůzku, příznačně, v nejmenovaném hostinci.²¹

Nemůžeme samozřejmě považovat podobný doklad za důkaz, že Klíma byl chápán – natož pochopen – co významná osobnost tehdejšího kulturního prostředí a uvádíme jej spíše pro zajímavost. Závažnějšími doklady o vzrůstajícím významu osamělého filosofa jsou jeden dopis a jedna dopisnice z roku 1917. V dopise z 5. srpna žádá spolek akademiků jihočeských *Budivoj* (nejspíš na přímluvu E. Chalupného) Klímu o příspěvek do chystaného sborníku.²² Sborník, do něhož přispěli například *Adolf Heyduk, Josef Holeček, Antonín Sova, Karel Klostermann, Richard Weiner, Emanuel Chalupný* a další, přináší ukázky drobné prózy, poesie i naučné studie; Klímův

²¹ Dopis p. Vomáčky Ladislavu Klímovi z roku 1911. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

²² Dopis Budivoje Ladislavu Klímovi z roku 1917. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

příspěvek však neobsahuje. Dopisnicí je Klíma žádán knihkupectvím Storch A. syn o zaslání jednoho výtisku Světa jako vědomí a nic.²³

Je třeba si uvědomit, že Klíma vstoupil do kulturního dění způsobem na tehdejší dobu nepatřičným, jenž si získal ohlas malého okruhu recipientů. Ať šlo o nesystematičnost filosofie (zdánlivou!), či svéráznou podobu beletristické tvorby (za života většinou nepublikované), přístup, jenž uváděl na scénu, neodpovídal dobovým estetickým představám, natož pak představám o budování filosofie. Ani se jim nechtěl připodobňovat, naopak přišel s převrácením hodnot nízkého a vysokého umění, dobrého a zlého, krásného a ošklivého. Jednotlivé pojmy jsou zaměnitelné, střetávají se, prolínají a ztrácí pevné ukotvení. Z toho pramení originalita Klímova prozaického díla, neboť věci se v něm zkrátka dějí, aniž by byly vypravěčem jakkoliv hodnoceny.

Sám autor v dopise Aloisi Fiedlerovi z 16. 11. 1918 sděluje, že „*novellistické práce vznikly v letech 1906–1909*“, předtím nic nenapsal, poté již velice málo. Fiedlerovi posílá seznam děl, která napsal, aby se dokázal lépe orientovat v torzech, jež zbyla potom, co většinu svých prací sám zničil. Čím méně odpovídá dané dílo obecnému vkusu, konstatuje Klíma, tím je lepší a cennější, naopak „*konvenční je bahno*“. „*Bláznivé a divoké je vyšší*“. O románu Údolí největšího štěstí, jenž celý zničil, píše, že, co je z textu špatné, je publikovatelné, co je dobré, publikovat se nedá.²⁴ Originalitu, s níž Klíma přichází, bez snahy využít jeho myšlenky pro vlastní koncept, jak to učinil Chalupný, ocení teprve F. X. Šalda (1867–1937) na počátku dvacátých let.

Známějším a více diskutovaným se stával teprve od roku 1919, kdy získal možnost publikovat především v *Tribuně*,²⁵ nicméně také v dalších periodikách, včetně *Židovských zpráv* (1918–1939).

²³ Dopisnice Storch A. syn Ladislavu Klímovi z roku 1917. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

²⁴ Dopis Ladislava Klímy Aloisi Fiedlerovi, strojopisný opis dopisu z roku 1918. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

²⁵ Klíma žil v době, jíž jsme v této kapitole reflektovali, střídavě z podpory svých přátel z okruhu Emanuela Chalupného a Otokara Březiny, kteří mu ochotně přispívali a postarali se mu také o výživu

– v souvislosti s Klímovou tíživou finanční situací, do níž se promítla i válka, kontaktoval Otokar Březina *Růženu Svobodovou* (1968–1920) i *Alici Masarykovou* (1979–1966) a požádal jejich prostřednictvím o vyživování Ladislava Klímy Českým srdcem (Březina 2004, s. 1210 a 1213) –, střídavě z dědictví po rodičích. Válečná léta strávil jako strojník lokomobily v Žiželicích u Chlumce nad Cidlinou (od roku 1915), roku 1917 chvíli pracoval jako hlídač opuštěné továrny v Libni a s přítelem Franzem Böhlerem se podílel na výrobě tabákové náhražky (Forst 1993, s. 723).

3. „Co s ním jenom?“²⁶

(*Divergence, Traktáty a diktáty, Matěj Poctivý*)

V období do konce první světové války jsme mohli sledovat, jak se pomocí víceméně shodných textových strategií vytvářel obraz Ladislava Klímy a jeho filosofie v rámci společensko-kulturního pole. Roli sehrála a bude nadále sehrávat i vrcholná autostylizace co osamělého génia prodchnutého nekonečnou Vůlí. Nicméně onen obraz nedosáhl obecného povědomí a udržoval se v poměrně malém okruhu recipientů. Zásadním rysem recepcí v tomto období je jejich naprostá nekritičnost. Nenalezli jsme jedinou veřejnou zmínku, jež by se pokoušela vést dialog a rozporovat dosavadní přístupy ke Klímovu dílu; veškeré příspěvky se snažily především autora představit a rozšířit o něm povědomí. Nekritičnost jde ruku v ruce s povrchní opisností. Recepce sledovaného období ještě nebyla schopna dílo důsledněji uchopit a provést hlubší (dokonce ani povrchní) interpretaci a veškeré rozbory jsou vedeny pouze jako zopakování hlavních tezí a zařazení díla do rámce filosofické tradice. Jediné části filosofického spisu, jimž byla věnována bližší pozornost, evidentně ve své době rezonovaly a bylo lze je dokonce užít pro komentování oblastí mimoliterárních i nefilosofických, jsou úvahy sociologického charakteru zabývající se pozicí malého národa ve světě. Částečně metafyzickými se dobové reflexe nezabývají. Způsob uvažování, jenž by dovolil Klímovy texty uchopit a vykládat, se musí teprve postupně zrodit.

Rok 1919 je rokem zlomu. Klíma získává větší publikační možnosti v *Tribuně*; kromě toho publikuje i pod pseudonymy v dalších periodikách: *Právo lidu*, *České slovo*, *Nová svoboda*, *Pramen*, *Tvorba*, *Ruch filosofický*, *Židovské zprávy*, *Rozvoj* (Zumr 1989, s. 9).²⁷ Navíc znovu vystoupí roku 1922 vydáním knihy *Traktáty a diktáty*, sestavené

²⁶ ŠALDA, F. X., 1922 *Filosof-básník* /= *Tribuna* 4, č. 90, s. 2.

²⁷ Josef Zumr samozřejmě dodává také komunistický *Hlas pravdy*. Pro Klímu bude i nadále důležité přátelství nejen s Emanuelem Chalupným, který financoval vydání knihy *Traktáty a diktáty*, ale také s ostatními, u nichž hledá finanční i materiální pomoc.

především z fejetonů publikovaných v Tribuně a jiných periodikách a spolu s přítelem, dramatikem a režisérem *Arnoštem Dvořákem* (1881–1933) uvedou na jevišti Stavovského divadla (později i Národního divadla) téhož roku veselohru *Matěj Poctivý*. Tím jsou iniciovány četné příspěvky vyslovující se pro i proti a Ladislav Klíma se stává známou osobností.

Nejhustěji je dohledanými reflexemi zastoupen rok 1922, a to z důvodů již zmíněných. V letech předcházejících, vyjma Klímových příspěvků, nenacházíme žádné jiné zmínky. Příspěvky již nejsou nekritické a postupně se vyhraní dva tábory; jeden bude nadále hledat adekvátní argumenty pro uznání neuznaného filosofa, druhý jej naopak odmítne jako zcela zbytečnou postavu, jíž nemá dále smysl se zabývat. Nejzásadnějším okamžikem se stane uveřejnění recenze F. X. Šaldy s názvem *Filosof-básník*, která přinese výraznou změnu v hodnocení a vytvoří nový pohled na problematického autora. Jeho obdivovatelé si uvědomí, že dosavadní snahy nevedly k ničemu jinému než k manifestaci Klímových textů, nicméně ne k interpretaci, následné příspěvky nový styl využijí a zopakují.

Šalda směřuje své chápání především k napravení některých dřívějších nesrovnalostí, jimiž vystihuje celou předcházející dobu, chudou na recepci a vyjádření. Češi nijak Klímovo metafysické dílo neodmítli: „*Nepřeli se s ním, nebojovali s ním – umlčeli ho a přemlčeli ho*“ (Šalda 1922, s. 2). Nejedno se samozřejmě o žádné spiknutí, jak to líčí Otokar Březina, šlo pouze o mlčení, pro Šaldu způsobené strachem z volných sil, jimiž Klíma vládne. Recipienti zaujali k metafysice obecně (a proto i ke Klímovi) podezření, neboť podobné myšlení není utilitární, není praktické a empirické, a každý, kdo se pokouší myslet pouze pro myšlení samo, je obviněn z nihilismu.

Na rozdíl od jiných recenzí, které konstatují, že Traktáty a diktáty nepřinášejí nic, co by se čtenář nedozvěděl již ve Světě jako vědomí a nic, Šalda vytváří právě z této vlastnosti přednost: „*Každý veliký básník, každý opravdový tvůrce hudební i pravý malíř básní, vidí, tvoří, zpodobňuje vždycky a stále jedno jediné: svou prazkušenosť. Tak také tato kniha Klímova a šíře: i všecko jeho posavadní dílo jest jediná symfonie, jednotná a celistvá,*

vytryská z jednoho žhavého jádra jako svého středu: z něho se vylila v tvůrčí touze a do něho se vrací, když byla v sebe pojala a v něj vepředla erotickou tematikou celý svět a život“ (Tamtéž).

Klímovo dílo není projevem nihilismu, jak si mysleli v předešlém období jeho příznivci, a jak se bude i nadále objevovat u odpůrců, nýbrž je projevem tvůrčí a sebetvořivé dynamické síly. Vitalismus, jenž se neodvrací od života a světa, naopak se s ním urputně potýká. „*Myšlení Klímovo pudí Erós. Celé dílo Klímovo jest vzlet za absolutnem: vzlet tak vášnivý, démonický, temný i světlý zároveň, že si tvoří i všesky propasti, jež chce překonati, a nad nimiž chce zvítěziti“ (Tamtéž).* Tím vším Šalda překlenuje dosavadní i budoucí výtky Klímově filosofii. Ocenění se dostává také skrytu, v němž básník tvoří bez touhy po slávě a moci. Tento filosof je pravým filosofem, neboť mu myšlení samo o sobě je jediným důvodem k životu, nechce se zapojit do politiky a připojit se ke „*krejčovství*“ – tak Šalda označuje jev, kdy se filosofové, poté, co dosáhnou uznání na univerzitách, dávají na politickou dráhu. Jde evidentně o výsměch Františku Krejčímu, jednomu z odpůrců Klímovy filosofie.

Zásadním přínosem je odmítnutí zařazení Klímy k nihilismu, který je pouze povrchní stránkou jeho spisů, a pouze zastírá významové jádro, které nemá s odmítáním světa a existence, jež by vyrůstalo z pokřiveného ducha doby, nic společného.

Recenzí na knihu *Traktáty a diktáty* vyšlo mnoho, například ve *Zlaté Praze* (1884–1929), *České mysli*, *Českém slovu*, *Lidových novinách*, *Ruchu filosofickém* (1920–1942) a dalších periodikách. Významný je příspěvek Františka Krejčího, jenž ihned po konstatování čtivosti knihy podotýká, že aforistické vytváření filosofie je módní záležitostí, která filosofii neprospívá, protože nepodporuje jednotný názor na svět. Právě to Klímovi vyčítá: roztržitost, neucelenost, nesystematičnost; také fakt, že Klíma své filosofické teze nedokazuje, jak to filosofie vyžaduje (Krejčí 1922, s. 180–181). Podobně bude Krejčí hodnotit také hru *Matěj Poctivý* v následujícím čísle časopisu *Česká mysl*.

Ve Zlaté Praze je autor oceněn pro své útoky proti některým předsudkům, avšak dle recenzenta ve zbytku knihy nedokázal svým „systémem“ „normální logikou naplněné lidi“ (včetně recenzenta) přesvědčit (Zlatá Praha 1922, s. 239).

Kriticky hodnotí knihu Traktáty a diktáty článek Jarmila Krecara v Moderní revui (jedná se o jediný text reagující na Klímu v tomto periodiku), který shledává autora lyrikem, jehož kniha uchvacuje vášní myslet, nicméně vzhledem k tomu, že opakuje základní tezi ze Světa jako vědomí a nic, nepřináší nová poznání. Klíma je zajímavý jen tehdy, pokud se nepokouší vytvořit systém a je lyrikem, pokud své myšlenky uceluje a buduje systém, ztrácí na zajímavosti. Výčitky jsou směřovány k pokusům vytvořit novou filosofickou soustavu ze starých i nových pojmů, z přemíry neologických -ismů a k vyústění celého díla k vědomí toho, že dále se nedobereme a nic nového nezjistíme. V závěru si Krecar neodpouští antisemitskou narážku na Klímovo vyzdvihování židovského národa (Krecar 1922, s. 265–267). Krecar naráží na filosemitské kapitoly *Národ Kat' exochen* a *Tajemství židovské duše*, v nichž se Klíma ukazuje v dosud nevídaném světle.²⁸ Zcela ve shodě se svými filosofickými vývody vyzývá dívat se na židovský národ bez veškerých ubohých předsudků, jelikož jakákoliv forma antisemitismu – sám navrhuje užívat označení „*judaeofobie*“, vzhledem k tomu, že antisemitismus zahrnuje všechny semitské národy, nejen Židy – je kontradikcí. „*Svrchovaný, obdivuplný úžas; tím dojmem musí působit židovský národ na toho, kdo schopen, trochu bez předsudků naň se zadívat, jen trochu upřeně naň se zadívat*“ (Klíma 1922, s. 105). Židé dali Evropě boha, víru a tradice, skrze Ježíše Krista jsou i „*Árijci*“ vesměs Židy, ergo „*Antisemitismus je komický už z toho důvodu, že to, co v Árijci vzpíná se proti hebreismu, je z polovice hebrejství*“ (Klíma 1922, s. 106). Židovská světovláda, o níž se stále mluví, již existuje, neboť křesťané jsou vlastně Židé.

²⁸ Následující odstavce jsou upravenou verzí textu *Ladislav Klíma a židovský národ*, s nímž jsem vystoupil na Studentské literárně-vědné konferenci proběhnuvší 4.–5. května 2022 v Olomouci. Text zatím nebyl jinak publikován.

Pro Klímu jsou Židé „nadnárodem“, který přežil veškerá úskalí; jako jediný národ má „metafysickou vůli k Životu, vůli k Vůli, vůli k Nejvyššímu“ (Klíma 1922, s. 108). Židé předčí Árijce duševním „nadnormálem“, jsou „aristokracií ducha“, jako jediný z národů dospěli, ostatní jsou pouhé děti, měly by k Židům vzhlížet, neboť to by bylo rozumné, ale rozumnost od dětí žádat nelze (Klíma 1922, s. 109).

Dále vyzdvihuje genialitu židovských autorů; židovský národ je „in summa už teď nejsilnější velmocí světa. To jen pro velkou superioritu ducha, hlavně oné duše ducha, která se zove vůle. Tím je vše v pořádku: nejlepší má být nejmocnějším. Ovládá již kulturu. Čte-li člověk něco, v čem je duch, 60 procent pravděpodobnosti, že to napsal někdo z těch dvou, tři procent Židů“ (Klíma 1922, s. 108) a „Normální Žid značí proti normálnímu Árijci znatelný duševní nadnormál“ (Klíma 1922, s. 108–109). Velkou důležitost, téměř mystický význam, připisuje také ženám: „A jakým teprve dobrodiním spatřit ve střední Evropě židovskou ženu! [...] Jen ta žena mocně přitahuje, která mnoho židovského v sobě má, nebo alespoň silně na to připomíná. Israelitky více ještě než jejich muži vyzařují cosi vyššího, hlubšího, dalšího, dálnějšího, co Árijci je dosud nedohledno“ (Klíma 1922, s. 9). Vysmívá se následně Arthuru Schopenhauerovi (1788–1860) a Richardu Wagnerovi (1813–1883), kteří nedokázali rozpoznat, čím Židé ve skutečnosti jsou a podlehli bludům antisemitismu: „Žid má ohromné vady. Ale pro ty jste, páni antisemité, stejně slepí jako pro židovské ctnosti...“ (Klíma 1922, s. 110).

Klímův přístup, vycházející ze záliby ve velkých osobnostech historie a pojetí malého národa, jenž mu imponuje koncentrací Vůle a schopností hrdinsky vzdorovat nepřízní osudu, je velice zajímavý tím, že se objevuje v době silných antisemitských nálad, a to nejen (zůstaneme-li na poli literatury) v řadách katolických autorů. I Československo má již zkušenosti s antisemitsky motivovanými procesy, míníme známý případ vraždy v Polné, ale také například proces s tzv. sionistickými protokoly, padělky vytvořenými ruskou tajnou službou k potlačení demokratizačních tendencí v carském Rusku, které se již dávno šířily po Evropě (Schubert 2003, s. 93–102).

Výše jsme se již vyjádřili ke Krecarově antisemitskému zaměření, souvisejícím nejen s celkovými náladami ve společnosti, ale také s extrémní pravicovou politikou

Moderní revue. Zbývá doplnit, že Krecarův pohled na Klímu (nejen že velice negativní) se zcela vymyká tomu, jak bývá nejčastěji hodnocen. Nespatřuje v něm původního českého filosofa, nýbrž „lyrického kritika života“, jenž se pokouší svébytně formulovat myšlenky, jež před ním již vyjádřily jeho vzory; zároveň jej nehodnotí jako nesystémového. Důležité je, že poukázal na znalost Klímova předchozího díla, jež zčásti srovnal s nově vyšlou knihou, navíc je vše dáno do souvislosti také s ideovou linkou veselohry Matěj Poctivý. Krecar nicméně nedochází uspokojení, Klíma v mládí rozbil svět v nic a nyní se pokouší překlenout svůj pesimismus kultem Vůle a tvořivou činností.

Tomáš Trnka (1888–1961) spatřuje v Klímovi zcela nutný a logický jev, jenž se snaží oživit dosavadní filologicky orientovanou filosofii. On sám nedovede zatím řešit problémy, jimiž filosofie prochází, ale je prorokem příchodu něčeho nového, co vystřídá starší, selhavší přístupy. Je zosobněním krize filosofie. Autor článku sám volí jiný přístup, ale přiznává egosolismu hodnotu vybízení lidstva k odvaze projít při hledání podstaty světa i smrtí, ale proto, aby se došlo k novému, životnému pojetí (Trnka 1922, s. 275–276).

Nechybí ani adorující příspěvek Josefa Kodíčka v Tribuně (Kodíček 1922, s. 1–2), v němž se dává do souvislosti Klímovo nitro a fyziognomický stav. Kromě parodujícího stylu, zesměšňujícího některé kritické výpady proti obhajovanému autorovi, nepřináší článek nic podstatného, snad jen přirovnání k Máchovi, které se nicméně objevuje i v jiných člancích.

Důležité je zmínit nové upravené vydání *Přehledných dějin literatury české od nejstarších dob až do politického osvobození*, které ihned reaguje na nově vydané dílo i divadelní hru Matěj Poctivý, jenž je „jízlivou groteskou mravního rozvratu v prvních dobách republiky“ (Novák 1922, s. 633–634).

O rok později s biografickým hodnocením přichází Karel Vovorka (1879–1929), jenž sice podává výklad Klímova postoje skrze stoicismus a sebekultivaci, nicméně v procítěnosti onoho postoje: „filosofie jest mnohem spíše obrazem osobnosti, která ji vytvořila, než nějakým obrazem světa“ (Vovorka 1922, s. 2). V pozadí filosofovy nenávisti

k lidstvu se podle něho vyjevuje neutuchající láska a přesvědčení o vznešenosti, která v člověku sídlí.

Viděli jsme, že v letech 1922–1923 se kulturní prostor zaplnil mnohými recenzemi různého charakteru. Lze v nich vysledovat hlavní témata poutající zájem recenzentů, ač hodnocená odlišně: forma Klímových spisů, nesystematický styl filosofování, morální důsledky, povaha autorské osobnosti, původnost a hodnota myšlenek. Zároveň se počíná rodit nové rozumění, jež bude mít vliv i do budoucna.

Hra Matěj Poctivý měla premiéru dne 22. 2. 1922 ve Stavovském divadle v režii *Vojty Nováka* (1886–1966). O výpravu se postaral *Jiří Kroh* (1893–1974), hudební doprovod zajistil *Jaroslav Weinberger* (1896–1967). V hlavních rolích se představili *Saša Rašilov* (1891–1955) – titulní role Matěje, *Růžena Nasková* (1884–1960) a *Jiří Steimar* (1887–1968), ve vedlejších rolích herečky a herci *Engelberthová*, *Půlpánová*, *Holeková*, *Deyl*, *Viesner*, *Roland*, *Třebovský*, *Matějovský*, *Focht*, *Merhaut*, *Kolár*, *Váňa* a další (Venkov 1922, s. 6). *František Skácelík* (1873–1944) v příspěvku pro *Lumír* (1873–1940) uvádí, že uvedení hry předcházela rozsáhlá reklama (Skácelík 1922, s. 163). Zde musíme být opatrnější s hodnocením, jelikož velký zájem o hru byl zřejmě především zásluhou již zavedeného dramatika Arnošta Dvořáka, nikoli stále téměř neznámého Ladislava Klímy. Časopis *Venkov* (1906–1945) – a nejen tento, o hře průběžně podávala zprávy mnohá periodika: *Tribuna*, *Zvon*, *Venkov* a další – přinesl několik článků informujících o chystané inscenaci. Jedná se o oznámení premiéry ze 17. 2. 1922, kde je Matěj Poctivý nazván „satirickou lidovou hrou [...] navazující duchem svým na tradici geniálních satir Havlíčkových“ (Venkov 1922, s. 6). Podobné uvedení nalezneme v oznámení ze stejného periodika o dva dny později.

Následný článek dramatika *Jaroslava Hilberta* (1871–1936) z 24. 2. 1922 může doložit výše uvedenou domněnku o hlavním podílu Arnošta Dvořáka na rozšíření povědomí o připravované hře. Hilbert, tak jako další, odsuzuje uvolnění mravů po vzniku republiky, které mohlo dovolit uvedení podobné hry, neboť ta „zbytečně zostouzí národ“ (Hilbert 1922, s. 3). O Ladislavu Klímovi do té doby neslyšel, nyní

o něm je schopen říci pouze, že je „*prý filosof*“. Co se týče Arnošta Dvořáka, výtku mu udílí za to, že se oproti svým předchozím hrám uchyluje k abstrakcím a místo postav užívá symboly. Nicméně tento „odvrat od skutečnosti“ neshledává ničím zvláštním, ale obvyklým moderním proudem, který uchvacuje mladé umělce a odvrací je od životnosti, aby získali oporu ve fantasii – tak je tomu podle Hilberta také v *R. U. R.* Nicméně divácky byla hra přijata příznivě (Hilbert 1922, s. 3). Výtky ohledně odklonu od skutečnosti a konkrétnosti budou – to ovšem ještě uvidíme – velice časté, a to nejen ve věci Matěje Poctivého.

Ohledně hry se brzy rozpoutala soudní pře, protože tvůrci měli smlouvu nejen se Stavovským divadlem, nýbrž také s Národním divadlem, které přislíbilo uvést hru na svém jevišti v případě, že bude mít divácký úspěch. Stavovské divadlo provedlo celkem dvanáct repríz (myšleno od premiéry do podání žaloby na Národní divadlo, k čemuž muselo dojít před 20. dubnem 1922) a všechny měly vysoké tržby, nicméně Národní divadlo smlouvu vypovědělo a odmítlo hru uvést. Autoři následně podali na divadlo žalobu, již vedl Emanuel Chalupný. Požadována byla co nejrychlejší inscenace a úhrada 30 000 Kč za škody vzniklé protiprávním odstoupením od smlouvy (Tribuna 1922, s. 6).

Žalobu autoři mířili proti ředitelství divadla, respektive na ředitele *Gustava Schmoranze* (1858–1930), jenž s Arnoštem Dvořákem 14. 2. 1922 podepsal smlouvu. Klíma sám se podepisování neúčastnil. Obhájce divadla, doktor *Schauer*, proti žalobě argumentoval nejen nepřítomností Klímova podpisu, ale také tím, že ředitelství není ve věci kompetentním orgánem, jelikož zřizovatelem divadla je stát, tedy by bylo nutné žalovat Československo (Venkov 1922, s. 6).

O soudním procesu průběžně informovala nejrůznější periodika, především Tribuna a *Právo lidu* (1893–1948), které dokládají divácký úspěch i zájem kritiky. Autoři nakonec spor vyhráli a jejich hra mohla být uvedena. Došlo k tomu následujícího roku (premiéra 25. 11. 1923) po přepracování a přejmenování na *Matějovo vidění*, tedy k ústupku divákům, pro něž byla hra na mnoha místech nesrozumitelná (Veselý 1923, s. 1–2). Je těžké zhodnotit, jak moc došlo k ústupku, protože ve stejném článku *Antonín*

Veselý (1888–1945) konstatuje, že nově zpracované dílo již není diváky tolik vyhledávané jako verze původní. Kasovní úspěch se neopakoval, ale hru po stránce formální lépe přijala kritika, neboť se autoři přidrželi dramatických konvencí a logičtěji uspořádali akty (Tamtéž).

Negativní veřejnou reakcí se stal protest Novinářské obce československé proti hře Matěj Pochivý z důvodu karikování a zesměšňování žurnalistů. V divadle „*nemá být český novinář snižován na bezcharakterního šarlatána, jenž se dá koupit úplatkem*“ (Jeviště 1922, s. 150). Autor poznámky je neznámý žurnalista, jenž se sám staví proti protestu, neboť v něm vidí cenzurní praktiky.

Stížnosti novinářské obce jsou dále reflektovány v *Tribuně*, či *Topičově sborníku literárním a uměleckém* (1913–1926),²⁹ navíc vyvolaly silný odpor jak autorů hry, tak spisovatelské veřejnosti. Sebeobrannou reakci přinesla Tribuna dne 9. 3. 1922. Autoři styl hry obhajují zařazením k lidovým veselohrám, které nutně, podle vzoru Havlíčkova, vyžadují jistý slovník nebránící se vulgarismům. Podivují se nad tím, že jejich hra vzbudila u novinářů tak velký odpor, přestože hry stejného žánru od historických autorit, jsou mnohdy ještě horší (jmenují hry Aristofanovy, Petroniovy Rabelairesovi, Swiftovy, Shakespearovy a další). Následně se odvolávají na velký úspěch hry u diváků (Tribuna 1922, s. 5). Československá obec novinářská dokonce požádala o odstranění hry z repertoáru divadla, proti čemuž se ozval nejen Josef Kodíček sám, ale také v rámci hromadného protestu umělců, kteří vyjádřili velké znepokojení nad cenzurním zasahováním do oblasti umění. K protestu se připojili: *Karel Čapek, Otokar Fischer, Vlastislav Hofman, Jiří Karásek, Josef Kodíček, Edmond Konrád, Stanislav Lom, Jaroslav Maria, Vojtěch Mixa, F. X. Šalda, Antonín Veselý, Jindřich Vodák a František Zavřel* (Tribuna 1922, s. 6).

Spory nakonec utichly a hra byla od následujícího roku opět inscenována. Ministerstvo školství a národní osvěty dokonce navrhlo Matěje Pochivého na státní

²⁹ DVOŘÁK, Arnošt a KLÍMA, Ladislav: *Matěj Pochivý (Lidová veselohra)* [Rf.] Topičův sborník 9, 1921–1922, č. 7, s. 328–329.

cenu za dramatické práce a v polovině března 1923 jí byl skutečně oceněn spolu s *Podzimem doktora Marka* od Jaroslava Hilberta, *Ze života hmyzu* bratří Čapků a *Převratem* Stanislava Loma (Zvon 1923, s. 364).

Detailním popisem okolností provázejících inscenaci Matěje Poctivého jsme se snažili ukázat, do jaké míry mohli být tehdejší recipienti seznámeni se jménem a částečně i zaměřením Ladislava Klímy. Veškeré referáty, kritiky, žaloby i stížnosti, rozsáhlá reklama i divácký úspěch pomáhaly vytvářet povědomí o dosud málo známém autorovi – umělecká veřejnost jej v tuto dobu již reflektuje –, i přesto, že se tak dělo spíše v souvislosti s již zavedeným dramatikem. Navíc dílo nebylo jedinou kulturní událostí roku a kritika jej posuzovala s ohledem na jiná aktuální představení, nejčastěji *Ze života hmyzu*. František Krejčí přiznává oběma hrám neobyčejný úspěch, nicméně je hodnotí negativně: obě hry jsou psány jedním umělcem a jedním filosofem, obě své ideje vyjadřují alegoricky a místo konkretizace poukazují jen na problémy obecné – čapkovská hmyzí alegorie, jež měla být podle autorů funkční, nic nepřináší, myšlenka tím ničeho nezískává, na rozdíl od Matěje Poctivého, jehož alegorické ztvárnění se k tématu lépe hodí. Ani jedna z her není dramaticky podařená (Krejčí 1922, s. 255–256).

S podobnými výtkami se setkáváme v kritice *Edmunda Konráda* (1889–1957) hodnotícího společně s Matějem i *Měsíc nad řekou Fráni Šrámka* (1877–1952). Uspokojení ze zhlédnutí původních českých dramát, která na divadelních scénách chyběla, střídá zklamání z formální stránky her: „*Šrámkovi by se asi bylo řeklo, že je to docela nedramatické. Dvořákovi s Klímou, že je to výstřední*“ (Konrád 1922, s. 156). Ani jednu z her nebylo by možné ještě před několika lety inscenovat – „*byla by je asi divadla vrátila autorům jakožto 'na jevišti nemožné'*“ (Tamtéž). Česká divadla se sice pomalu plní českými lidovými veselohrami, nicméně se jedná o úspěch pouze kvantitativní, nikoliv kvalitativní. Matěj Poctivý – třebaže nese podtitul lidová veselohra – není vhodný pro lid, protože onen „*hranatý, studený, jízlivý smích groteskního a soběstačného ducha*“ není určen pro široké publikum, ale pro „*úzký okruh rafinovaných a řízných duševních sportsmanů, kteří mohou beze škody i nevole vychutnávatí jejich půvaby, současně kabaretní i filosofické*“

(Tamtéž). Nakonec Konráda plní zarmoucení z naprosté nepodobnosti postavy Matěje Poctivého se svým tvůrcem Ladislavem Klímou, filosofem, vrcholným svéprávným solipsistou (!), který vítězí nad světem i davem. Konce obou děl se rozplývají v plytkosti.

Zásadním, dle našeho názoru, zde je fakt, že dobové kritiky Matěje Poctivého nehodnotí jako výlučného (pozitivně, ani negativně) oproti ostatním inscenacím roku 1922. V hodnocení nijak zvlášť nevybočuje ani kritika *Jaroslava Pacovského* v *Jevišti*, jenž se rozčiluje nad nízkou úrovní jazyka her bratrů Čapkových, A. Dvořáka a Ladislava Klímy. *Loupežník* nebo *Ze života hmyzu* se, stejně jako Matěj Poctivý, podbízí obecnstvu vulgárním slovníkem plným nadávek, spílání a klení. Diváci se sice při představení smějí, nicméně nikoliv komickým situacím, ale právě oněm vulgárním výrazům (Pacovský 1922, s. 109–110). Hra Matěj Poctivý nikde není prezentována jako horší, nebo lepší než jiné hry, ke všem se kritika vyslovuje velmi negativně.

Vysloveně záporně Matěje Poctivého hodnotí *Otokar Fischer* (1883–1938), který kromě běžných výtek slovníku a nedramatičnosti uvádí, že hra navazuje „na přerванou tradici Tylových prostoduchých pohádek“ (Fischer 1922, s. 4). Přesto jde víceméně o obecný jev, o diskusi nad tím, jakou úroveň by měla lidová veselohra mít, jaké jazykové prostředky by měla obsahovat, jakým způsobem by měla být myšlenka ztvárněna, nikoliv o nepochopení konkrétní myšlenky díla.

Vedle recenzí a kritik zabývajících se především zhodnocením české divadelní scény obecně, či komparacemi více děl, se objeví také články čistě adorativní a útočící na kritické příspěvky, za nimiž stojí především Josef Kodíček.

V letech 1923–1927 se počet zmínek o Ladislavu Klímovi značně sníží. On sám samozřejmě stále časopisecky publikuje v poměrně hojném počtu, snad i vyšším než v minulých letech; časopis *Tribuna* pravidelně zveřejňoval i některé části z knihy *Traktáty a diktáty* a Paul Eisner pokračuje v seznamování německy mluvících obyvatel s naším filosofem. Z článků vycházejících například v *České mysli*, *Rozvoji*, *Lidových novinách*, *Prameni*, *Zlaté Praze*, *Rozpravách Aventina*, *Právu lidu* a dalších

je nejvýznamnější polemika na stránkách Nové svobody o významu filosofie Ladislava Klímy, již započalo otištění Mé filosofické zповědi, vycházející na pokračování ve zmíněném periodiku. Klíma ji psal cíleně pro Novou svobodu (Klíma 1925, s. 410).

Polemika probíhala hlavně mezi Klímou a K. V. Škrachem. Výše jsme se zmínili o významu této polemiky vzhledem k reflexi obecného pojmání Klímova díla filosofického v době před světovou válkou. Škrach se nevěnuje pouze Klímovi, velkou část zaujímá popis přístupu Emanuela Chalupného. Chalupný je sám o sobě velmi kompromisní, není radikálem, tím více obdivuje Klímu pro vnesení radikalismu do krotké české filosofie. Subjektivní okouzlení u Chalupného vedlo k přecenění Klímova významu – například tolikrát zmiňované a vyzdvihované pojetí malého národa nevnímá Škrach jako nic, co by nebylo známo již předtím, i v národě je rozhodující kvalita, nikoliv kvantita. Přestože filosof nachází oblibu ve významných historických vojevůdcích a malých národech, které dokázaly vzdorovat přesilám, nenabízí jeho konstatování nic objevného – Klíma není originální ani původní a nikdy nebude oceněn. Doba si prochází myšlenkovou krizí, k jejímuž vyřešení nijak nepřispívá (Škrach 1925, s. 459–460).

Chalupný, ač se sám tváří jako vykladač Klímova díla, není ničím jiným než reproduktorem, který není schopen interpretace, namísto níž pouze přepisuje jednotlivé aforismy, které mají mluvit za sebe. To je naprosto dokonalá definice prvních let po objevení Světa jako vědomí a nic a může dokládat i naše tvrzení, že obecně nebylo možné ještě dílo vykládat, neboť nejen chyběly zkušenosti a slovník, ale také otázky, které si recipienti v té době kladli, byly v rozporu s metafysickými částmi knihy. Proto jediné, co mohlo být blíže reprodukováno, byly názory na malý národ.

Klíma v dopise zaslaném redakci na Škrachovy vývody reaguje. Zásadním přínosem je poznání, že se nejen mění způsob uvažování o jeho díle, ale také autor sám se, ač by mu to podle všeho mělo být lhostejné, musí vypořádat s tvrzeními, která o jeho díle sice v minulosti kolovala (stále v jisté míře přetrvávají), avšak jsou již *passé*. Rázně odmítá Škrachovo tvrzení, že „*»Klímova filosofie vyznívá nihilismem a indifferentismem« atd. – nevyznívá jimi v hloubi ani můj »Svět jako vědomí a nic«*“ (Klíma

1925, s. 506). První vydaná kniha ještě plně nevyjadřovala filosofický postoj, který zastává nyní, přesto však jemnému zraku neunikne záře, která z temna slov vyvstává. Nihilismus a skepse byla autorovi jen berličkou, již se dostal k pravému smyslu, Omnismu, Absolutismu, Deoesenci – ty jsou největším Kladem ze všech (Tamtéž). Po Klímově odpovědi redakce polemiku uzavřela.

Za zmínku stojí také dvě marginálie. První se zabývá spisem *H. Folka Der unbegrenzte Zweifel* (1923), hodnocený jako velmi nestravitelný a nudný – důkaz, že lidé nehledají ve filosofii „chléb pro život, nýbrž apartní *l'art-pour-l'artisme*“ (Kozák 1924, s. 54–55). Nijak významný a skeptický spis je pro autora referátu Ladislav Klíma v německém vydání. Oproti tomu, ve druhém příspěvku, si Arne Novák všimá vlivu německé filosofie na Španělsko, o němž pojednává *Alfred Kerr* (1867–1948) – jde zřejmě o knihu *O Spanien! Eine Reise* z roku 1924. Popisuje zajímavý jev, že v Německu naprosto neznámý autor (ve vlasti zhodnocený jen jako Fichtův a Schellingův epigon) *Karl Christian Friedrich Krause*, se stal základem mnoha španělských filosofických pojednání a všeobecně známou osobností. Novák následně předpovídá, že jednou budou v cizině „jako velké zjevy českého ducha a slova vyhlašováni *Ladislav Klíma a Jarmil Krecar, Zdeněk Kalista a Jaroslav Seifert*“ (Novák 1924, s. 1). Znovu a znovu se přesvědčujeme o těžkosti vyjádřit se k obecnému docenění a známosti autora. Jako v případě Matěje Poctivého, i zde je Klíma hodnocen společně s jinými autory, dnes známými i méně známými, pozornost zaujme především zmíněný *Jaroslav Seifert* (1901–1986). Subjekt kritika je významným činitelem, který nelze při zhodnocování pominout. Novák nepojímá pozitivně, když některý autor získá větší věhlas v cizině než doma, z našeho hlediska však nejde o nic negativního, naopak.

Za Klímova života vyjde už jen jedna kniha, a to *Vteřina a věčnost: filosofické intermezzo*. K projednávání smluvních podmínek vydání s Aventinem dojde již v roce 1926. Dopis nakladatele Otakara Štorch-Mariena (1897–1974) potvrzuje plánované

vydání o náladu 1 500 výtisků, což je poměrně vysoké číslo.³⁰ Recenzí z roku vydání se podařilo dohledat jen málo. Především se dostává znovu ke slovu Josef Kodíček, využívaje Šaldova pojmu filosof-básník – nechme nyní stranou, do jaké míry Šaldovo pojetí pochopil, nebo přijal –, znovu se pokouší vyzdvihnout hodnotu neuznaného autora. Důvod, proč není Klíma uznán vidí opět ve společenské orientaci k praktickému a současnému; pro současnost je typické starání se o nízké společenské otázky a nezájem o metafysiku. Ale takové starání je omezujícím zapřažením do pluhu, jemuž podléhá celá společnost. Jedině Klíma, nečasový jev, osvobozený od všeho, nezotročený, je jediný, kdo skutečně žije. Kodíček zde přechází od svého dřívějšího nespécifikovaného tušení přínosu lidstvu, k bližšímu určení hodnoty Klímova díla, jež spočívá ve vitalismu, filosofické praxi sebeutváření, kráse Hry, volnosti člověka a subjektu. Pokouší se překlenout časté výtky neoriginalitě: Klíma není originální, má své předchůdce, ale je důslednější ve všem, co dělá (Kodíček 1927, s. 5–6).

Reklamou byl autor Vteřiny a věčnosti líčen jako „*fanatik vůle*“, drtící všechny hodnoty (to je zajímavé tvrzení, protože ne všechny hodnoty Klíma vyvracel, o čemž svědčí jeho články v *Tribuně*), jehož kniha obsahuje „*Výbušné a drsně jasné úvahy muže, který snad dnes jediný na světě žije podle příkázání své filosofie [...]*“ (Rozpravy Aventina 1926–1927, s. 199).

Posledním příspěvkem o Klímovi před jeho smrtí 19. 4. 1928 ve vinohradské nemocnici, je studie o českých filosofických proudech v přítomnosti od *Živana Vodsedálka* (1903–1974). Přestože mu vadí příliš mnoho problémů a pastí, do nichž se Klíma sám zahnal, přínos jeho díla spočívá především v poukázání na limity racionality i skepse; ukázal všem, že existují problémy, s nimiž si člověk neví rady. Nicméně se svou bouřlivou neústupností přišel pozdě, dnes již člověk nemusí ustupovat společnosti (všimněme si zcela odlišného přístupu, než jaký razil Kodíček),

³⁰ Aventinum, nakladatelství dr. Ot. Štorcha-Mariena – Praha – Ladislavu Klímovi, 1926. Památník národního písemnictví v Praze, fond Ladislav Klíma.

není tedy důvod vyzdvihovat svou neústupnost. Skepsi, kterou Klímovo dílo přináší, vnímá povrchně, bez zření k vývodům Šaldovým, nebo k polemice z roku 1925. Pro Vodsedálka je i v tomto případě skepse úbytkem aktivity (Vodsedálek 1927, s. 730–732).

Následující rok přinese Zlatá Praha povídku *K Denici mluví Dryada* (Klíma 1926–1927, s. 225–230) a Klíma se začne za finanční pomoci přátel léčit v sanatoriu Na Pleši. Zjevně nebyl nejlepším pacientem, neboť neustále žádal o ukončení léčby, ač byl mnohými zrazován. Jak vyplývá z korespondence s *Maxem Bittermanem*, pobyt byl zaplacen do konce srpna a nejspíš posléze prodloužen.³¹ Kromě Bittermana byli finančně i citově angažováni především *Miloš Srb* (1892–1944), *Antonín Dvořák* a *Kamila Lososová*.

Díky krátké zprávě o Klímově hospitalizaci ze dne 16. 2. 1928, víme nejen, že zhruba v těchto dnech byl Klíma do vinohradské nemocnice přijat, ale také to, že veřejnost byla o zdravotním stavu i následné smrti autora průběžně informována (Rozpravy Aventina 1928, s. 147). Univerzální dědičkou pozůstalosti se stala Kamila Lososová.³²

Téměř ihned po Klímově úmrtí o něm začala média informovat veřejnost. Objevily se krátké zprávy shrnující fakta o čase a místě smrti i plánovaném pohřbu. Následovalo množství nekrologů a vzpomínek jak od jeho přátel, tak kupříkladu od bývalých spolužáků. Namísto snah ocenit dílo, které po sobě zanechal, dává se přednost žánru „svědectví“ o autorově osobě. Klíma je líčen buď jako podivný člověk, nebo jako muž velice citlivý, milý a uctívý, případně jako směsice dobroty a nekompromisní železné vůle, nebo (hlavně tak činil Josef Kodíček) byl somatický stav dáván do rozporu se stavem mysli či dokonce se křehkostí Klímovy postavy

³¹ Dopis Maxe Bittermana Ladislavu Klímovi z roku 1927. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

³² Odevzdací listina Okresního soudu v Praze-Karlíně Kamile Lososové ze dne 27. listopadu 1928. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

uváděla jako pouhé zdání. Bývá nazýván českým Diogenem; nalezneme ale také humornou reakci v Lidových novinách pod iniciálami K. Č., pod nimiž se zřejmě skrývá Karel Čapek (1890–1938), která tvrzení vyvrací, neboť „*Diogenes, bydle ve svém prázdném sudu, byl proti Ladislavu Klímovi přímo domácím pánem; mimo to není známo, že by byl svůj sud prodal a propil, nebo že by si byl na něj vypůjčil.*“ (Lidové noviny 1928, s. 5). Nicméně nelze souhlasit s jeho tvrzením, že oficiální filosofie jej neznala, spíše bychom řekli, že se k němu neměla, jak píše Pavel Fraenkl v měsíčníku Literární skupiny *Host* (1921–1929). „*Byl odbýván posměchem od těch, kdož mu originalitou a opravdovostí nesahali ani ke kotníkům.*“ (Fraenkl 1928, s. 247).

Dalším obvyklým prvkem nekrologů je uplatňování a nejrůznější modifikace Šaldových výroků z recenze z roku 1922. Také Fraenkl se přiklání k názoru, že dílo Ladislava Klímy přineslo do české filosofie především tvořivého ducha (Tamtéž).

V podobném duchu je vylíčen také v biografickém příspěvku z *Literárního světa* (1927–1928). Kromě odkazů k Šaldovi: autor užívá slov jako „všeeros“ a „básník-filosof“, činí výtky oficiální filosofii, která filosofii není, protože se nestará o otázky metafysiky (s opačným tvrzením přijde třeba František Krejčí). Klímův nihilismus není jen noetickou skepsí, ale omnismem, aktivismem a bouřlivým opojením všejsoucнем. Jeho filosofie je formou morálního kazatelství, protože nebije člověka z nenávisti, ale z touhy přimět jej ke zlepšení. Nelze o něm mluvit jako o psychicky nemocném člověku, jehož nemoc se projevila v díle, v nitru byl milý a něžný, nevinný a hravý jako dítě, lidé jej měli rádi (Kodíček 1927–1928, s. 1–2). Stejně číslo *Literárního světa* zároveň přineslo ukázkou z jeho aforismů a sentencí.

Spatřujeme velký posun v celkovém pohledu na egosolistní filosofii – mnohé příspěvky stojí napůl cesty mezi oceněním a odsouzením. Příkladem může být rozpačitý nekrolog z 26. 4. 1928 z *Národní práce* (1925–1930), jenž na jednu stranu vyčítá Klímově filosofii absenci morálního základu, který by bral ohled na člověka a národ, na stranu druhou vyzdvihuje děsivou logičnost jeho myšlení a oceňuje krásu bezúčelnosti, s níž přicházel. Klímovo dílo je vzácné, takové, které ocení pouze znalci (Národní práce 1928, s. 3).

K charakteru Klímovy osobnosti, jejíž stav se podepsal na podobě díla, se opět vyjádřil František Krejčí. Klíma byl „*chorobný zjev v životě společenském, tak v literatuře a tím jsou vysvětleny všechny zvláštnosti a abnormálnosti jeho tvoření a vystupování ve veřejnosti*“ (Krejčí 1928, s. 281). Písemné projevy vycházejí z autorova chorobného organismu, nejedná se o filosofa, neboť jeho dílo filosofií není, jen jeho přátelé v hyperbolizovaném obdivu v Klímovi spatřovali něco víc. Je nutné, aby se historie na jeho dílo dívala spíš z pohledu básnictví. Kromě zhodnocení díla na základě autorovy fyziologie a patopsychologie nastoluje otázku, jež se bude i nadále často objevovat: z čeho tato podivná osobnost a její projevy pocházejí? Klíma je dokladem doby, v níž žil, ta jej zplodila, jeho zjev pak není problémem filosofickým, ale psychologickým a kulturně historickým (Tamtéž).

V kontrast lze postavit úvahy *Rudolfa Procházky*, problematizující povrchní spojení osoby autora s dílem a na tom založené interpretace. Klíma nebyl šílenec, nelze tedy v jeho díle spatřovat chorobný stav. Jeho myšlenky jsou hlubokou, čistou filosofií. Teprve z poznání marnosti světa vyplynul Klímův přístup. Jeho nemoc je čistě rozumovou záležitostí, pokud jej něco zahubilo, šlo o poznání (Procházka 1928, s. 7). Není autorem pro každého, mnozí k němu cítí odpor – na vině je zastaralý racionalistní přístup, s nímž přišel, a kterému dnes nikdo nerozumí. Shodně se Šaldou Procházka uvádí, že Klíma se nijak nevyvíjel, jen stále dokola rozvíjel své prvotní, základní poznání (Tamtéž).

Vyjma zájmu o osobnost autora, objevují se v roce 1928 také snahy zařadit jej do určitého proudu (tedy snahy, jež budou dominovat především v následujícím období od roku 1929 v souvislosti s vydáváním beletristického díla), a to nejen filosofického, či literárního, ale jistým způsobem definovat jeho pozici v rámci společnosti. *Jindřich Vodák* (1867–1940), opět stylem, který není ani pouze kritický, ani zcela pochvalný, nazve Klímu myslitelem, jenž dovedl dráždit k samostatnému myšlení (potud by se hodnocení zatím nijak nelišilo od pohledu, se kterým přichází Šalda), ale který, na rozdíl od ostatních, „*sestoupí z univerzitní výše mezi obyčejné lidi*“ (Vodák 1928, s. 1–2). S něčím takovým se setkáváme poprvé a jedná se o zvláštní jev, kdy autor, jenž sám

ve svém díle člověka uráží, neváží si jej, lid sám je mu odporný, navíc psaní je mu nikoliv pomůckou k popularitě a váženosti, ale spíš pomocnou činností při filosofické praxi, je najednou nazván lidovým filosofem. Autor neuvádí, proč zastává takový názor, nicméně není jediný, kdo s podobnou interpretací přišel. Výše jsme se zmínili o nekrologu Mirko Očadlíka v Národním osvobození, v němž Klímu označil za „proletářský zjev mimořádné úrovně a významu“ a jeho dílo „nejcennějšími dokumenty filosofické mentality naší doby“ (Očadlík 1928, s. 4). Vysvětlení tkví zřejmě jak v politice a hlavním zaměření obou periodik, tak i v politické příslušnosti autorů. České slovo bylo ústředním orgánem České strany národně sociální a Národní osvobození čtrnáctideník Českého svazu bojovníků za svobodu a Československé obce legionářské. Došlo tedy k přivlastnění a výkladu Klímova přínosu z pozic zaměřených na otázky národního a sociálního charakteru.

Filosofovo úmrtí se stalo i nástrojem pro kritiku vlády a sociální nerovnosti. „Byl to fond a národ, který se stará svými institucemi o kde co, z čeho vzniká někdy i jen iluze národního bohatství, o plemenný dobytek, hnojivo, výchovu obecních radů a ministerských specialistů, i o nadané studenty, které posílá až do Ameriky, zapomněl právě na tohoto člověka. A lid, který chodí v tisících na matče a na Josefínu Bakerovou a rozebírá velké náklady beletrie, nedovedl ovšem uživit právě tohoto člověka. A tak pomalu umíral hlady. [...] Celý devítimilionový národ, který žíví tolik parazitů, mluvků, machrů a zlodějí, který má miliardové rozpočty veřejné a ještě vyšší soukromé, nechal jej mřít hlady. Teď mu snad postaví pomník“ (Nová svoboda 1928, s. 271). Dokumenty nalezené v Památníku národního písemnictví ale hovoří jinak. Z dopisů, které zaslalo Klímovi Ministerstvo školství a národní osvěty vyplývá, že jeho žádostem o příspěvek, aby mohl pokračovat ve filosofické a literární práci, bylo vyhověno. V roce 1922 tak Klíma od státu obdržel

5 000,- korun,³³ v roce 1923 mu bylo vyplaceno 3 000,- korun³⁴ a roku 1926 stejně vysoká částka.³⁵

Další nekrology a vzpomínky, které již nepřinášejí nic nového – takže se jimi nebudeme blíže zabývat – v hodnocení Klímovy osobnosti nebo díla, vyjdou v *Tribuně*, *Českém slově*, *Právu lidu*, *Studentském časopise*, *Přítomnosti* nebo v *Prager Presse*. Za zmínku stojí zprávy o snaze a neúspěchu jeho přátel vytvořit Klímovu společnost, která by organizovaně vydávala pozůstalost a zasadila se o větší rozšíření povědomí o zemřelém, ale také připomínka v *Tribuně* z 22. srpna 1928, tedy ze dne, kdy by se Klíma dožil padesáti let (*Tribuna* 1928, s. 6).

V množství článků hledajících způsob vyjádřit kladné i záporné stránky Klímova díla a jeho význam, se téměř ztratí vydání prvních beletristických knih, jimiž jsou novela *Boží soud. Novela z dob renesance* a groteskní romaneto *Utrpení knížete Sternenhocha*. Co se výše nákladů týká, o *Utrpení knížete Sternenhocha* nevíme nic konkrétního, kromě toho, že vyšlo na papíře Antik v neznámém počtu, na holandském papíře Van Gelder v počtu 50 výtisků a papíře Japan-Banzay v počtu 300 výtisků, obálku a vazbu navrhl *Vít Obrtel* (Klíma 1928, s. 171). Náklad novely *Boží soud* činil 500 výtisků.³⁶ Výše jsme uvedli, že druhé vydání *Světa* jako vědomí a nic bylo vydáno v počtu 1 100 výtisků. Reklamou bylo toto vydání uvedeno jako spis autora pohrdajícího celou společností a Klíma sám označen jako „*filosof kacír nesmírné zajímavosti*“ (*Rozpravy Aventina 1927–1928*, s. 248). Cena jednoho výtisku činila 27,- Kč.

³³ Dopis Ministerstva školství a národní osvěty Ladislavu Klímovi z 21. července 1922. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

³⁴ Dopis Ministerstva školství a národní osvěty Ladislavu Klímovi z 19. prosince 1923. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

³⁵ Dopis Ministerstva školství a národní osvěty Ladislavu Klímovi z 9. června 1926. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

³⁶ Dopis nakladatelství E. K. Rosendorf Ladislavu Klímovi ze dne 7. února 1928. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

K beletrii se vyjadřují dvě dohledané recenze. První pochází z Českého slova a jejím autorem je Jindřich Vodák. Nepřináší žádný zásadní posun v interpretaci, jako vydařenější hodnotí novelu *Boží soud*, shledává shodné motivy strachu zachvacujícího postavy, které následně jednají jako šílené, a na závěr zkonstatuje patologičnost celého autorova myšlení (Vodák 1928, s. 4).

Ucelenější pohled na *Utrpení knížete Sternenhocha*, přinášející objektivnější závěry a pokus o definici žánru, nalezneme v recenzi *Jana Münzera* (1898–1950). Autor byl zřejmě okouzlen dílem v soudobé produkci atypickým, které mnohé čtenáře jistě pobouří, přestože jde o „*zcela jedinečné dílo nejvyšší umělecké kvality*“ (Münzer 1927–1928, s. 643–644). Dílo je metafysickou detektivkou, s níž se Klíma i po smrti ukazuje čtenářům jako výstřední voluntarista (Tamtéž) a tedy něco, co stojí za přečtení.

4. „Jak to skončí? Lhostejno!“³⁷

(Stopování genetiky, progresu a doba mlčení)

Závěrečnou kapitulu věnujeme analýze recepcce Klímova díla v období 1929–1948 s tím, že v závěru se krátce vyslovíme také o následném dění poté, co se jméno zakázaného filosofa znovu v polovině šedesátých let vrátilo do veřejného prostoru a jaké osudy jej čekaly zvláště po roce 1989. V předchozí kapitole jsme konstatovali především postupné přehodnocování přístupů, které měly legitimizovat Klímu jako významného tvůrce, respektive snahy o důslednější vyložení smyslu jeho děl a zjistili jsme, že navzdory neustávajícím stížnostem na Klímovu téměř nulovou veřejnou známost, se k jeho dílům, poté, co vyšla, a také po smrti v roce 1928, vyjadřovala široká spisovatelská, filosofická a kritická veřejnost, ať již v odsuzujících či adorujících recenzích a nekrolozích.

Následující období je poznamenáno významnými změnami společenskými a politickými. Potenciální čtenáři museli reagovat na situace, jimž nikdy předtím nečelili. 1. října 1938 vzniká druhá republika, následně propukne druhá světová válka a je vytvořen protektorát Čechy a Morava. S tím jsou spojeny válečné hrůzy a utrpení, zkušenost s genocidou nevídaných rozměrů a po téměř tříletém oddechu po konci války se moci ujímá komunistický režim, určující estetické hodnoty, provádějící perzekuce, cenzuru a vymazávání mnohých jmen z kulturního prostředí. Je třeba si uvědomit, že takto vymazaná jména, mezi nimi i jméno Ladislava Klímy, mohla zůstat přes náhlé zmizení stále majetkem starší generace, zatímco například mladší tvůrci se s nimi seznamovali mnohem později a veřejnost v době, kdy k tomu dozrály podmínky.

Výše jsme uvedli, že toto období nepřináší výrazné změny v interpretacích Klímových děl, recepčně je oproti dřívějším letům chudší. Naopak stoupne počet vydaných knih. Veřejnost se tak může blíže seznámit jak s filosofovou beletrií, tak i se zápisky a korespondencí.

³⁷ KLÍMA, Ladislav. *Slavná Nemesis*. Praha: Sfinx, B. Janda, 1932. s. 213.

Roku 1932 vydalo nakladatelství Sfinx ve spolupráci s Kamilou Lososovou soubor próz *Slavná Nemesis* jako první svazek knihovny Pyramida pro daný rok. Z technických důvodů nemohla vyjít pouze titulní novela, musela být doplněna o další prózy, které nakladatelství získalo od *Vojtěcha Zelinky*³⁸ a předmluvu Josefa Kodíčka. Původně se očekávalo vydání již v roce 1930, nicméně muselo dojít k úpravě smlouvy a ustanovení nového termínu.³⁹ Smlouva z dubna 1930 upravuje podmínky vydání a mimo jiné uvádí také náklad ve výši 3 500 výtisků.⁴⁰ Jedná se o opravdu velké množství vzhledem k tomu, že by měl být Ladislav Klíma neznámým autorem. Je třeba přihlídnout k charakteru knihy; jedná se o beletrii, je tedy zřejmé, proč byl náklad vyšší než u druhého vydání Světa jako vědomí a nic, navíc dochází k vydání po autorově smrti a po záplavě článků, které o něm zcela nepochybně zvýšily veřejné povědomí. Vydání *Slavné Nemesis* plánoval Klíma ještě před svou smrtí a *Bedřich Bělohlávek* počítal v té době s nákladem o výši 1 100 výtisků.⁴¹

Následují vydání děl připisovaných Ladislavu Klímovi a dvě bibliofilská vydání. Prvním je *Arkanum. Cogitata, Sentence* (1934), druhým pak *Vlastní životopis filozofa Ladislava Klímy* od Jaroslava Picky (1937). Stejněho roku vyjdou *Záznamy extatikovy* v nákladu 111 výtisků (Klíma 1937, s. 43). Během válečných let se vydáváním Klímovy pozůstalosti i znovuvydáváním některých významných děl zabýval především *Jan Pohořelý* (1913–1995). Mezi významné tisky patří *Filosofické listy Ladislava Klímy* (1939) s nákladem 1 000 výtisků a titulní kresbou Emila Filly (Klíma

³⁸ Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 21. března 1932. Památník národního písemnictví v Praze, fond Ladislava Klímy.

³⁹ Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 5. února 1931. Památník národního písemnictví v Praze, fond Ladislava Klímy.

⁴⁰ Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 10. dubna 1930. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

⁴¹ Dopis Bedřicha Bělohlávka ze 4. února 1928. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

1939, s. 109), *Duchovní přátelství* (1940) obsahující korespondenci s Otokarem Březinou a Emanuelem Chalupným a *Boj o vše* (1942), deníky a korespondence.

Za pozornost stojí druhé vydání *Vteřiny a věčnosti* (1946) s nákladem 3 000 výtisků s prodejní cenou 120,- Kč.⁴² Krátce po skončení války počali Pohořelý s Kamilou Lososovou plánovat souborné vydání Klímova díla. Přestože Pohořelý v dopise z 1. června 1945 ujišťuje majitelku pozůstalosti o svém neziskovém jednání při tomto podniku, uvědomuje si, že musí jednat jako obchodník.⁴³ I tak je výše nákladu vysoká.

Až do roku 1948 nedošlo ke znárodnění nakladatelství, byl ale nastolen regulační systém produkce. Vydávání knih mělo být usměrněno, aby sloužilo potřebám národního celku. Vzhledem k tomu, že od 4. června 1945 nemohla vyjít žádná kniha bez předběžného povolení uděleného ministerstvem informací, musela být kniha buď shledána jako hodnotný příspěvek kultuře, popřípadě byl Klíma shledán jako autor dostatečně respektovaný, aby mohlo dojít k vydání bez předběžné kontroly. O tom bližší informace nemáme. Dílo tedy překonalo poválečný regulační systém i reálný nedostatek papíru, který se projevil na konci roku 1946 (Janoušek 2007, s. 33–34). Celý náklad nebyl zřejmě nikdy rozebrán, ještě na konci ledna 1948 hlásí Pohořelý 1 904 výtisků *Vteřiny a věčnosti* skladem. Zároveň se zmiňuje o výši nákladu druhého vydání *Traktátů a diktátů*, jehož tisk v těchto dnech dokončoval. Činil 2 200 výtisků.⁴⁴ Do Února, který radikálně omezil další produkci a změnil zaměření oficiální literatury, tedy stačila kniha vyjít, o jejím rozšíření však nemáme žádné zprávy.

⁴² Dopis Jana Pohořelého Kamile Lososové z 15. února 1947. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

⁴³ Dopis Jana Pohořelého Kamile Lososové z 1. června 1945. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

⁴⁴ Dopis Jana Pohořelého Kamile Lososové z 29. ledna 1948. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Ladislav Klíma se po smrti nedočkal tak velkého zájmu jako třeba Otokar Březina (během několika let od jeho úmrtí vyšly knihy obsahující korespondenci, osobní vzpomínky i studie o díle či osobnosti básníka), přesto právě ve spisech Březinovi věnovaných, hraje jeho osoba jistou – přestože marginální – roli. Nejznámějším textem je zřejmě Mé svědectví o Otokaru Březinovi (1931) Jakuba Demla, v němž ukazuje Březinův zájem o literaturu a filosofii, cituje věty, které si podtrhl v knize Svět jako vědomí a nic. Obsáhlejší pojednání o vzájemném vztahu Klímy a Březiny přináší Emanuele Chalupným sestavené Dopisy Otokara Březiny z téhož roku, v nichž se, podobně jako Deml snaží podat mravní obraz váženého básníka a svá tvrzení dokládá dlouholetým osobním stykem.

Ladislavu Klímovi věnuje samostatnou kapitolu, v níž především rozebírá peripetie provázející rozšiřování povědomí o jeho prvním spise a Březinovi přikládá největší zásluhu za objev díla, které by jinak zapadlo. Nenalezneme však žádné informace o tom, jak Březina Klímu vykládal, pouze strohá konstatování, že jej sice kladl nejvýše z českých filosofů, ale vyčítal mu neucelenost a aforistické vyjadřování. Z Utrpení knížete Sternenhocha byl Březina zklamán a čekal, že bude toto dílo vykládáno jako důsledek Klímovy choroby a alkoholismu (Březina 1931, s. 179–180).

Podstatným rysem dobových recenzí jsou pokusy zařadit Klímu do již existujících literárních či filosofických proudů a poukázat na příbuznost jeho díla se staršími i soudobými autory. „*Věčný chlapec až do své smrti, filosof oněch let, kdy rozumové schopnosti dovršují svůj vývoj se setkávají s nejtěžšími problémy světa [...] Filosof oněch let, kdy myšlení je estetickou záležitostí, zábavou, rozkoší [...] Mladší bratr Březinův. Modernější v tom, že tělo a duch nejsou dvě různé věci. Starší v tom, že pro něho není nic než duch*“ (Kosiner 1928–1929, s. 175).

Šalda ve studii o české literatuře dvacátých let 20. století sleduje proměny spisovatelských strategií před první světovou válkou a po ní, zjednodušení a zprimitivnění tvarů, fetišizaci československého státu, sociální aspekty básnických děl podřízené marxismu a v závěru také vyčerpání tragičnosti a přeměna komičnosti v hysterii a šílenství. V počátcích proměny komičnosti vidí Lautréamonta a její

usoustavnění v dadaismu. Českou obdobou lauréatmontovské proměny je Ladislav Klíma v romanetě Utrpení knížete Sternenhocha (Šalda 1929–1930, s. 169–174). Blíže se k dílu nevyslovuje, ale je evidentní, že proměny na poli literatury nevnímá pozitivně, naopak. Navíc, ač na počátku dvacátých let Klímu zhodnotil jako nejpozoruhodnější jev filosofického myšlení, dokázal si udržet odstup a nehodnotit jeho dílo vždy pouze kladně na základě sympatií, což je rozdíl oproti bezvýhradné adoraci Josefa Kodíčka. V rámci dohledaných recenzí nacházíme tři různá pojetí:

i.

Prvním je zhodnocení nečasového významu Klímova díla, s nímž přichází Josef Kodíček, tedy díla, které nebylo a nebude dlouho pochopeno, protože přichází jakoby odjinud, a ti, jež by mohli proniknout hloubkou myšlenek se ještě nenarodili, přesto je jeho význam trvalý. Kodíčková předmluva k prvnímu vydání Slavné Nemesis nepřináší příliš nových tezí. Rozebírá možnosti vnímat Klímovu filosofii buď jako zcela odtrženou od vyprázdněného a odduševnělého světa zaměřeného pouze na praktičnost a utilitárnost, materiální základnu s jejímž zajištěním se společnost potýká, a tedy nemá čas na metafysiku a rozumovou samoučelnost, nebo jako nezbytnou součást Marxovy myšlenkové nadstavby, pro člověka potřebné a závislé na metafysice.

Klíma je romantický myslitel – zde nikoliv ve smyslu literárního proudu – tak, jako jím byl Nietzsche a Schopenhauer, ale převyšuje je tím, že jeho romantická povaha nespočívá ve snové poetičnosti (ačkoliv své myšlenky „nevyseděl u stolu“, ale byl jimi z ničeho nic přepaden), nýbrž v přísné racionální ukázněnosti (Klíma 1932, s. 5–13).

Výsměšná reakce přišla Kodíčkově na stránkách katolického *Řádu* (1932–1944), jež však není objektivním zhodnocením ani Klímovy tvorby, ani předmluvy, ale jde spíše o napadení Kodíčkovy osoby i okruhu pátečníků, k nimž patřil: „*Chce-li někdo jedním rázem slavný býti, opatří své knize předmluvu. (V tomto případě nebožtík Klíma za nic nemůže.) Chce-li někdo škaredou dceru vybějt, opatří si dohazovače. Má-li býti stavění máje půvabné a okouzující, je zapotřebí především šikovného kecátora. Ze všech těchto případů je na tom nejlépe nebožtík Ladislav Klíma, neboť jemu se dostalo toho největšího – Kodíčka.*“ (Řád

1932–1934, s. 359). Ironický text hodnotí Kodíčkovu předmluvu jen jako uplakanou stížnost na dobové poměry, jichž je sám zastáncem. „*Staříčkový pragmatista Kodíček, zanaříkav si nad hnusnou pragmatickou a materialistickou dobou, která nepochopila jeho přítele a svěřence Ladislava Klímu [...]*“ (Řád 1932–1934, s. 360). Na konci jej hanlivě označuje za zmateného polyhistora, „*Polykodíčka*“.

Jako nečasový jev a člověka, který přišel odjinud a nepatřil do doby, v níž žil a tvořil, vidí Klímu také Jaroslav Kabeš v předmluvě k Duchovnímu přátelství z roku 1940. Kromě toho je mu přiřknuta „vysoká“ nepraktičnost, viděná často v rozporu s obvyklým chodem tehdejšího světa vyzdvihovaná však co nejvyšší Klímův přínos. Nepraktické myšlení, individualita a zájem pouze o sebe a své myšlení, tedy odklon od záležitostí světa okolo. Březina s Chalupným, jeho dlouholetí přátelé, byli podle Kabeše oporami, díky nimž dokázal ve světě fungovat (Klíma 1940, s. 5–9). Troufneme si poznamenat, že Kabešův náhled je pravdivý pouze z části. Chalupný a Březina sice patřili mezi hlavní propagátory a podporovatele chudého filosofa, nicméně naprostá odtrženost od světa, o níž se v souvislosti s Ladislavem Klímou často mluví, je konstruktem vplynuvším nejen z faktu tíživé finanční situace, ale také z ideálů prezentovaných Klímovou tvorbou. Jako příklad uveďme znovu záležitost s antisemitismem. Klíma nejenže v době, v níž antisemitismus nebyl nic neobvyklého, provokativně brojí proti nenávisti k Židům, ale podpírá své závěry poukazy na různé typy antisemitismu. Rozlišuje náboženský, politický a rasový, tedy uvádí rozlišení, které bychom uznali i dnes. Kromě toho se ve svých článcích v *Tribuně* vyjadřuje i k jiným společenským problémům a přispívá do veřejných polemik.

ii.

Ve druhém pojetí je shledán Klíma jevem současným a aktuálním, takovým, který vyrůstá z doby, v níž tvoří a tvorbou ji reflektuje. Tento přístup zastával kritik a teoretik Literární skupiny František Götz. Zcela odmítá Kodíčkovu zařazení Klímy mimo současnost a praktickou dobu, jež se nestará o metafysiku. Není také správné vidět v něm jen někoho, kdo vyšel z předešlých filosofických systémů. Götz

v podobném přístupu vidí povrchnost a navrhuje rozšířit pohled na Klímu o dimenze časovou a kulturní – nejedná se o tvůrce, jenž by dobu zaspal, nebo ji dokonce předběhl, ale o zjev, jehož filosofický systém je hluboce zakořeněn v duchu doby, v níž vyrůstal, a je pro ni zcela signifikantní. Jedná se o „*protest proti měšťanské skutečnosti, již filosof cítí jako životní realitu dekadentní a proti staré společnosti, kterou vidí v rozkladu. Tento systém se formoval v době strukturní změny celé epochy, v níž starý svět ukázal svou podvrácenost a churavost. Klíma popřel vnější svět jako soubor kalu a špíny. Tento sociální akomunismus, tento metafysický solipsismus a nihilismus znamenají víc než jen hru myšlenky – jsou právě podloženy vědomím, že právě tento starý svět se musí popřít, poněvadž je nedostatečný a zvrácený, poněvadž je omyl, slepá ulička, poněvadž je v sobě sám kontradikce*“ (Götz 1933, s. 11). Nejen dílo filosofické, ale také právě vydávaná beletristická tvorba je groteskou na téma vyprázdňenosti a komičnosti měšťáckého života. Současnost se vyjevuje také ve snaze zbožštit člověka; velký a odvážný čin ale končí v prázdnotě, z čehož plyne tragika celé Klímovy filosofie. Nový vesmír se pokoušel spřádat z prázdnoty, která zůstala na dně rozanalyzované skutečnosti. Klíma je časovější, než je možné si dnes uvědomit (Tamtéž).

Následně dává Klímu do souvislostí nejen s E. A. Poem, ale hlavně se surrealismem, respektive „nadrealismem“ a přirovnává jej k *Louisi Aragonovi* (1897–1982). Jeho dílo je „*nejsilnější česká prosa nadrealistická*“, jde o nadrealismus spiritualistický, který uniká „*každé formě kausálního determinismu i mechanismu*“. Slavnou Nemesis popisuje jako „*umění metafysické vášně [...] Je to fabulace v čirém prostoru ducha, jenž se chce zhmotnit. Je to výjimečné umění, plné maniakální pathologie, na jehož dně však opravdu »hřímá« duchovní záře*“ (Tamtéž).

Řazení Klímy mezi surrealisty není ojedinělé, stejně tak jej vnímá *Frank Tetauer* (1903–1954), na rozdíl od Götze si však myslí, že dílo nemá co říci dnešní době, zvláště recipientům, bojujícím s existenčními potížemi doby. Soubor próz je pro něho „*tour de force*“ typicky klímovského spisovatelství (Tetauer 1933, s. 9). Zajímavá je jeho interpretace klímovských běsů, jež vůbec nevykládá povrchně jako bizarní, či děsivou hru s děsem, ale jako jistý velice intimní obraz lidského podvědomí, v němž se prolíná

to nejvyšší s nejnižším, hnus a zrůdnost, vykupovaná přibližováním k duševnímu ideálu.

Vyjma již zmíněných přirovnání bývá Klíma spojován s *Augustem Strindbergem* (1849–1912), a dokonce i k postavě Kirillova z Dostojevského Běsů (Sezima 1932–1933, s. 399–400).

iii.

Jindy bývá poukázáno na pozdní vstup do literatury – Klímovy texty jsou zařazeny do proudu černé romantiky nebo dekadence, nicméně tyto proudy jsou ve třicátých letech 20. století již passé, protože recipienti, pro které byla díla psána, vymřeli. V tom je spatřován primární důvod nepochopení. Nejsou-li podobné vývody hodnoceny negativně, je akcentována naopak objektivnost nově vydávaných próz právě pro jejich návaznost na starší směr, popřípadě přímo žánr. Tak je tomu v oznámení brzkého vydání textů z pozůstalosti, v nichž se Klíma představí jako zástupce žánru pěstovaného E. A. Poem nebo Comte de Lautréamontem (České slovo 1930, s. 6) nebo v recenzi z České osvěty (1904–1948) na Slavnou Nemesis, kde je Klímova beletrie zařazena mezi dobrodružnou a fantastickou literaturu. *Vojtěch Prach* této próze, spadající pod literaturu 90. let, zabývající se s oblibou výstředními duševními stavy, vytýká pouze jediné: barvitému a napínavému vyprávění ubírají na čtivosti filosofické pasáže a množství cizích slov, kvůli čemuž si četbu vychutná pouze poučený a vyspělý čtenář (Prach 1932–1933, s. 222–223).

Slavná Nemesis a zbylé povídky jsou dekadentní už svou formou. Klíma akcentuje přechod mezi životem a smrtí, skutečností a neskutečnem, čímž dosahuje hrůzostrašného účinku, ale tak jako dekadenti hranice života a smrti popírá – takto nahlíží na vyšlé dílo *Vladimír Ryba*. Podobnost shledává na mnohých úrovních: například na úrovni postav – Klímovy i dekadentní postavy jsou buď svrchovaně krásné, nebo naprosto ohyzdné – například jeho aristokratické ženy jsou dekadentní. Mnohdy je dekadentnější než Jiří Karásek (Ryba 1933, s. 6). Ryba předpokládá čtenářský nezájem, nebo nepochopení, avšak není zřejmé z čeho tak usuzuje,

vzhledem ke zřejmé pozornosti, jíž se dílo těšilo. Dostává se svým tvrzením blízko recepčních metod, když konstatuje pozdní vydání: „*Klímovo beletristické dílo je typickou ukázkou literatury, jež má platnost jen pro dobu, v níž vznikla. Dekadentní poesie hrůzy předpokládá dvě složky: někoho, kdo tu hrůzu vyrábí a čtenáře, který by se jí bál. Protože však dekadentní čtenáři vymřeli, ztrácí smysl. Mohou být, zajisté, i dekadentní díla, jež se zájmem si přečte přítomnost i budoucnost pro básnické vyjádření dekadentních úzkostí, pro sílu výrazu, pro šťastnou formulaci. Ale mezi tato díla kniha Klímova nepatří.*“ (Tamtéž).

Jednoduchý výklad, jenž si nevšímá filosofického podtextu, ani strategií čistě beletristických a podává jen povrchní popis děje, prostředí a postav, je pozoruhodný snad jen interpretováním Ladislava Klímy jako dekadenta. Naprosto ale přehlíží dobový zájem, jenž můžeme tušit díky stále stoupající výši nákladu, ale také díky referátům v nejrůznějších periodikách. Pokus pohřbit zcela dílo autora, který zaspal a do literatury vkročil teprve potom, co doba jeho největší slávy minula, však naráží na zásadní problém. Proč by čtenáře současnosti nezajímala literatura pracující s motivy hrůzy? Naopak je zřejmé, že právě Ladislav Klíma byl dobře znám například českým surrealismům. Již v první kapitole jsme se zmínili o anketě Lidových novin o nejhodnotnější knihu roku 1938, uskutečněné navzdory vyostřené době po Mnichovské dohodě, postoupení Sudet a vzniku druhé republiky. Vítězslav Nezval a Konstantin Biebl shodně navrhuji mezi nejhodnotnější knihy zařadit Klímův Svět jako vědomí a nic.

Roku 1938, tedy na desáté výročí Klímova úmrtí, vydá Jaroslav Picka v nákladu asi 100 výtisků Vlastní životopis a povídku *Edgar a Eura*, o čemž přinesou zprávu Lidové noviny. Kromě zopakování některých již mnohokrát zmíněných Šaldových výroků a spojení autora s E. A. Poem nejen zálibou v hororových tématech, ale také alkoholismem (Lidové noviny 1938, s. 7), nepřináší článek nic nového. Tak tomu bude nicméně až do konce sledovaného období. Vytváření nových interpretací se zastavilo ve dvacátých letech a nyní je hledáno adekvátní zařazení problémového filosofa a spisovatele.

Největší množství článků těsně předválečného a válečného období má především informativní charakter, některé věnují značný rozsah otištění Klímových povídek – v Lidových novinách vyjde povídka *Arden* (Klíma 1938, s. 3), často nacházíme jen citáty, kterými autoři doplňují své texty. Zajímavé je užití citací Klímových výroků v kolaborantském článku Emanuela Vajtauera v *Přítomnosti* (1924–1945) v roce 1942, v němž je podána zpráva o Goebbelsově projevu na zasedání Evropského svazu spisovatelů ve Výmaru 11. 10. 1942. Je jasné, že Vajtauer si nemohl vybrat nikoho lepšího pro podporu svých slov: „*I když z rozhodnutí Vůdce se nezúčastňujeme (Češi) boje o záchranu Evropy zbraněmi, máme velký podíl na něm prací svých dělníků a sedláků, a ti musí také, jako kamarádi němečtí, při své práci být vedeni velikým cílem, nemají-li klesnout na pouhé živočichy, uhajující jen svou existenci*“ (Vajtauer 1942–1943, s. 20). České mládeži (podle Goebbelse neštěstí národa), se nedostalo zdravé školy, proto je špatným materiálem, pouhou polointeligencí. I Ladislav Klíma si toho všiml a napsal: „*Ve školních škamnech musí zblbnout každý, kdo blbec ještě není*“ (Vajtauer 1942–1943, 21). Kromě toho cituje také *Františka Zavřela* (1884–1947). Zdá se však, že pro budoucí chápání Klímovy osobnosti nebude mít toto neblahé spojení žádné následky. Pozoruhodné je nicméně právě ono výjimečné přisvojení ze strany nacismu či fašismu. Ani ve Stříbrného Poledním listu nedochází ke spojení výroků Ladislava Klímy s ideologií. Jediný další nalezený citát pochází z roku 1938 a v rámci periodika je velmi rozporný: „*V oficiálních kruzích jaksi neoblíbený filosof Ladislav Klíma ve své knize „Svět jako vědomí a nic“ napsal: „Čistá rasa – čistý nesmysl.“*“ (Polední list 1938, s. 2).

Recenze se vyjadřují například k vydání *Filosofických listů* (1939), o nichž Tomáš Trnka mluví jako o četbě pro vyspělé čtenáře (Trnka 1939–1940, s. 153). K. A. Čcheidze vidí inspiraci Klímovy filosofie nejen v Schopenhauerovi a Nietzsche, některé prvky jsou podle něho převzaty také od Kanta a Stirnera. Sám si není jistý, k jakému -ismu jej přiřadit, není ani čistě solipsista, ani čistě voluntarista, jeho filosofie se nachází kdesi na pomezí různých směrů, a do žádného jej nelze plně přiřadit (Čcheidze 1939, s. 5). Problematizuje se zde zařazování jedinečných tvůrců a děl do teoreticky (a klamně) stejnorodého proudu, kteréžto zařazení je pouze

provizorní, hlavně z důvodů svébytnosti uměleckých textů, ale také z hlediska dějinného uchopení. Viděli jsme, jak se v průběhu téměř čtyřiceti let proměňovala chápání a veškeré diskursivní aktivity týkající se Ladislava Klímy. Tento proces se nezastaví ani rokem 1948, naopak dojde v tomto směru k novému a radikálnímu přehodnocení a Klíma bude zasazen mezi (opět velice svébytné a jedinečné) expresionisty – alespoň jak je chápeme dnes.

Roku 1941 se společnost seznámí s Klímovými juveniliemi, které vyšly v Domažlicích ve studentském časopise *Jaré vzlety* (vyšlo pět čísel), a z nichž se opisy ztracených tisků objevily u *Jana Paroubka* (Marginalie 1941, s. 12–13).

Kromě výše představeného trojího pojetí nečasového, časového a pozdního jako tři náhledů na posouzení významu díla, vidíme ve válečných recenzích plně přítomné Šaldovo rozumění Klímově filosofii jako myšlenkové hře probouzející tvořivost, vitalistní moment. „*Absolutní subjektivismus pokládá za nejvíce povznášející. Vědomí je mu původní světovou substancí, a osou, kolem níž se otáčí duševní život, je mu chtění, vůle, aktivita*“ (Kratina 1942, s. 2). Přínos Klímovy filosofie nespočívá ve výkladu, v psaní souvislých děl, v pravdě, jíž by svým potenciálním čtenářům přinesl, nýbrž v aktivním hledání pravdy, přičemž proces hledání, neustálá snaha dosahovat pravdy, aniž by to bylo konečně možné, je samo o sobě tou nejvyšší možnou intelektuální aktivitou. A nikdo nehledal pravdu tak jako Ladislav Klíma (Tamtéž). Další reakcí z roku 1947 je článek *Rudolfa Voříška* (1909–1953) ve *Vyšehradu* (1945–1948). K tématu se vrátí někteří recenzenti až v roce 1965 v *Hostu do domu*, *Tváři*, *Plameni* nebo *Literárních novinách* v souvislosti s obnoveným zájmem o Ladislava Klímu.

Stejně tak jsou v diskusích zastoupeny i povrchní, doslovné interpretace, pomíjející šaldovský výklad a zaměřující se pouze na jednu vrstvu díla, a to podivnost, nemravnost a hnus, jež působí, a stávají se důvodem ke konstatování chorobnosti Klímova myšlení. Hlavním bodem rozsudku nad Klímou, jenž vynesla *Vlasta Tatjána Miškovská* (1908–1980) v recenzi na *Boj o vše*, je jeho chorobná představa, že lze dosáhnout stavu božství, od toho se odvíjí celý následující výklad. Kontradikce nevidí

jako funkční způsob vyjádřit se, a zároveň nenechat recipienta upadnout v nečinnost, nýbrž jako nedostatek. Dokumentárnost, již měla kniha přinést je narušena torzovitostí otištěných textů, sestávajících jen z momentálních, často nechutných nápadů. Klíma je jedinečný, nikoliv však pozitivně (Miškovská 1945, s. 136–137). K podobně odmítavým závěrům dochází Miškovská také v recenzi na knihu Jaroslava Kabeše *Ladislava Klímy filosofie češství*, jenž je kritikou nikoliv Klímy, ale Kabeše, který se podle recenzentky snaží spojit nespojitelné a najít v díle filosofa, který se o národ nestaral, specificky českou národní filosofii. Z našeho pohledu jde o snahu podívat se na Klímu jinak, z pohledu recenzentky je podobná snaha lichá, nejen proto, že se vytváří uměle a násilně si podrobuje významy, mění je a uvádí nás v omyl, ale také proto, že v poválečném Československu nabývají Kabešovy i Klímovy myšlenky zcela jiných konotací, neboť válečná zkušenost změnila vnímání čtenářů (Miškovská 1945, s. 137–138).

Hledání odpovědí po přesnějším zařazení Klímova díla pokračují i po válce. Ukázkou toho, jak zjednodušující je teoretické zařazení jedinečného autora do určitého proudu, nám přinesly již některé články před rokem 1945. Je zřejmé, že zařazení Klímova díla vzhledem k jeho mnohovrstevnatosti bylo vždy složité. Když roku 1946 reagoval Rudolf Voříšek na vznik francouzského existencialismu a s ním přicházejícího nového humanismu, jako předchůdce moderního myšlenkového směru uvedl dánského filosofa *Sørena Kierkegaarda* (1813–1855), především však německé myslitele *Martina Heideggera* (1889–1976) a *Karla Jasperse* (1883–1969) – s poukázáním na paradoxní situaci, kdy těsně poválečná Francie přejímá myšlenky od Němců a staví na nich existenciální filosofii, což ukazuje poválečné nevybíravé hodnocení všeho německého. Rychle však přechází do českého prostředí a představuje Ladislava Klímu co existencialistu par excellence: „Český pozorovatel tohoto, pro Francii dneška příznačného a prapodivného fenoménu, nemůže si při této příležitosti nevzpomenout na jednoho českého existencialistu *avant la lettre*, dávno před Heideggerem, Jaspersem i Sartrem, a neuvažovat při tom o anticipační povaze mnohých našich duchovních projevů, husitstvím počínajíc; nemůže nepřipomenout našeho Ladislava Klímu, aby však vzápětí na to hned nezdůraznil, že Klíma

existencialismus domyslel a dožil do všech důsledků a vyvodil z něho závěr, i když absurdní, přece jedině možný“ (Voříšek 1946, s. 4). Tím dostává Klímu do zcela jiných souřadnic, než v jakých se doposud pohyboval. Je zde anticipátorem existencialismu, správným existencialistou, který chtěl žít filosofii a žít bez boha; jako upřímný existencialista došel ke zbožštění sebe sama.

Dvacáté výročí Klímova úmrtí bylo oslaveno vydáním sborníku *Ladislav Klíma, filosof-básník* (1948) (nákladem Jan Pohořelý). Sborník obsahuje elegii od F. X. Šaldy, rozbor Klímovy filosofie od K. Bodláka, několik Klímových textů včetně překladu části Putování slepého hada za pravdou, dále vzpomínky E. Chalupného a *E. Frynty*, autorovu podobiznu, reprodukce posmrtné masky a ruky, některé dokumenty týkající se Klímova života a bibliografii. Nebudeme se zde zabývat obsáhlým Bodlákovým výkladem, ale pozastavíme se u pozoruhodného množství vzpomínkových článků, vyšlých i několik měsíců po převratu v Právu lidu a Lidových novinách. Je evidentní, že rok 1948 byl sice velkým mezníkem, podle něhož je možné periodizovat literaturu, nicméně nešlo o ostrý přerýv ze dne na den, a některá periodika, jež byla později zcela zrušena, mohla nejen vycházet, ale přinášela články autorů (také o autorech) brzy vypovězených z oficiální literatury. Na samotnou knihu reaguje například *Bedřich Slavík* (1911–1979) v *Lidové demokracii* (1945–1994) z 11. 7. 1948, kde oceňuje citlivý přístup editorů k odkazu významného filosofa (Slavík 1948, s. 5). Další reakce nacházíme v Kulturní politice, Práci a Mladé frontě.

Zde je třeba se ve výkladu zastavit. Pokračování je totiž podmíněno nejen přístupem ke článkům, jež v současné době nemáme k dispozici (pro zájemce budou uvedeny v Příloze č. 2), ale také hlubší analýzou těchto dokumentů. Vzhledem k jejich množství – také vzhledem k tomu, že ve druhé polovině 20. století se objeví i díla, která s Klímovými texty pracují, a dochází i k uchopování jinými druhy umění: hudbou, filmem, divadlem – by rozbor vydal na delší samostatnou studii. V závěru poslední

kapitoly se tak jen v krátkosti zmíníme o osudech Klímova díla a osobnosti po roce 1948.

Řekli jsme již několikrát, že Únorovým převratem došlo k vyloučení jména Ladislava Klímy z oficiální literatury a prostor na čas ovládnul nadšený socialistický realismus. To však nemělo dlouhého trvání, brzy se literatura začala opět diferencovat a objevovat nová témata a nové formy, které právě socialistický realismus z počátku vylučoval. Výrazné uvolnění v šedesátých letech přineslo nejen možnost rozšířit zájem v oblasti literatury i umění obecně na zajímavé zahraniční proudy, probudilo také zájem o autory, kteří byli z literatury vytlačeni. Takže ve stejné době, kdy se vzedme zájem například o Franze Kafku, objeví se zároveň i vlna obliby Ladislava Klímy. Paradoxně množství článků přinese i marxistický časopis *Plamen* (1959–1969), nyní mnohem otevřenější, ale také *Kulturní tvorba*, *Literární noviny*, *Host do domu*, *Orientace*, *Česká literatura*, *Listy* nebo *Tvorba*. Nutné je poznamenat, že tento zájem s sebou nese také spojování Klímy s proletářským prostředím první republiky; i první vydání jeho textů od roku 1948 (*Vteřiny věčnosti*) přináší v jistém okamžiku dobově poplatný výklad. Možnosti zájmu po roce 1968 opět klesají a také množství dohledaných článků je minimální. Opětovně populárním se Klíma stane v devadesátých letech. Charakteristické pro porevoluční éru je dostat zakázaná jména, včetně Klímova, znovu do oběhu. Roku 1990 vychází krátká brožura s doplněním učiva pro středoškolské studenty, která přináší v učivu nepřítomná jména katolických autorů, ruralistů, meziválečných kritiků, ale také expresionistů. Klíma je definován jako jeden z autorů vystihující tragiku krizové situace individua (Zeman 1990, s. 18).

Mimo oficiální kulturu dochází nově k intertextualizaci především beletristické tvorby Ladislava Klímy. Výše jsme se zmínili o Prométheových játrech Jiřího Koláře, inspirovaných povídkou *Pravdivá událost* sběhnuvší se v *Postmortalii*, a kromě toho, že se jedná o básně tvořené na principu koláže, jde také o Kolářův dialog s dílem Klímovým a zasazení do zcela nové doby a nových souřadnic. Prostor věnují Klímovi také *Ivan Diviš* (1921–1999) v *Teorii spolehlivosti* (1994) a *Jan Zábrana* (1931–1984) v *Celém životě* (1992). Hudebního zpracování se dočká od undergroundové skupiny *The Plastic*

People of the Universe v albu Jak bude po smrti s texty adaptovanými Vratislavem Brabencem (Janoušek 2008, s. 286).

Během sezóny 1990/1991 inscenuje HaDivadlo hru Lidská tragikomedie v režii Arnošta Goldflama (*1946)⁴⁵ a roku 1990 se objeví Utrpením knížete Sternenhocha inspirovaný film Jana Němce (1936–2016) *V žáru královské lásky* a nesmíme zapomenout na krátký film *Host* (2006) Bedřicha Glasera (*1957).

Klímově filosofii se věnoval také filosof Jan Patočka. Zastavme se nyní na chvíli u této významné osobnosti fenomenologie. Kapitola věnovaná teoretickým zásadám naší práce nastínila v krátkosti Patočkův přístup ke Klímovým myšlenkám. Byl si velice dobře vědom množství rozporných hodnocení, která se v první polovině 20. století objevila. Tyto odlišnosti vysvětluje charakterizací převažujícího vědeckého přístupu a jednotlivých osobností. Zatímco systematictí pozitivisté se sklonem k materialismu (kupříkladu František Krejčí) viděli v Klímových spisech nepůvodní myšlenky bez hodnotného přínosu, pozitivisté se sklony k idealismu (Emanuel Chalupný, Miloš Srb, Karel Vovorka) se k němu přihlásili s nadšením, nicméně jeho názory nepřijali. Klíma nebyl zcela nový a nezařaditelný, sám vycházel z převládajícího pozitivismu; nové u něho bylo převrácení akcentu z fakt na logos a vnitřní vyvrácení metody, jejíž slovník užíval (Patočka 2006, s. 153–155). Povrchnost mnohých pokusů zařadit Klímu do jistého proudu, či naopak vyzdvihnout určitou část jeho díla, jež však není tou nejzásadnější, ani nejzajímavější, shledává Patočka v mnohých projevech filosofových propagátorů. Za gros celého Klímova myšlení pokládá uvědomění si, že lidský svět se neskládá z fakt, ale z všeprostopujícího logu, skrze který jsou tato fakta vyjadřována a jím zprostředkována, pro Klímu neexistuje objektivní logika, pouze jevení: „logika je věčná logika, logika patří k věcem, k předmětům a jejich vládě nad námi, k předpokladu přednosti objektivního, který jsme nevědomky vždy již přijali, když se zabýváme světem a jeho poznáváním, obrací se Klíma proti směru těchto tezí. Jeho pochybnost se týče generální teze světa. Zatímco Schopenhauer ze vztažnosti logiky

⁴⁵ HaDivadlo – Přehled všech inscenací od začátku vzniku divadla.

<https://www.hadivadlo.cz/dramaturgie/repertoar-archiv/>. Vyhledáno 24. 6. 2022.

*k fenomenálnímu světu vyvozuje její ontologickou, poslední podstaty jsou nedosahující nedostatečnost, Klíma z nezdůvodnitelnosti logiky vyvozuje fenomenálnost všeho, v čem je logika nějak obsažena jako moment a premisa; a to je všecko: každá teze, která vždy říká, že něco jest a je takové a takové, to a to“ (Patočka 2006, s. 156–157). Tautologická teze logiky je narušením řetězce důvodů a odůvodnění, požadavek důvodu, na němž stojí celá logika, je tedy prázdný. Objektivní logiku Klíma nahrazuje logikou „absolutní svobody a libovůle tvůrčího a se vším si pohrávajícího subjektu“ (Patočka 2006, s. 158). Svůj výklad Patočka shrnul v článku *Ladislav Klíma. Pokus o rozbor klíčových tezí* v *Orientaci* z roku 1967.*

Po roce 2000 je Klíma užíván také v próze, někdy i jako postava. Příkladem mohou být *Vražda v hotelu Intercontinental* (1989) Michala Ajvaze (*1949), nebo *Andělí vejce* (2016) Petra Stančíka (*1968). Výčet Klímou inspirovaných děl není jistě vyčerpávající a jejich studium by jistě přineslo zajímavé výsledky. Odvážíme se tvrdit, že zájem o Klímovo dílo a osobu od roku 1989 stoupá, stejně tak jako stoupá jeho obecnější známost.

Epilog

Navzdory častým poukazům na neznámost Ladislava Klímy a nepochopení, jehož se mu údajně vždy dostávalo, je nutné podívat se na celou problematiku podrobněji. To byl také hlavní záměr naší práce. Z poměrně velkého množství článků, recenzí, kritik a referátů jsme vybrali reprezentativní vzorky pro určená období, na jejichž základě jsme se pokusili ukázat, jaké přístupy a výklady byly pro danou dobu stěžejní. Již v úvodu jsme se zmínili o tom, že navzdory opakovanému zařazování Ladislava Klímy mezi autory stojící mimo hlavní proud zájmu, je nutné toto tvrzení poupravit, jelikož právě způsob, jímž je Klíma uváděn, působí jako katalyzátor nejrůznějších diskursivních praktik, jimiž se zájem naopak prohlubuje. Námi navržená periodizace vývoje recepce nám umožnila podívat se na jednotlivá období jako na uzavřené celky z jedné strany, ze druhé však jako na vzájemně ovlivňované úseky, v nichž látky volně přecházejí, upravují se, doplňují a znovu se objevují, aniž by byly zdánlivě zasaženy předchozím vývojem. První období mezi lety 1904–1921 definujeme jako dobu iniciační, interpretačně chudou a jednostrannou. Přesto nejde o období naprostého mlčení, jen je třeba počítat nejen s autorovou nechutí uveřejňovat svá díla nebo se starat o jejich distribuci a propagaci, ale také se čtyřletým válečným obdobím, během něhož Klíma spíše přežíval, nicméně právě válečná zkušenost společně s moderními uměleckými směry, u nichž se obeznámenost recipientů v českých zemích postupně zvyšovala, připravila půdu pro nové vnímání, a dokonce i kritické zhodnocení dosavadních snah. Absence hlubší interpretace se stala terčem negativního hodnocení v následujícím období mezi lety 1922–1928. Předěšlé recenze nedokázaly vyslovit obecné závěry při rozboru doposud jediného Klímova spisu a omezovaly se pouze na doslovné odcitování některých částí textu, nikoliv však pasáží metafysických. Poválečná proměna je razantní; recenzenti a kritici si počínají uvědomovat, že k vyložení významu Klímovy filosofie bude zapotřebí změnit slovník a dosavadní chápání některých negativistických přístupů, především nihilismu, jenž je u Klímy odhalen jako povrchová vrstva, odkazující naopak k aktivitě myšlení a živé filosofii. Po smrti problematického filosofa převládá snaha zařadit jej k některému z existujících

literárních proudů a mnoho kritiků se pokouší vysvětlit jeho pozici v rámci literatury a filosofie z hlediska časového zařazení. Tyto snahy budou pokračovat až do roku 1948, kdy vyjdou na dlouhou dobu poslední díla sestavená většinou z pozůstalosti, nicméně ještě i ke konci roku přinesou některá periodika články týkající se dvacátého výročí Klímovy smrti. Ve druhé polovině 20. století, již jsme z důvodů prostorových odbyli několika odstavci, se znalost Klímova díla rozšiřuje, a to i do učiva středních škol.⁴⁶

Paradoxně se tento neznámý a opomíjený autor vyskytuje v souvislostech, v nichž bychom jej obvykle nečekali a obeznámenost minimálně s jeho jménem patřila zřejmě k běžné výbavě tehdejších spisovatelů, kritiků, filosofů i dalších kulturních činitelů. Na úplný závěr lze říci, že Ladislav Klíma nikdy nepatřil ke spisovatelům, kteří tvoří ono pomyslné jádro literárního kánonu, přesto nebyl ani opomíjený, ani nepochopený – jak jsme upozornili v první kapitole naší práce, máme s těmito slovy velký problém, neboť jsou velmi zavádějící a pro vyjádření tak složité situace, jaká panuje v rámci literatury, naprosto nedostatečná.

⁴⁶ Jako příklad můžeme uvést následující učebnici: POLÁŠKOVÁ, Tařána, MILOTOVÁ, Dagmar a DVOŘÁKOVÁ, Zuzana. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 3. vydání. Třebíč: Vyuka.cz, 2015. 231 stran. Maturita. ISBN 978-80-86873-14-5.

Užitá literatura

Primární literatura

BŘEZINA, Otokar

1931 *Dopisy Otokara Březiny*. Praha: Nakladatelství Fr. Borového, 327 s. Paměti: knihovna literárních vzpomínek a korespondence, sv. 3.

BŘEZINA, Otokar; HOLMAN, Petr ed.

2004 *Korespondence*. Vyd. 1. Brno: Host, 871–1815 s. ISBN 80-7294-104-6.

ČESKÉ slovo

1930 *Literární pozůstalost Ladislava Klímy* [Zpráva] /= *České slovo* 22, č. 82, s. 6.

Čcheidze, K. A.

1939 *Poznámka o filosofii Ladislava Klímy* [Rf.] /= *Venkov* 34, č. 301, s. 5.

DIVIŠ, Ivan.

2002 *Teorie spolehlivosti*. 2. rozšíř. vyd. Praha: Torst, 2002. ISBN 80-7215-161-4.

DVOŘÁK, Arnošt, KLÍMA, Ladislav

1922 *O „Matěje Poctivého“* /= *Tribuna* 4, č. 58, s. 5.

FISCHER, Otokar

1922 *Pro lid* [Rf.] /= *Národní listy* 62, č. 55, s. 4.

FRAENKL, P.

1928 *Zemřel Ladislav Klíma...* [Nekrolog] /= *Host* 7, č. 8, s. 247.

GÖTZ, František

1933 *Vrcholný zjev české nadrealistické prosy* /= *Národní osvobozená* 10, č. 79, s. 11.

HILBERT, Jaroslav

1922 *Matěj Poctivý...* [Rf.] /= *Venkov* 17, č. 47, s. 3.

HORKÝ, Karel; KODÍČEK, Josef

1910–1911 *Z knihy, která nebyla čtena* /= *Stopa* 1, č. 23, s. 681–708.

CHALUPNÝ, Emanuel

1906 *Svět jako vědomí a nic*. /= *Česká mysl* 7, č. 2, s. 143–144.

CHALUPNÝ, Emanuel

1905–06 *Svět jako vědomí a nic* [Rf.] /= *Přehled* 4, č. 37, s. 657–659.

CHALUPNÝ, Emanuel

1905–06 *Svět jako vědomí a nic* [Rf.] /= Přehled 4, č. 38, s. 674–675.

CHALUPNÝ, Emanuel

1910 *Úkol českého národa* /= Přehled 8, č. 45, s. 806–808.

CHALUPNÝ, Emanuel

1912 *Studie o Otokaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie: (Bílek, Klíma, Sova, Šámal, Světlá, Neruda, Hálek aj.)*. Praha: Nákladem Lidového Družstva tiskařského a vydavatelského.

JEVIŠTĚ

1922 *Novinářská obec československá vystoupila...*[Poznámka] /= Jevišťe 3, č. 18, s. 150.

KLÍMA, Ladislav

1925 *K filosofické zpovědi Ladislava Klímy* [Dopis] /= Nová svoboda 2, č. 25, s. 410–412.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Dopis* /= Nová svoboda 2, č. 31, s. 506–507.

KLÍMA, Ladislav

1926–1927 *K denici mluví Dryada* [Meditace] /= Zlatá Praha 44, č. 22, s. 425–430.

KLÍMA, Ladislav

1928 *Utrpení knížete Sternenhocha: groteskní romanetto*. Praha: Rudolf Škeřík, 169 s.

KLÍMA, Ladislav

1928 *Svět jako vědomí a nic*. Praha: Dr. Ot. Štorch-Marien, 188 s.

KLÍMA, Ladislav

1932 *Slavná Nemesis*. Praha: Sfinx, B. Janda, 300 s.

KLÍMA, Ladislav

1937 *Záznamy extatikovy: jeden ze zápisníků filosofa Ladislava Klímy*. Praha: Jaroslav Pícka, 40 s.

KLÍMA, Ladislav

1938 *Arden* [Povídka] /= Lidové noviny 46, č. 195, s. 3.

KLÍMA, Ladislav

1939 *Filosofické listy Ladislava Klímy*. Praha: Jan Pohořelý, 1939. 107 s.

KLÍMA, Ladislav a KABEŠ, Jaroslav

1940 *Duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Jan Pohořelý, 130 s.

KLÍMA, Ladislav.

1989 *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: (výbor z díla)*. Praha: Odeon, 290 s.
ISBN 80-207-0216-4.

KODÍČEK, Josef

1910–1911 *Autor knihy, jež nebyla čtena* /= *Stopa* 1, č. 23, s. 711–712.

KODÍČEK, Josef

1922 *Ladislav Klíma – český případ* [Článek] /= *Tribuna* 4, č. 43, s. 1–2.

KODÍČEK, Josef

1927 *Ladislav Klíma, Vteřina a věčnost* [Článek] /= *Tribuna* 9, č. 79, s. 5–6.

KODÍČEK, Josef

1927–1928 *Ladislav Klíma* [Nekrolog] /= *Literární svět* 1, č. 17, s. 1–2.

KODÍČEK, Josef

1932 *Filosof z předměstí* [Rf.] /= *České slovo* 24, č. 210, s. 8.

KONRÁD, Edmund

1922 *O původních novinkách* [Rf.] /= *Česká revue* 15, č. 3–4, s. 155–158.

KOSINER, B.

1928–1929 *Ladislav Klíma* [Rf.] /= *Studentský časopis* 8, č. 6, s. 175–176.

KOZÁK, Jan Blahoslav

1924 *H. Folk: Der unbegrenzte Zweifel* [Rf.] /= *Česká mysl* 20, č. 1, s. 54–55.

KRATINA, Ferdinand

1942 *Z filosofovy pozůstalosti* [Rf.] /= *Lidové noviny* 50, č. 235, s. 2.

KRECAR, Jarmil

1922 *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty (Essaye)* /= *Moderní revue* 28, č. 37, s. 265–267.

KREJČÍ, František

1922 *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. Filosofické úvahy* /= *Česká mysl* 18, č. 3, s. 180–181.

KREJČÍ, František

1922 *Matěj Poctivý a Ze života hmyzu* [Rf.] /= *Česká mysl* 18, č. 4, s. 255–256.

KREJČÍ, František

1928 *Ladislav Klíma, auktor spisů o tématech filosofických [...]* /= *Česká mysl* 24, č. 3, s. 281–282.

KULTURNÍ tvorba

1963 *Jiří Trnka a Jan Werich o sobě, umění a životě vůbec* /= *Kulturní tvorba* 1, č. 53, s. 3.

LIDOVÉ noviny

1928 *Ladislav Klíma* [Nekrolog] /= *Lidové noviny* 36, č. 203, s. 5.

LIDOVÉ noviny

1938 *Nejhodnotnější kniha 1938* /= *Lidové noviny* 46, č. 611, s. 3 a 5.

LIDOVÉ, noviny

1938 *Beletrie Ladislava Klímy* /= *Lidové noviny* 46, č. 250, s. 7.

MARGINALIE

1941–1942 *Ladislav Klíma: Juvenilie* /= *Marginalie* 15, č. 1, s. 9–15.

MIŠKOVSKÁ, V. T.

1945 *Ladislav Klíma: Boj o vše* [Rf.] /= *Česká mysl* 39, seš. 1–5, s. 136–137.

MIŠKOVSKÁ, V. T.

1945 *Jaroslav Kabeš: Ladislava Klímy filosofie češství* [Rf.] /= *Česká mysl* 39, seš. 1–5, s. 137–138.

MÜNZER, Jan

1927–1928 *Ladislav Klíma: Utrpení knížete Sternenhocha. Groteskní romaneto* [Rf.]
/= *Naše doba* 35, č. 10, s. 643–644.

NÁRODNÍ práce

1928 *Ladislav Klíma* [Poznámka-nekrolog] /= *Národní práce* 4, č. 17, s. 3.

NOVÁ svoboda

1928 *Ladislav Klíma* [Poznámka-nekrolog] /= *Nová svoboda* 5, č. 17, s. 271.

NOVÁK, Arne

1924 *El krausismo* [Rf.] /= *Lidové noviny* 32, č. 174, s. 1.

NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne

1913 *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 2. přeprac. a rozš. vyd. V Olomouci: R. Promberger, 825 s.

NOVÁK, Jan a NOVÁK, Arne

1922 *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až do politického osvobození*. 3. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: R. Promberger, 832 s.

OČADLÍK, Mirko

1928 *Ladislav Klíma umřel* /= *Národní osvobození* 5, č. 110, s. 4.

PACOVSKÝ, Jaroslav

1922 *Ústupky davu a době* [Článek] /= *Jeviště* 3, č. 8, s. 109–110.

POLEDNÍ list

1938 *Filosof o čisté rase* /= *Polední list* 12, č. 221, s. 2.

PRACH, Vojtěch

1932–1933 *Klíma Ladislav: Slavná Nemesis a jiné příběhy* [Poznámka] /= *Česká osvěta* 29, č. 6, s. 222–223.

PROCHÁZKA, Rudolf

1928 *Ladislav Klíma, filosof paroxysmu* [Rf.] /= *Lidové noviny* 36, č. 203, s. 7.

PŘEHLED

1912–1913 *Sdělení* /= *Přehled* 11, č. 43, s. 730.

ROZPRAVY AVENTINA

1926–1927 *Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. Filosofické intermezzo* /= *Rozpravy Aventina* 2, č. 16–17, s. 199.

ROZPRAVY Aventina

1927–1928 *Filosof Ladislav Klíma* [Zpráva] /= *Rozpravy Aventina* 3, č. 11–12, s. 147.

ROZPRAVY Aventina

1927–1928 *Ladislav Klíma: Svět jako vědomí a nic* /= *Rozpravy Aventina* 3, č. 20, s. 248.

RYBA, Vladimír

1933 *Beletrie mrtvého filosofa* /= *Právo lidu* 42, č. 193, s. 6.

ŘÁD

1932–1934 *Polykodíček* [Poznámka] /= Řád 1, č. 6, s. 359–360.

SEZIMA, Karel

1932–1933 *Menší próza* [Rf.] /= Lumír 39, č. 7, s. 395–402.

SKÁCELÍK, F

1922 *Divadlo* [Rf.] /= Lumír 49, č. 3, s. 163–164.

SLAVÍK, Bedřich

1948 *Nebylo jemnějšího člověka* /= Lidová demokracie 4, č. 159, s. 5.

ŠALDA, F. X.

1948 *Boje o zítřek: meditace a rapsodie*. Praha: Melantrich, s. 28.

ŠALDA, F. X.

1922 *Filosof-básník* /= Tribuna 4, č. 90, s. 2–3.

ŠALDA, F. X.

1929–1930 *Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky* [Studie] /= Šaldův zápisník 2, č. 1, s. 161–175.

ŠKRACH, K. V.

1925 *K filosofické zpovědi L. Klímy* /= Nová svoboda 2, č. 28, s. 459–460.

TETAUER, Frank

1933 *Beletrie filosofova* [Rf.] /= Lidové noviny 41, č. 202, s. 9.

TRIBUNA

1922 *Prohlášení* /= Tribuna 4, č. 62, s. 6.

TRIBUNA

1922 „*Matěj Poctivý*“ v boji o spravedlnost /= Tribuna 4, č. 92, s. 6.

TRIBUNA

1928 *Ladislav Klíma* /= Tribuna 10, č. 198, s. 6.

TRNKA, Tomáš

1922 *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty* [Rf.] /= Lumír 49, č. 5, s. 275–276.

TRNKA, Tomáš

1939–1940 *Klíma, Ladislav: Filosofické listy* [Poznámka] /= Česká osvěta 36, č. 4, s. 153.

VAJTAUER, Emanuel

1942–1943 *Dr. Goebbels a česká inteligence* [Rf.] /= *Přítomnost* 17, č. 2, s. 20–23.

VENKOV

1922 *Činohra Národního divadla* [Zpr.] /= *Venkov* 17, č. 41, s. 6.

VENKOV

1922 *Matěj Poctivý před soudem* /= *Venkov* 17, č. 92, s. 6.

VESELÝ, Antonín

1923 *Matějovo vidění, satirická féerie o 3 dějstvích* [Rf.] /= *Právo lidu* 32, č. 277, s. 1–2.

VODÁK, Jindřich

1928 *Ladislav Klíma* [Nekrolog] /= *České slovo* 20, č. 96, s. 1–2.

VODÁK, Jindřich

1928 *Posmrtný Ladislav Klíma* [Rf.] /= *České slovo* 20, č. 131, s. 4.

VODSEĎÁLEK, Živan

1927 *Hlavní proudy v současné české filosofii* [Studie] /= *Přítomnost* 4, č. 46, s. 730–732.

VOŘÍŠEK, Rudolf

1946 *Český předchůdce módní francouzské filosofie* /= *Lidová demokracie* 2, č. 131, s. 4.

VOVORKA, Karel

1923 *Traktáty a diktáty* [Rf.] /= *Tribuna* 5, č. 32, s. 2–3.

Zelinka, Václav

1922 *Ladislav Klíma, Traktáty a diktáty* [Spis] *Praha, E. Štorch 1922* [Rf.] /= *Zlatá Praha* 39, č. 23–24, s. 239.

ZEMAN, Milan

1990 *Co v učebnici nebylo: dovětek k výkladu meziválečné české literatury: pro studenty 3. ročníků SŠ*. Praha: Fortuna, 29 s. ISBN 80-85298-05-8.

ZVON

1923 *Ministerstvo školství a národní osvěty...* /= *Zvon* 23, č. 26, s. 364.

Korespondence

Aventinum, nakladatelství dr. Ot. Štorcha-Mariena – Praha – Ladislavu Klímovi, 1926.

Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Aventinum, nakladatelství dr. Ot. Štorcha-Mariena – Praha – Ladislavu Klímovi, 1927.

Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Aventinum, nakladatelství dr. Ot. Štorcha-Mariena – Praha – Ladislavu Klímovi, 1926.

Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis p. Vomáčky Ladislavu Klímovi z 15. 3. 1911. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 10. dubna 1930. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis p. Vomáčky Ladislavu Klímovi z roku 1911. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Budivoje Ladislavu Klímovi z roku 1917. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

Dopisnice Storch A. syn Ladislavu Klímovi z roku 1917. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Ladislava Klímy Aloisi Fiedlerovi, strojopisný opis dopisu z roku 1918. Památník národního písemnictví. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Maxe Bittermana Ladislavu Klímovi z roku 1927. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Odevzdací listina Okresního soudu v Praze-Karlíně Kamile Lososové ze dne 27. listopadu 1928. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Ministerstva školství a národní osvěty Ladislavu Klímovi z 21. července 1922. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Ministerstva školství a národní osvěty Ladislavu Klímovi z 19. prosince 1923. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Ministerstva školství a národní osvěty Ladislavu Klímovi z 9. června 1926. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis nakladatelství E. K. Rosendorf Ladislavu Klímovi ze dne 7. února 1928. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 21. března 1932. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 5. února 1931. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis nakladatelství Sfinx Kamile Lososové z 10. dubna 1930. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Bedřicha Bělohávka ze 4. února 1928. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Jana Pohořelého Kamile Lososové z 15. února 1947. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Jana Pohořelého Kamile Lososové z 1. června 1945. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Dopis Jana Pohořelého Kamile Lososové z 29. ledna 1948. Památník národního písemnictví v Praze. Fond Ladislava Klímy.

Sekundární literatura

ECO, Umberto

2005 *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 330 s. ISBN 80-246-0740-9.

FORST, Vladimír

1993 *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 597–1377 s. ISBN 80-200-0469-6.

FORST, Vladimír

1993 *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 589 s. ISBN 80-200-0468-8.

HOLÝ, Jiří

2006 *Kostnická škola a její souvislosti*. In: HAMAN, Aleš; HOLÝ, Jiří a PAPOUŠEK, Vladimír. *Kritické úvahy o západní literární teorii*. Praha: ARSCI, s. 107–149.

CHALUPECKÝ, Jindřich

2013 *Expresionisté: Richard Weiner, Jakub Deml, Ladislav Klíma, Podivný Hašek*. Vyd. 2. Praha: Torst, 233. ISBN 978-80-7215-453-1.

CHALUPECKÝ, Jindřich

1990 *Na hranicích umění: několik příběhů*. Praha: Prostor, 158 s. ISBN 80-85190-06-0.

JANOUŠEK, Pavel

2007 *Dějiny české literatury 1945–1989*, I. díl. Praha: Academia, 431 s. ISBN 978-80-200-1527-3.

JANOUŠEK, Pavel

2008 *Dějiny české literatury 1945–1989*, III. díl. Praha: Academia, 688 s. ISBN 978-80-200-1583-9.

JANOUŠEK, Pavel

2008 *Dějiny české literatury 1945–1989*, IV. díl. Praha: Academia, 977 s. ISBN 978-80-200-1631-7.

JAUSS, Hans Robert

2001 *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*. In: ČERVENKA, Miroslav, FÜHRMANN VÍZDALOVÁ, Ivana a SEDMIDUBSKÝ, Miloš. *Čtenář jako výzva: výběr z prací kostnické školy recepční estetiky*. Brno: Host, s. 7–38. ISBN 80-86055-92-2.

MED, Jaroslav

1996 *Václav Černý a personalismus*, In: *Václav Černý–život a dílo: materiály z mezioborové konference, pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, Filozofickou fakultou UK, Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR: Náchod 23.-25. března 1995*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 347 s. ISBN 80-85778-18-1.

OPELÍK, Jiří

2000 *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 728 s. ISBN 80-200-0708-3.

PAPOUŠEK, Vladimír

2010 *Paradigma nové moderny – proměny literárních diskurzů v letech 1905–1923* In: PAPOUŠEK, Vladimír; BAUER, Michal a BÍLEK, Petr A. *Dějiny nové moderny: česká literatura v letech 1905-1923*. Praha: Academia, s. 41–55. ISBN 978-80-200-1792-5.

PATOČKA, Jan

2006 *Ladislav Klíma. Pokus o rozbor klíčových tezí* In: PATOČKA, Jan; FIDELIUS, Petr; CHVATÍK, Ivan. *Češi*. Praha: OIKOYMENH, s. 153–164. ISBN 80-7298-181-1.

POLÁŠKOVÁ, Taťána; MILOTOVÁ, Dagmar; DVOŘÁKOVÁ, Zuzana

2015 *Literatura: přehled středoškolského učiva*. Třebíč: Vyuka.cz, 231 stran. ISBN 978-80-86873-14-5.

SCHUBERT, Kurt.

2003 *Dějiny Židů*. Praha: NS Svoboda, 132 s. ISBN 80-205-1036-2.

STANĚK, Jan

2016 *„Pravda je daření se“: Filosofická praxe Ladislava Klímy*. In: BÍLEK, Petr A., Ondřej DADEJÍK, Martin KAPLICKÝ, Vladimír PAPOUŠEK, David SKALICKÝ a Jan STANĚK. *Stopy pragmatismu: česká literatura a estetika v dotyku s americkým pragmatismem*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,

Episteme: edice Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, s. 65–97. ISBN 978-80-7394-627-2.

WHITE, Hayden

2010 *Tropika diskursu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 364 s. ISBN 978-80-246-1123-5.

Online zdroje

<https://www.hadivadlo.cz/>

Příloha č. 1⁴⁷

KLÍMA, Ladislav

1904 *Svět jako vědomí a nic*. Praha: nákladem vlastním, 163 s.

DVOŘÁK, Arnošt a KLÍMA, Ladislav

1922 *Matěj Poctivý: fantastická lidová veselohra o třech dějstvích*. Praha: nákladem B. Kočího, 106 s.

KLÍMA, Ladislav

1922 *Traktáty a diktáty*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 219 s.

KLÍMA, Ladislav

1923 *Filosof z předměstí: dialog o ničem a o všem*. Praha: Všeslovanská expedice B. Havlíček, 40 s.

KLÍMA, Ladislav

1927 *Arkanum: Cogitata, Sentence*. Praha: Helena Spilková, 54 s.

KLÍMA, Ladislav

1927 *Vteřina a věčnost: filosofické intermezzo*. Praha: Aventinum, 211 s.

KLÍMA, Ladislav

1928 *Soud Boží: novela z dob renaissance*. Praha: E.K. Rosendorf, 59 s.

KLÍMA, Ladislav

1928 *Svět jako vědomí a nic*. II. vydání. Praha: Aventinum, 188 s.

KLÍMA, Ladislav

1928 *Utrpení knížete Sternenhocha: groteskní romanetto*. Praha: Rudolf Škeřík, 169 s.

KLÍMA, Ladislav

1932 *Slavná Nemesis*. Praha: Sfinx, B. Janda, 300 s.

KLÍMA, Ladislav

[1933?] *Filosof z předměstí: rozhovor o ničem a o všem*. Praha: Knihovna Středy, 40 s.

⁴⁷ Příloha č. 1 obsahuje chronologicky řazená díla Ladislava Klímy vydaná v letech 1904–2021, a to nejen díla u nichž není autorství sporné, nýbrž i ta, jež jsou Klímovi pouze připisována. Seznam navíc obsahuje také zahraniční vydání. Seznam není vyčerpávající.

KLÍMA, Ladislav

1934 *Arkanum: Cogitata, Sentence*. Praha-Hostivař: Helena Spilková, 1934. 54 s.

KLÍMA, Ladislav

1937 *Vlastní životopis filosofa Ladislava Klímy*. Praha: Jaroslav Picka, 1937, 43 s.

KLÍMA, Ladislav

1937/1943 *Záznamy extatikovy: jeden ze zápisníků filosofa Ladislava Klímy*. Praha: Jaroslav Picka, 40 s.

KLÍMA, Ladislav

1938 *Edgar a Eura: [úryvek většího nedokončeného románu]*. Praha: Jaroslav Picka, 29 s.

KLÍMA, Ladislav

1939 *Filosofické listy Ladislava Klímy*. Praha: Jan Pohořelý, 107 s.

KLÍMA, Ladislav a KABEŠ, Jaroslav, ed.

1940 *Duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Jan Pohořelý, 130 s.

KLÍMA, Ladislav

1940 *List o illusionismu a Ivanu Karamazovu*. Praha: Jaroslav Duchan, 22, 2 s.

KLÍMA, Ladislav, PAROUBEK, Jan a KABEŠ, Jaroslav

1941 *Juvenilie; (Vzpomínky od Jana Paroubka; a Poznámky Jar. Kabeše)*. Praha: Jar. Picka, 46 s.

KLÍMA, Ladislav

1942 *Boj o Vše: deníky a korespondence s přáteli z let 1909 až 1917*. Praha: Jan Pohořelý, 147 s.

KLÍMA, Ladislav a BODLÁK, Karel, ed.

1946 *Vteřina a věčnost*. Vyd. 2. Praha: Jan Pohořelý, 213 s.

KLÍMA, Ladislav

1948 *Čtyři listy filosofa Ladislava Klímy Ing. Dr. Antonínu Křížovi*. Praha: Jaroslav Picka, 38 s.

BODLÁK, Karel, ed. a VÁPENÍK, Rudolf, ed.

1948 *Ladislav Klíma: filosof – básník: 1878-1928-1948*. Vyd. 1. Praha: Jan Pohořelý, 124 s.

KLÍMA, Ladislav

1948 *Traktáty a diktáty*. Vyd. 2. Praha: Jan Pohořelý, 205 s.

ENGST, Jaroslav

1949 *Český filosof – Ladislav Klíma*. [Praha: s.n.], 114 s.

KLÍMA, Ladislav

[1953?] *Mezi skutečností a snem: z beletristické pozůstalosti filosofa Ladislava Klímy*. [Praha: Jaroslav Picka]. 82 s.

KLÍMA, Ladislav

1966 *Die Leiden des Fürsten Sternenhoch*. Hanau/Main: Müller & Kiepenheuer, 204 s.

KLÍMA, Ladislav a ZUMR, Josef, ed.

1967 *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: (výbor z díla)*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 299 s.

KLÍMA, Ladislav

1976 *Cholupický den*. Praha: O. Hamera, 55 s.

KLÍMA, Ladislav

1980 *Cierpienia księcia Sternenhocha*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 139 s. ISBN 83-08-00252-8.

GILLAR, Jaroslav a ŠKUTINA, Vladimír

[1980?] *Leiden des Fürsten Sternenhoch: eine Grotteske in 30 Bildern nach dem gleichnamigen Roman von Ladislav Klima*. Zürich: Bobarts, 54 s.

KLÍMA, Ladislav

1981 *Jsem Absolutní Vůle: (texty z pozůstalosti)*. Plzeň: D.Ž. Bor, 105 s.

KLÍMA, Ladislav

1982 *Putování slepého hada za pravdou*. [Praha]: HRC – City Dark Books, 20 s

KLÍMA, Ladislav

1983 *I dolori del principe Sternenhoch*. 1. edizione. Roma: Edizioni e/o, 182 s.

KLÍMA, Ladislav

1984 *Je suis la Volonté Absolue: Métaphilosophiques*. Langres: Clima Editeur, 232 s.

KLÍMA, Ladislav

1985 *Já je já!: z dopisu příteli ing. Antonínu Pavlovi*. Praha: M. Michálek, [9] s.

KLÍMA, Ladislav

1986 *Die Leiden des Fürsten Sternenhoch*. Berlin: Edition Sirene, 254 s. ISBN 3-924095-27-2.

KLÍMA, Ladislav

1986 *Les Souffrances du Prince Sternenhoch: Roman grotesque*. [Paris]: Différence, 208 s.

KLÍMA, Ladislav

1987 *Les souffrances du prince Sternenhoch: Roman grotesque*. [S.l.]: Éditions de la Différence 208 s.

KLÍMA, Ladislav

1988 *Ce qu'il y aura après la mort et autres textes*. Paris: Littérature-Éditions de la Différence, 337 s.

KLÍMA, Ladislav

1988 *Némésis la glorieuse: Roman*. Paris: Littérature – Éditions de la Différence, 132 s.

KLÍMA, Ladislav

1989 *Cogitata*. Alfortville: Revue K, [27] s. ISBN 2-908120-00-3.

KLÍMA, Ladislav a ZUMR, Josef, ed.

1989 *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: výběr z díla*. 2. vyd. Praha: Odeon, 290 s. ISBN 80-207-0216-4.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Arkanum: cogitata, sentence*. Praha: Trigon, 54 s. ISBN 80-900077-1-6.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Dios*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 70 s. Pražská imaginace,; sv. 130. ISBN 80-7110-018-8.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Dopisy I.: duchovní přátelství: vzájemná korespondence Ladislava Klímy s Emanuelem Chalupným a Otokarem Březinou*. Praha: Trigon, 130 s. ISBN 80-900077-5-9.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Instant et éternité: intermède philosophique*. Paris: Différence, 203 s. ISBN 2-7291-0558-1.

KLÍMA, Ladislav

1990 *La marche du serpent aveugle vers la vérité: Roman*. Paris: Différence, 185 s. ISBN 2-7291-0443-7.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Sternenhoch herceg szenvedései*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 315 s. ISBN 963-07-4990-4.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Svět jako vědomí a nic*. 3. vyd. Praha: Trigon, 188 s. ISBN 80-85320-99-1.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Traités et diktats*. Paris: Différence, 237 s. ISBN 2-7291-0475-5.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Utrpení knížete Sternenhocha: groteskní romaneto*. Brno: Res Publica, 179 s. ISBN 80-85205-00-9.

KLÍMA, Ladislav

1990 *Utrpení knížete Sternenhocha: groteskní romanetto*. Vydání 3. Praha: Paseka, 203 s. ISBN 80-85192-01-2.

GILLAR, Jaroslav a ŠKUTINA, Vladimír

1990 *Utrpení knížete Sternenhocha: groteska o 30 obrazech podle stejnojmenného románu Ladislava Klímy*. 1. vyd. Praha: Dilia. ISBN 80-203-0150-X.

KLÍMA, Ladislav a ZUMR, Josef, ed.

1990 *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence: (výbor z díla)*. Vyd. 3. Praha: Odeon, 290 s. ISBN 80-207-0126-5.

KLÍMA, Ladislav a LOSOSOVÁ, Kamila, ed.

1991 *Filosofa Ladislava Klímy tzv. Velký román: jak jej z dochovaných fragmentů sestavila a upravila družka autorova, Kamila Lososová. I, Soud Boží*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 187 s. ISBN 80-7110-033-1.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Le Grand Roman*. Paris: La Différence, 645 s. ISBN 2-7291-0710-X.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Husité a jiné prózy*. Dopln. vyd. Praha: Pražská imaginace, 30 s. ISBN 80-7110-050-1.

KLÍMA, Ladislav a KUNCITR, Vladimír, ed.

1991 *Jsem absolutní vůle: [výbor]*. Praha: Trigon, 114 s. ISBN 80-85320-02-9.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Lidská tragikomedie*. Vyd. 1. Praha: P.I.A., 135 s. ISBN 80-901000-1-5.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Melia: fragment z románu Údolí největšího štěstí*. Praha: Pražská imaginace, 29 s. ISBN 80-7110-048-X.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Mezi skutečností a snem*. Bratislava: Artforum, 67 s.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Podivné příběhy*. Vyd. 1. Praha: Česká expedice, 111 s. ISBN 80-85281-23-6.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Slavná Nemesis*. Praha: Volvox Globator, 300 s. ISBN 80-900906-2-1.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Sus triumphans*. Praha: Pražská imaginace, 30 s. ISBN 80-7110-031-5.

KLÍMA, Ladislav

1991 *Záznamy extatikovy: jeden ze zápisníků filosofa Ladislava Klímy*. V Brně: G, 52 s. ISBN 80-900805-1-0.

KLÍMA, Ladislav a OHNISKO, Milan, ed.

1992 *Arta a jiné příběhy*. Brno: G, 17 s. ISBN 80-900805-2-9.

KLÍMA, Ladislav a LOSOSOVÁ, Kamila, ed.

1992 *Filosofa Ladislava Klímy tzv. Velký román. II, Bílá svině*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 211 s. ISBN 80-7110-184-2.

KLÍMA, Ladislav a LOSOSOVÁ, Kamila, ed.

1992 *Filosofa Ladislava Klímy tzv. Velký román. III, Ženy Cesareovy*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 205 s. ISBN 80-7110-076-5.

KLÍMA, Ladislav

1992 *Klímiana: sborník textů připisovaných Ladislavu Klímovi*. V tomto souboru vyd. 1. Praha: Pražská imaginace, 30 s. ISBN 80-7110-075-7.

KLÍMA, Ladislav

1992 *Selen a jiné fragmenty z pozůstalosti*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 30 s. ISBN 80-7110-073-0.

KLÍMA, Ladislav a SOUČEK, David, ed.

1992 *Victoria aeterna*. Praha: Arkýř, 318 s. ISBN 80-85400-00-6.

KLÍMA, Ladislav

1992 *Vlastní životopis filosofa Ladislava Klímy; Edgar a Eura*. Polička: Argo, 29 s. ISBN 80-901198-1-6.

KLÍMA, Ladislav a KROMIŠ, Miroslav, ed.

1993 *Český román: [(torzo)]*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 132 s. ISBN 80-7110-122-2.

KLÍMA, Ladislav

1993 *Filosofické listy*. Praha: Herrmann, 101 s.

KLÍMA, Ladislav a ZADROBÍLEK, Vladislav, ed.

1993 *Měj odvahu k sobě: výběr z dopisů Antonínu Pavlovi z let 1913–1925*. Vyd. 1. Praha: Trigon, 137 s. ISBN 80-85320-38-X.

KLÍMA, Ladislav

1993 *O Solovjevově etice*. 1. vyd. Praha: Lege artis, 147 s. ISBN 80-7110-125-7.

KLÍMA, Ladislav

1993 *Slavná Nemesis*. Praha: Volvox Globator, 300 s. ISBN 80-85769-05-0.

KLÍMA, Ladislav

1995 *Boj o Vše: deníky a korespondence s přáteli z let 1909 až 1917*. Olomouc: Votobia, 215 s. ISBN 80-85885-92-1.

KLÍMA, Ladislav a KOMÁRKOVÁ, Květoslava, ed.

1995 *Traktáty a diktáty*. Olomouc: Votobia, 345 s. ISBN 80-900614-9-4.

KLÍMA, Ladislav

1996 *Sebrané spisy. IV, Velký roman*. Vydání první. Praha: Torst, 673 stran. ISBN 80-85639-72-6.

KLÍMA, Ladislav

1997 *Hledání strašidla*. Úvaly: Ve stráni, 1997. [19] s. ISBN 80-238-1759-0.

KLÍMA, Ladislav

1997 *Z*. Praha: Lege artis, 205 s. ISBN 80-7110-169-9.

KLÍMA, Ladislav

1998 *Slavná Nemesis*. Vyd. 4, Praha: Volvox Globator, 300 s. ISBN 80-7207-194-7.

KLÍMA, Ladislav

1999 *Utrpení knížete Sternenhocha*. Praha: Maťa, 155 s. ISBN 80-86013-56-1.

KLÍMA, Ladislav

2000 *Oeuvres complètes de Ladislav Klíma. 1, Tout: écrits intimes, 1909-1927*. Paris: Différence, 829 s. ISBN 2-7291-1324-X.

KLÍMA, Ladislav

2000 *Stradanijata na knjaz Šternenchoch*. Sofija: Heron Press, 117 s. ISBN 954-580-087-9.

KLÍMA, Ladislav

2000 *The sufferings of prince Sternenhoch: a grotesque romanetto*. 1st ed. Prague: Twisted Spoon Press, 212 s. ISBN 80-86264-10-6.

KLÍMA, Ladislav

2002 *Le grand roman*. Paris: Différence, 717 s. ISBN 2-7291-1426-2.

KLÍMA, Ladislav a BÖHLER, Franz

2002 *Putování slepého hada za pravdou*. Překlad Milan Navrátil. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 140 s. ISBN 80-7207-492-X.

KLÍMA, Ladislav

2002 *Slavná Nemesis*. Praha: Levné knihy KMa, 295 s. ISBN 80-7309-065-1.

KLÍMA, Ladislav

2002 *Slavná Nemesis*. Praha: Volvox Globator, 300 s. ISBN 80-7207-468-7.

KLÍMA, Ladislav

2002 *Vteřiny věčnosti*. Praha: Maťa, 163 s. ISBN 80-7287-054-8.

KLÍMA, Ladislav

2003 *Lidská tragikomedie*. Vyd. 1. Praha: Maťa, 101 s. ISBN 80-7287-069-6.

KLÍMA, Ladislav a ENGELKING, Leszek, ed.

2004 *Jak będzie po śmierci a inne opowiadania*. Gdańsk: Słowo/obraz terytoria, 133 s. ISBN 83-89405-23-7.

KLÍMA, Ladislav

2004 *Utrpení knížete Sternenhocha*. Praha: Maťa, 154 s. ISBN 80-7287-055-6.

KLÍMA, Ladislav

2005 *Abszolút akarát vagyok*. 1. kiad. Pozsony [Bratislava]: Kalligram, 276 s. ISBN 80-7149-693-6.

KLÍMA, Ladislav

2005 *Oeuvres complètes de Ladislav Klíma. 2, Dieu le ver: correspondance, 1905-1928*. Paris: Différence, 789 s. ISBN 2-7291-1541-2.

KLÍMA, Ladislav a ABRAMS, Erika, ed.

2005 *Sebrané spisy. I, Mea*. Vyd. 1. Praha: Torst, 910 s. ISBN 80-7215-239-4.

KLÍMA, Ladislav a KŘENEK, Zdeněk, ed.

2005 *Slavná Nemesis*. Praha: Aulos, 74 s. ISBN 80-86184-18-8.

KLÍMA, Ladislav

2006 *Český román a jiné texty*. Praha: Levné knihy KMa, 255 s. ISBN 80-7309-336-7.

KLÍMA, Ladislav a ABRAMS, Erika, ed.

2006 *Sebrané spisy. II, Hominibus*. Vyd. 1. Praha: Torst, 894 s. ISBN 80-7215-271-8.

KLÍMA, Ladislav a LOSOSOVÁ, Kamila, ed.

2007 *Filosofo Ladislava Klímy tzv. Velký román*. V Praze: Levné knihy, 503 s. ISBN 978-80-7309-486-7.

KLÍMA, Ladislav

2007 *Stradanija knjazja Šternengocha*. [Moskva]: Kolonna, 207 s. ISBN 978-5-98144-100-4.

KLÍMA, Ladislav

2008 *The sufferings of prince Sternenhoch: a grotesque tale of horror*. Prague: Twisted Spoon Press, 244 s. ISBN 978-80-86264-33-2.

KLÍMA, Ladislav

2009 *Het lijden van vorst Sternenhoch: een groteske*. Amsterdam: Coppens and Frenks, 206 s. ISBN 978-90-71127-79-3.

KLÍMA, Ladislav

2009 *Slavná Nemesis*. Semín: Gordia, 164 s. ISBN 978-80-904265-1-1.

KLÍMA, Ladislav a ABRAMS, Erika, ed.

2010 *Le monde etc--: philosophica journalistica, 1904-1928*. Paris: Éditions de la Différence, 831 s. ISBN 978-2-7291-1878-5.

KLÍMA, Ladislav

2010 *Utrpení knížete Sternenhocha*. Praha: Maťa, 154 s. ISBN 978-80-7287-144-5.

KLÍMA, Ladislav a ZUMR, Josef, ed.

2010 *Vteřiny věčnosti*. Praha: Maťa, 2010. 163 s. ISBN 978-80-7287-139-1.

KLÍMA, Ladislav

2011 *Glorious Nemesis*. 1st ed. Prague: Twisted Spoon Press, 123 s. ISBN 978-80-86264-39-4.

KLÍMA, Ladislav

2011 *Jadi kneza Šternenhoha: groteskni romaneto*. Beograd: Treći Trg, 155 s. ISBN 978-86-86337-58-0.

KLÍMA, Ladislav

2012 *Las desventuras del príncipe Sternenhoch: romanetto grotresco*. Barcelona: Libros del silencio, 226 s. ISBN 978-84-940156-3-2.

KLÍMA, Ladislav

2012 *Je suis la volonté absolue: autobiographie(s)*. Paris: Éditions de la Différence, 330 s. ISBN 978-2-7291-1990-4.

KLÍMA, Ladislav

2012 *Les souffrances du prince Sternenhoch: roman grotesque*. Paris: Différence, 253 s. ISBN 978-2-7291-1991-1.

KLÍMA, Ladislav

2013 *Kako ke bide po smrtta*. Skopje: Begemot, 148 s. ISBN 978-608-4718-03-1.

KLÍMA, Ladislav a KOPÁČ, Radim, ed.

2014 *Filosof z předměstí: dialog o ničem a o všem*. Praha: Pulchra, 71 s. ISBN 978-80-87377-89-5.

KLÍMA, Ladislav

2016 *Stradanjata na knezot Šternenchoch*. Skopje: Begemot, 220 s. ISBN 978-608-4718-56-7.

KLÍMA, Ladislav

2017 *Sebrané spisy. III, Svět atd.* Vydání první. Praha: Torst, 839 s. ISBN 978-80-7215-560-6.

KLÍMA, Ladislav

2018 *Acher, Sternenhoch*. Překlad Hilda Hearne a Miroslav Malovec. V Praze: Národní divadlo, 82 s. ISBN 978-80-7258-631-8.

MAJCHER, Jan, ed. a MAJCHEROVÁ, Jana, ed.

2018 *Filosofofa L. Klímy nalézání, aneb, Vysočany, hotel Krása: katalog k výstavě ve vysočanské Galerii 9*. 1. vydání. Praha: Cherm, 117 s. ISBN 978-80-86370-67-5.

KLÍMA, Ladislav

2018 *Veličastna Nemeza; in Avtobiografija*. Prva izdaja. Ljubljana: Modrijan, 172 s. ISBN 978-961-287-078-2.

KLÍMA, Ladislav

2019 *Český román*. V této podobě vydání první. Praha: Torst, 189 s. ISBN 978-80-7215-578-1.

KLÍMA, Ladislav

2019 *Le roman tchèque*. Paris: Éditions du Canoë, 459 s. ISBN 978-2-490251-11-7.

KLÍMA, Ladislav

2019 *The sufferings of prince Sternenhoch: a grotesque romanetto*. New revised paperback edition. Prague: Twisted Spoon Press, 204 s. ISBN 978-80-86264-55-4.

KLÍMA, Ladislav

2019 *Le roman tchèque*. Paris: Éditions du Canoë, 459 s. ISBN 978-2-490251-11-7.

KLÍMA, Ladislav

2019 *Glorious Nemesis*. Prague: Twisted Spoon Press, 123 s. ISBN 978-80-901257-7-3.

KLÍMA, Ladislav

2019 *Český román*. V této podobě vydání první. Praha: Torst, 189 s. ISBN 978-80-7215-578-1.

KLÍMA, Ladislav

2021 *Slavná Nemesis*. Kroměříž: Carcosa, 236 s. ISBN 978-80-88243-56-4.

KLÍMA, Ladislav

2021 *A postmortem dream*. Prague: Twisted Spoon Press, 70 s. ISBN 978-80-86264-02-8.

KLÍMA, Ladislav

2021 *Némésis la glorieuse*. Paris: Éditions du Canoë, 213 stran. ISBN 978-2-490251-41-4.

Příloha č. 2⁴⁸

CHALUPNÝ, Emanuel

1905–06 *Svět jako vědomí a nic* [Rf.] /= Přehled 4, č. 37, s. 657–659.

CHALUPNÝ, Emanuel

1905–06 *Svět jako vědomí a nic* [Rf.] /= Přehled 4, č. 38, s. 674–675.

CHALUPNÝ, Emanuel

1906 *Svět jako vědomí a nic.* /= Česká mysl 7, č. 2, s. 143–144.

CHALUPNÝ, Emanuel

1910 *Úkol českého národa* /= Přehled 8, č. 45, s. 806–808.

HORKÝ, Karel; KODÍČEK, Josef

1910–1911 *Z knihy, která nebyla čtena* /= Stopa 1, č. 23, s. 681–708.

KODÍČEK, Josef

1910–1911 *Autor knihy, jež nebyla čtena* /= Stopa 1, č. 24, s. 711–712.

PŘEHLED

1912–1913 *Sdělení* /= Přehled 11, č. 43, s. 730.

KLÍMA, Ladislav

1919 *Fysiognomické poznámky* [Fejeton] /= Tribuna 1, č. 66, s. 1.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Reflexe a pozorování* [Fejeton] /= Tribuna 2, č. 1, s. 5–6.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Reflexe a pozorování* [Fejeton] /= Tribuna 2, č. 3, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1920 *O některých předsudcích skoro nikdy nenapadaných I.* /= Tribuna 2, č. 35, s. 1–2.

⁴⁸ Příloha č.2 obsahuje chronologicky řazené (řazeno pouze podle let vydání a následně abecedě) články dobových periodik, v nichž různým způsobem figuruje jméno Ladislava Klímy, které se podařilo dohledat. Jedná se především o recenze, kritiky, nekrology, oznámení a zprávy o vydání nové publikace, ale také o vlastní Klímovy příspěvky. Seznam není vyčerpávající.

KLÍMA, Ladislav

1920 *O některých předsudcích skoro nikdy nenapadáných II.* /= Tribuna 2, č. 37, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1920 *O některých předsudcích skoro nikdy nenapadáných III.* /= Tribuna 2, č. 56, s. 5–6.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Tvůrci a velikost* [Essay] /= Tribuna 2, č. 85, s. 2–3.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Chauvinismus* [Úvaha] /= Tribuna 2, č. 91, s. 1–3.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Myšlenky* [Aforismy] /= Tribuna 2, č. 92, s. 2–3.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Myšlenky* [Aforismy] /= Tribuna 2, č. 99, s. 4

KLÍMA, Ladislav

1920 *Myšlenky* [Aforismy] /= Tribuna 2, č. 114, s. 5.

KLÍMA, Ladislav

1920 *Vznešená síla* [Essay] /= Tribuna 2, č. 302, s. 15.

KLÍMA, Ladislav

1921 *Síla slabosti* [Essay] /= Tribuna 3, č. 1, s. 3–4.

KLÍMA, Ladislav

1921 *Myšlenky* [Aforismy] /= Tribuna 3, č. 1, s. 19.

KLÍMA, Ladislav

1921 *Filosofie Napoleonovy osobnosti* [Fejeton] /= Tribuna 3, č. 106, s. 1–3.

TOPIČŮV sborník

1921–1922 *Matěj Poctivý* [Rf.] /= Topičův sborník 9, č. 7, s. 328–329.

TRÉVAL, Emil

1921–1922 *Matěj Poctivý...* [Rf.] /= Zvon 22, č. 24, s. 334

DVOŘÁK, Arnošt, KLÍMA, Ladislav

1922 *O „Matěje Poctivého“* /= Tribuna 4, č. 58, s. 5.

FISCHER, Otokar

1922 *Pro lid* [Rf.] /= Národní listy 62, č. 55, s. 4.

HILBERT, Jaroslav

1922 *Matěj Poctivý,...* [Rf.] /= Venkov 17, č. 47, s. 3.

JEVIŠTĚ

1922 *Novinářská obec československá vystoupila...* [Poznámka] /= Jevišťe 3, č. 18, s. 150.

KLÍMA, Ladislav; DVOŘÁK, Arnošt

1922 *O „Matěje Poctivého“* [Rf.] /= Tribuna 4, č. 58, s. 5.

KONRÁD, Edmund

1922 *O původních novinkách* [Rf.] /= Česká revue 15, č. 3–4, s. 155–158.

KODÍČEK, Josef

1922 *Ladislav Klíma – český případ* [Článek] /= Tribuna 4, č. 43, s. 1–2.

KODÍČEK, Josef

1922 *Ladislav Klíma – český případ* [Článek] /= Tribuna 4, č. 45, s. 1–2.

KODÍČEK, Josef

1922 *Právo na karikaturu a žurnalisté* [Poznámka] /= Tribuna 4, č. 49, s. 4.

KRECAR, Jarmil

1922 *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty (Essaye)* /= Moderní revue 28, č. 37, s. 265–267.

KREJČÍ, František

1922 *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty. Filosofické úvahy* /= Česká mysl 18, č. 3, s. 180–181.

KREJČÍ, František

1922 *Matěj Poctivý a Ze života hmyzu* [Rf.] /= Česká mysl 18, č. 4, s. 255–256.

LIDOVÉ noviny

1922 *Ladislav Klíma...* [Poznámka] /= Lidové noviny 30, č. 106, s. 7.

LIFKA, Bohumír

1922 *Schopenhauer opětně v Čechách* [Článek] /= Tribuna 4, č. 179, s. 2

NOVOTNÝ, Miloslav

1922 *Pražská činohra* [Rf.] /= Studentský časopis 1, č. 4–5, s. 145–146.

PACOVSKÝ, Jaroslav

1922 *Ústupky davu a době* [Článek] /= Jeviště 3, č. 8, s. 109–110.

PELIKÁN, F.

1922 *Traktáty a diktáty* [Rf.] /= Nové Čechy 5, č. 8, s. 316–317.

PRAGER Tagblatt

1922 *Vom Büchertifch* [Rf.] /= Prager Tagblatt 46, č. 48, Beilage s. 3.

SKÁCELÍK, F

1922 *Divadlo* [Rf.] /= Lumír 49, č. 3, s. 163–164.

ŠALDA, F. X.

1922 *Filosof-básník* /= Tribuna 4, č. 90, s. 2–3.

TILLE, Václav

1922 *Tschechische Uraufführung* [Rf.] /= Prager Presse 2, č. 55, s. 6.

TRIBUNA

1922 *Matěj Poctivý* [Rf.] /= Tribuna 4, č. 47, s. 5.

TRIBUNA

1922 *Prohlášení* /= Tribuna 4, č. 61, s. 6.

TRIBUNA

1922 *Prohlášení* /= Tribuna 4, č. 62, s. 6.

TRIBUNA

1922 *Zajímavá žaloba proti národnímu divadlu* [Zpr.] /= Tribuna 4, č. 79, s. 3.

TRIBUNA

1922 *„Matěj Poctivý“ v boji o spravedlnost* /= Tribuna 4, č. 92, s. 6.

TRIBUNA

1922 *„Matěj Poctivý“ před soudem* [Ze soudní síně] /= Tribuna 4, č. 157, s. 5.

TRNKA, Tomáš

1922 *Ladislav Klíma: Traktáty a diktáty* [Rf.] /= Lumír 49, č. 5, s. 275–276.

VENKOV

1922 *Činohra Národního divadla...* [Zpr.] /= Venkov 17, č. 41, s. 6.

VENKOV

1922 *Činohra Národního divadla...* [Zpr.] /= Venkov 17, č. 43, s. 8.

VENKOV

1922 *Matěj Poctivý před soudem* /= Venkov 17, č. 92, s. 6.

ZÁBA, Jaroslav

1922 *Ein tschechischer Philosoph* /= Prager Presse 2, č. 35, s. 1–2.

ZELINKA, Václav

1922 *Ladislav Klíma, Traktáty a diktáty [Spis] Praha, E. Štorch 1922 [Rf.]* /= Zlatá Praha 39, č. 23–24, s. 239.

KODÍČEK, Josef

1923 *O tom obecném umění* [Článek] /= Tribuna 5, č. 10, s. 8.

KODÍČEK, Josef

1923 *Kvality „Matěje Poctivého“* [Rf.] /= Tribuna 5, č. 278, s. 4.

TILLE, Václav

1923 *Der redliche Matthias in neuer Fassung* [Rf.] /= Prager Presse 3, č. 326, s. 5.

TRIBUNA

1923 *Státní ceny za původní česká dramata* [Zpr.] /= Tribuna 5, č. 55, s. 4.

VESELÝ, Antonín

1923 *Matějovo vidění, satirická féerie o 3 dějstvích* [Rf.] /= Právo lidu 32, č. 277, s. 1–2.

VOVORKA, Karel

1923 *Traktáty a diktáty* [Rf.] /= Tribuna 5, č. 32, s. 2–3.

ZVON

1923 *Ministerstvo školství a národní osvěty...* /= Zvon 23, č. 26, s. 364.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Spěch a dnešní lidstvo* [Essay] /= Tribuna 6, č. 177, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Ku psychologii literárního tvoření* [Fejetony] /= Tribuna 6, č. 194, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Pozorování o statečnosti* [Fejetony] /= Tribuna 6, č. 207, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Úcta ke stáří* [Fejetony] /= Tribuna 6, č. 217, s. 1.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Drobná pozorování* [Črty] /= Tribuna 6, č. 238, s. 3–4.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 6, č. 240, s. 3.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Drobná pozorování* [Črty] /= Tribuna 6, č. 241, s. 2–3.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Známosti o nás ve světě* [Úvodník] /= Tribuna 6, č. 247, s. 1.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 6, č. 250, s. 3.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 6, č. 254, s. 4–5.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 6, č. 277, s. 3.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 6, č. 279, s. 4.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Vředy na českém jazyku* [Fejetony] /= Tribuna 6, č. 280, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1924 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 6, č. 287, s. 4.

KLÍMA, Ladislav

1924 *O tělesné bolesti* [Essay] /= Tribuna 6, č. 301, s. 8.

KOZÁK, Jan Blahoslav

1924 *H. Folk: Der unbegrenzte Zweifel* [Rf.] /= Česká mysl 20, č. 1, s. 54–55.

NOVÁK, Arne

1924 *El krausismo* [Rf.] /= Lidové noviny 32, č. 174, s. 1.

KLÍMA, Ladislav

1924–1925 *Největší nebezpečí lidstva* [Meditace o erotičnosti] /= *Pramen* 5, č. 11–12, s. 423–425.

Fischer, Otokar

1925 *Tschechische Theaterwoche* [Článek] /= *Prager Presse* 5, č. 175, s. 6.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Moje filosofická zpověď I.* /= *Nová svoboda* 2, č. 20, s. 328–330.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Moje filosofická zpověď II.* /= *Nová svoboda* 2, č. 2, s. 344–346.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Moje filosofická zpověď III.* /= *Nová svoboda* 2, č. 22, s. 361–362.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Moje filosofická zpověď IV.* /= *Nová svoboda* 2, č. 23, s. 375–378.

KLÍMA, Ladislav

1925 *K filosofické zpovědi Ladislava Klímy* [Dopis] /= *Nová svoboda* 2, č. 25, s. 410–412.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Dopis* /= *Nová svoboda* 2, č. 31, s. 506–507.

ŠKRACH, K. V.

1925 *K filosofické zpovědi L. Klímy* /= *Nová svoboda* 2, č. 28, s. 459–460.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Fysiognomica* [Essay] /= *Tribuna* 7, č. 9, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1925 *Chalupného „Vltava“* [Rf.] /= *Tribuna* 7, č. 109, s. 7.

KLÍMA, Ladislav

1926–1927 *K denici mluví Dryáda* [Meditace] /= *Zlatá Praha* 44, č. 22, s. 425–430.

KLÍMA, Ladislav

1926–1927 *Ke psychologii literárního tvoření* /= *Rozpravy Aventina* 2, č. 10, s. 110–111.

KODÍČEK, Josef

1926–1927 *Nová kniha Ladislava Klímy* /= *Rozpravy Aventina* 2, č. 14, s. 159.

NOVÁK, Arne

1926–1927 *Nové tažení proti Jaroslavu Vrchlickému* [Polemika] /= Lumír 53, č. 2, s. 98–101.

ROZPRAVY AVENTINA

1926–1927 *Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. Filosofické intermezzo* /= Rozpravy Aventina 2, č. 16–17, s. 199.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Ladislav Klíma* [Aforismy] /= Tribuna 8, č. 1, s. 8.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Polemos* [Rf.] /= Tribuna 8, č. 111, s. 1–2.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 8, č. 116, s. 4.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 8, č. 121, s. 3.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 8, č. 127, s. 2.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 8, č. 130, s. 3.

KLÍMA, Ladislav

1926 *Sentence* [Aforismy] /= Tribuna 8, č. 133, s. 3.

CHALUPNÝ, Emanuel

1927 *Sekunde und Ewigkeit* [Rf.] /= Prager Presse 7, č. 156, s. 6.

KODÍČEK, Josef

1927 *Ladislav Klíma, Vteřina a věčnost* [Článek] /= Tribuna 9, č. 79, s. 5–6.

VEČERNÍ České slovo

1927 *Ladislav Klíma Vážně onemocněl a je v nemocnici* [Zpráva] /= Večerní České slovo 9, č. 150, s. 2.

VODÁK, Jindřich

1927 *Osvobozená filosofie* [Rf.] /= České slovo 19, č. 116, s. 8.

VODSEĎÁLEK, Živan

1927 *Hlavní proudy v současné české filosofii* [Studie] /= *Přítomnost* 4, č. 46, s. 730–732.

KLÍMA, Ladislav

1927–1928 *Předmluva* /= *Rozpravy Aventina* 3, č. 17, s. 205–206.

KODÍČEK, Josef

1927–1928 *Ladislav Klíma* [Nekrolog] /= *Literární svět* 1, č. 17, s. 1–2.

MÜNZER, Jan

1927–1928 *Ladislav Klíma: Utrpení knížete Sternenhocha. Groteskní romaneto* [Rf.] /= *Naše doba* 35, č. 10, s. 643–644.

ROZPRAVY Aventina

1927–1928 *Filosof Ladislav Klíma* [Zpráva] /= *Rozpravy Aventina* 3, č. 11–12, s. 147.

ROZPRAVY Aventina

1927–1928 *Ladislav Klíma: Vteřina a věčnost. Filosofické intermezzo* /= *Rozpravy Aventina* 3, č. 16–17, s. 199.

ROZPRAVY Aventina

1927–1928 *Ladislav Klíma: Svět jako vědomí a nic* /= *Rozpravy Aventina* 3, č. 20, s. 248.

ČAPEK, Karel

1928 *Ladislav Klíma* [Nekrolog] /= *Lidové noviny* 36, č. 203, s. 5.

EISNER, Paul

1928 *Der Roman des Philosophen* [Rf.] /= *Prager Presse* 8, č. 188, s. 8.

FRAENKL, P.

1928 *Zemřel Ladislav Klíma...* [Nekrolog] /= *Host* 7, č. 8, s. 247.

HOETZEL, Jiří

1928 *Za Ladislavem Klímou* [Vzpomínky] /= *Tribuna* 10, č. 99, s. 4.

KLÍMA, Ladislav

1928 *Ehrfurcht vor dem Alter* [Fejeton] /= *Prager Presse* 8, č. 110, s. 3–4.

KREJČÍ, František

1928 *Ladislav Klíma, auctor spisů o tématech filosofických [...]* /= *Česká mysl* 24, č. 3, s. 281–282.

KODÍČEK, Josef

1928 *Ladislav Klíma mrtev* [Nekrolog] /= Tribuna 10, č. 94, s. 1.

NÁRODNÍ práce

1928 *Ladislav Klíma* [Poznámka-nekrolog] /= Národní práce 4, č. 17, s. 3.

NOVÁ svoboda

1928 *Ladislav Klíma* [Poznámka-nekrolog] /= Nová svoboda 5, č. 17, s. 271.

OČADLÍK, Mirko

1928 *Ladislav Klíma umřel* /= Národní osvobození 5, č. 110, s. 4.

PRAGER Presse

1928 *Ladislav Klíma gestorben* /= Prager Presse 8, č. 110, s. 4.

PRAGER Presse

1928 *Das Begräbnis Ladislav Klíma* /= Prager Presse 8, č. 112, s. 5.

PRAGER Presse

1928 *Filosofie* /= Prager Presse 8, č. 144, s. 6.

PRAGER Presse

1928 *Hinweis auf einen Autor* /= Prager Presse 8, č. 152, s. 3.

PRAGER Presse

1928 *Ein Drama von Ladislav Klíma* /= Prager Presse 8, č. 156, s. 7.

PRAGER Presse

1928 *Die Tschechen* /= Prager Presse 8, č. 293, s. 8.

PROCHÁZKA, Rudolf

1928 *Ladislav Klíma, filosof paroxysmu* [Rf.] /= Lidové noviny 36, č. 203, s. 7.

TRIBUNA

1928 *Filosof Ladislav Klíma mrtev* [Nekrolog] /= Tribuna 10, s. 92, s. 1.

TRIBUNA

1928 *Klímová společnost* [Zpráva] /= Tribuna 10, s. 97, s. 4.

TRIBUNA

1928 *Ladislav Klíma* /= Tribuna 10, č. 198, s. 6.

VODÁK, Jindřich

1928 *Ladislav Klíma* [Nekrolog] /= *České slovo* 20, č. 96, s. 1–2.

VODÁK, Jindřich

1928 *Posmrtný Ladislav Klíma* [Rf.] /= *České slovo* 20, č. 131, s. 4.

VODSEĎÁLEK, Živan

1928 *Romantika ve filosofii* [Studie] /= *Přítomnost* 5, č. 16, s. 249–251.

ZAVŘEL, František

1928 *Dík* [Entrefilet] /= *Tribuna* 10, č. 95, s. 3.

KOSINER, B.

1928–1929 *Ladislav Klíma* [Rf.] /= *Studentský časopis* 8, č. 6, s. 175–176.

FELINUS

1929 *Dva muži z Jaroměřického náměstí* /= *Nová svoboda* 6, č. 13, s. 193–195.

ŠALDA, F. X.

1929–1930 *Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky* [Přednáška] /= *Šaldův zápisník* 2, č. 1, s. 161–175.

ČESKÉ slovo

1930 *Literární pozůstalost Ladislava Klímy* [Zpráva] /= *České slovo* 22, č. 82, s. 6.

EISNER, PAUL

1930 *Bücher der Einsicht und der Einkehr* /= *Prager Presse* 9, č. 298, s. 8.

KRČMA, F.

1930 *Otokar Březina o K. H. Máchovi* [Glosa] /= *Literární rozhledy* 15, č. 8, s. 291–292.

NOVÁK, Arne

1930 *Sborník o Otokaru Březinovi* [Zpráva] /= *Lidové noviny* 38, č. 540, s. 9.

PRAGER Presse

1930 *Das neue Reich* /= *Prager Presse* 9, č. 284, s. 8.

EISNER, Paul

1932 *Die Marotten eines Genies* [Rf.] /= *Prager Presse* 12, č. 345, s. 3.

KODÍČEK, Josef

1932 *Filosof z předměstí* [Rf.] /= *České slovo* 24, č. 210, s. 8.

OBERPFALZER, Fr.

1932 *Kultura spisovné češtiny* /= Lidové noviny 40, č. 105, s. 9.

PRAGER Presse

1932 *Nemesis* /= Prager Presse 12, č. 266, s. 6.

PRACH, Vojtěch

1932–1933 *Ladislav Klíma: Slavná Nemesis* [Poznámka] /= Česká osvěta 29, č. 6, s. 222–223.

ŘÁD

1932–1933 *Polykodiček* [Poznámka] /= Řád 1, č. 6, s. 359–360.

SEZIMA, Karel

1932–1933 *Menší próza* /= Lumír 39, č. 7, s. 395–402.

SLAVÍK, Bedřich

1932–1933 *K březinovské literatuře* /= Rozpravy Aventina 8, č. 7, s. 51–52.

EISNER, Paul

1933 *Ladislav Klíma* [Rf.] /= Prager Presse 13, č. 353, s. 6.

GÖTZ, František

1933 *Vrcholný zjev české nadrealistické prosy* /= Národní osvobozená 10, č. 79, s. 11.

INDEX

1933 *Nové knihy* [Rf.] /= Index 5, č. 1, s. 2.

KNAP, Josef

1933 *Arkanum* [Rf.] /= Venkov 28, č. 296, s. 7.

KŘELINA, František

1933 *Beletrie filosofova* [Rf.] /= Venkov 28, č. 14, s. 6.

RYBA, Vladimír

1933 *Beletrie mrtvého filosofa* /= Právo lidu 42, č. 193, s. 6.

TETAUER, Fr.

1933 *Beletrie filosofova* [Rf.] /= Lidové noviny 41, č. 202, s. 9.

ŠALDA, F. X.

1933–1934 *Arnošt Dvořák a jeho svět básnický* [Studie] /= Šaldův zápisník 6, č. 1, s. 124–140.

EISNER, Paul

1934 *Altfränkischer Papierstil?* /= Prager Presse 14, č. 199, s. 5.

FISCHER, Otokar

1934 *Schrifttum der Deutschen in der Tschechoslovakei* [Studie] /= Prager Presse 14, č. 20, s. 10.

CHALUPNÝ, Emanuel

1935 *Masarykův rok* /= Venkov 30, č. 56, s. 1.

KLÍMA, Ladislav

1933–1935 *Gnose* /= Kvart 2, č. 4, s. 1–2.

VENKOV

1935 *Památce Žižkově* /= Venkov 30, č. 251, s. 4.

PRAGER Presse

1936 *Vokabeln* /= Prager Presse 16, č. 192, s. 4.

PREČ, Oldřich

1936 *O nebezpečí importu a jiných věcech* /= Nová svoboda 13, č. 2, s. 23–24.

EISNER, Paul

1937 *Ueber Bilinguismus* /= Prager Presse 17, č. 137, s. 8.

NAVRÁTIL, V.

1937 *Josef Král, Československá filosofie* [Recenze] /= Česká mysl 33, č. 3–4, s. 336–338.

OTR, Jan

1937 *Krátké dumání nad slovníkem* /= Lidové noviny 45, č. 394, s. 9.

EISNER, Paul

1938 *Ladislav Klíma* /= Prager Presse 18, č. 105, s. 8.

EISNER, Paul

1938 *Das gehaltvollste Buch 1938* /= Prager Presse 18, č. 300, s. 7.

KLÍMA, Ladislav

1938 *Arden* [Povídka] /= Lidové noviny 46, č. 195, s. 3.

LIDOVÉ noviny

1938 *Beletrie Ladislava Klímy* /= Lidové noviny 46, č. 250, s. 7.

LIDOVÉ noviny

1938 *Nejhodnotnější kniha 1938* /= Lidové noviny 46, č. 611, s. 3 a 5.

POLEDNÍ list

1938 *Filosof o čisté rase* /= Polední list 12, č. 221, s. 2.

Čcheidze, K. A.

1939 *Poznámka o filosofii Ladislava Klímy* [Rf.] /= Venkov 34, č. 301, s. 5.

TEICHMANN, Jaroslav

1939 *Mládí vpřed!* [Dopis] /= Přítomnost 16, č. 6, s. 95.

TRNKA, Tomáš

1939–1940 *Klíma, Ladislav: Filosofické listy* [Poznámka] /= Česká osvěta 36, č. 4, s. 153.

KRATINA, Ferdinand

1940 *Z filosofových korespondencí* [Rf.] /= Lidové noviny 48, č. 610, s. 7.

MAŠEK, O.

1940 *Filosof Ladislav Klíma* /= Lidové noviny 48, č. 175, s. 5.

SVOBODA, Ludvík

1940 *Korespondence Ladislava Klímy* /= Sociologická revue 11, č. 3–4, s. 340–341.

MIŠKOVSKÁ, V. T

1941 *Filosofické listy Ladislava Klímy* [Rf.] /= Kalich 19, č. 2, s. 60.

VENKOV

1941 *POLOBOZI. Dramatická pentalogie od Františka Zavřela* /= Venkov 36, č. 188, s. 4.

MARGINALIE

1941–1942 *Ladislav Klíma: Juvenilie* /= Marginalie 15, č. 1, s. 9–15.

VAJTAUER, Emanuel

1942–1943 *Dr. Goebbels a česká inteligence* [Rf.] /= Přítomnost 17, č. 2, s. 20–23.

MARGINALIE

1942–1943 *Ladislav Klíma: Boj o Vše* /= *Marginalie* 16, č. 2, s. 22–23.

KRATINA, Ferdinand

1942 *Z filosofovy pozůstalosti* [Rf.] /= *Lidové noviny* 50, č. 235, s. 2.

MIKULÁŠEK, Oldřich

1943 *Cociancich a jiné gejgle* /= *Lidové noviny* 51, č. 121, s. 1–2.

MIŠKOVSKÁ, V. T.

1945 *Ladislav Klíma: Boj o vše* [Rf.] /= *Česká mysl* 39, seš. 1–5, s. 136–137.

MIŠKOVSKÁ, V. T.

1945 *Jaroslav Kabeš: Ladislava Klímy filosofie češství* [Rf.] /= *Česká mysl* 39, seš. 1–5, s. 137–138.

VOŘÍŠEK, Rudolf

1946 *Český předchůdce módní francouzské filosofie* /= *Lidová demokracie* 2, č. 131, s. 4

VÁPENÍK, Rudolf

1946–1949 *Z pozůstalosti Ladislava Klímy* /= *Kvart* 5, č. 5, s. 295–304.

BODLÁK, Karel

1947 *Filosofický předchůdce* /= *Lidová kultura* 3, č. 4, s. 4.

VOŘÍŠEK, Rudolf

1947 *Příklad Ladislava Klímy* /= *Vyšehrad* 2, č. 16/17, s. 255–256.

KUDERA, Ludvík

1947–1948 *Literatura o Ladislavu Klímovi* /= *List sdružení moravských spisovatelů* 2, s. 72–73.

BODLÁK, Karel

1948 *K dvojímu jubileu Ladislava Klímy* /= *Lidové noviny* 56, 6. 6. 1948, s. 6

BRAMBORA, Josef

1948 *80. narozeniny Ladislava Klímy* /= *Lidové noviny* 56, 22. 8. 1948, s. 6.

KLÍMA, Ladislav

1948 *Vředy na českém jazyku* [Výňatek] /= *Almanach kmene* 1948, s. 207–212.

POLÁK, Karel

1948 *Vzpomeňme Ladislava Klímy* /= *Právo lidu* 18, č. 4, s. 4.

SLAVÍK, Bedřich

1948 *Nebylo jemnějšího člověka* /= Lidová demokracie 4, č. 159, s. 5.

KULTURNÍ tvorba

1963 *Jiří Trnka a Jan Werich o sobě, umění a životě vůbec* /= Kulturní tvorba 1, č. 53, s. 3.

HRABAL, Bohumil

1964 *Za Budějovicemi* /= Literární noviny 13, č. 41, s. 8–9.

KLÍMA, Ladislav

1965 *Mohl jsem se prasnadno oženit* /= Plamen 7, č. 4, s. 107–109.

KULTURNÍ tvorba

1965 *Čo robí básnik* /= Kulturní tvorba 3, č. 26, s. 14.

NĚMEC, Jiří

1965 *Klímův příklad* /= Tvář 2, č. 2, s. 4–8.

STROHS, Slavomil

1965 *Ladislav Klíma* /= Plamen 7, č. 4, s. 111–115.

VIEWEGH, Josef

1965 *L. Klíma aneb Život v extrému* /= Host do domu 12, č. 1, s. 47–51.

BEDNÁŘ, Kamil

1966 *Literární střípky, o které jsem se sám pořezal* /= Kulturní tvorba 4, č. 13, s. 6.

HONZAUER, Miloš

1966 *Literatura u tabule* /= Literární noviny 15, č. 36, s. 5.

HRABAL, Bohumil

1966 *Spojité nádoby* /= Literární noviny 15, č. 16, s. 4.

LITERÁRNÍ NOVINY

1966 *První možnost setkat se po letech s dílem Ladislava Klímy* /= Literární noviny 15, č. 38, s. 10.

ZÁBRANA, Jan

1966 *Ladislav Klíma v němčině* /= Literární noviny 15, č. 46, s. 4.

BODLÁK, Karel

1967 *Ladislav Klíma po dvaceti letech* /= Orientace 2, č. 6, s. 88–93.

BURDA, Vladimír

1967 *Pevný bod Kamila Bednáře* /= Literární noviny 16, č. 13, s. 4–5.

KLÍMA, Ladislav

1967 *Český román* /= Orientace 2, č. 3, s. 50–65.

KLÍMA, Ladislav

1967 *Úcta ke stáří* /= Literární noviny 16, č. 34, s. 3.

KULTURNÍ tvorba

1967 *Ladislav Klíma? Vteřiny věčnosti* /= Kulturní tvorba 5, č. 42, s. 10.

LITERÁRNÍ noviny

1967 *Česká literatura v Německu* /= Literární noviny 16, č. 6, s. 4.

LITERÁRNÍ noviny

1967 *Ubu v císařské říši* /= Literární noviny 16, č. 33, s. 10.

LITERÁRNÍ noviny

1967 *Ladislav Klíma: Vteřiny věčnosti* /= Literární noviny 16, č. 42, s. 11.

PATOČKA, Jan

1967 *Ladislav Klíma. Pokus o rozbor klíčových tezí* /= Orientace 2, č. 3, s. 40–45.

ŠTORCH-MARIEN, Otakar

1967 *Ohňostroj* /= Literární noviny 16, č. 48, s. 6.

ZUMR, Josef

1967 *Klímovo básnické dílo* /= Orientace 2, č. 3, s. 46–47.

ZUMR, Josef

1967 *Klímovo básnické dílo* /= Literární noviny 16, č. 33, s. 2.

DOSTÁL, Vladimír

1968 *Prokletý filosof-básník* /= Kulturní tvorba 6, č. 7, s. 12.

KLÍMA, Ladislav

1968 *Lidská tragikomedie* /= Plamen 10, č. 11, s. 118–121.

ZUMR, Josef

1968 *Dramatická tvorba Ladislava Klímy* /= Plamen 10, č. 11, s. 119–121.

KLÍMA, Ladislav

1968 *Rozhodnutí se k vznešenosti* /= Listy 2, č. 10, s. 7.

KLÍMA, Ladislav

1969 *Vnášet do podstatně alogického předmětu logiku jest alogické* /= Listy 2, č. 19, s. 13.

LISTY

1969 *V naší realitě* /= Listy 2, č. 5, s. 16.

MACEK, Emanuel

1969 *Paměti nakladatele Štorcha-Mariena* /= Česká literatura 2, č. 6, s. 668–670.

SUS, Oleg

1970 *Ze zapadlých fragmentů prózy...* /= Orientace 5, č. 6, s. 91.

TOPINKA, Miloslav

1970 *Spát na břitvě a na blechách v říji* /= Orientace 5, č. 4, s. 57–64.

BOČEK, Jaroslav

1972 *Svědectví o Jiřím Trnkovi* /= Tvorba 41, č. 7, s. 10–11.

PYTLÍK, Radko

1985 *E. E. Kisch v pražské kultuře a literatuře na počátku století* /= Česká literatura 33, č. 4, s. 289–313.

HRABAL, Bohumil

1990 *Cassius v emigraci* /= Tvorba 1990, č. 37, s. 12–13.

MERHAUT, Vladislav

1990 *Excelentní grafik Hamera* / Tvorba 1990, č. 33, s. 15.

TVORBA

1990 *K pocitovým možnostem hudebního divadla* /= Tvorba 1990, č. 43, s. 22.

TVORBA

1990 *Vlasta Třešňák* /= Tvorba 1990, č. 51, s. 23.

BOXBERGEROVÁ, Jana

1991 *Čtou Francouzi Karolinu Světlou?* /= Tvorba 1991, č. 26, s. 11.

MACHOVEC, Martin

1991 *Medorkův sen aneb Poezie Nového království* /= Tvorba 1991, č. 18, s. 12–13.

ONDRAČKA, Pavel

1991 *Stará (dobrá?) hra* /= Tvorba 1991, č. 8, s. 18.

SVĚTOVÁ literatura

1991 *Záznamy o expresionismu – 1991* /= Světová literatura 36, č. 3, s. 75–79.

TVORBA

1991 *In memoriam* /= Tvorba 1991, č. 2, s. 2.

TVORBA

1991 *U zlatého melouna* /= Tvorba 1991, č. 6, s. 2.

TYLOVÁ, Vlasta

1992 *Moje fobie* /= Akord 18, č. 7, s. 3–7.

CHUCHMA, Josef

1993 *Pocta Ladislavu Klímovi* /= Respekt 4, č. 14, s. 22–23.

TRÁVNÍČEK, Mojmír

1996 *Zamyšlení nad Divišem* /= Host 12, č. 3–4, s. 157–160.

CHOCHOLATÝ, Miroslav

2000 *Jaroměřice Otokara Březiny* /= Host 16, č. 2, s. 44–45.

BILÍK, Petr

2001 *Mozaika problematického vztahu* /= Host 17, č. 2, s. 53.

SEČKAŘ, Marek

2001 *Filozof s nevymáchanou hubou* /= Host 17, č. 5, s. 62.

RUDČENKOVÁ, Kateřina

2002 *Blatny in Bixley* [Báseň] /= Host 18, č. 1, s. 17.

ŠTOLBA, Jan

2002 *Zdráhám se o tom psát...* /= Host 18, č. 7, s. 13.

BALAŠTÍK, Miroslav; HRUŠKA, Petr

2003 „Zbývá naučit se číst...“ [Rozhovor] /= Host 19, č. 3, s. 9.

MAINX, Oskar

2003 *Prvních deset let žijící legendy* /= Host 19, č. 8, s. IV.

NIEDERLE, Rostislav

2003 *Hodnoty podle Gabriela Marcela* /= Host 19, č. 10, s. XIX–XX.

RYČL, František

2003 *Promlouvající hroby* /= Host 19, č. 1, s. XIV–XV.

TRÁVNÍČEK, Jiří; VAŠÍČEK, Jiří

2003 „Jako soukromý učenec si dovoluji číst pro radost, pro údiv, pro znepokojení...“ [Rozhovor] /= Host 19, č. 8, s. 5–10.

JIROUŠEK, Martin

2004 *Horor v českých zemích* /= Host 20, č. 7, s. 38–47.

SEDLÁKOVÁ, Lenka

2004 *Stát v poklusu duše* /= Host 20, č. 8, s. 66–67.

STANĚK, Jan

2004 *Cestou* /= Host 20, č. 5, s. 67.

HALOUN, Karel

2005 *Plastiční lidé, plochý dav* /= Revolver revue 2005, č. 61, s. 287–291.

HRUBÁ, Eva; NOVÁK, Jan

2005 „pravdu je těžké nějak ozvláštnovat, protože dvě a dvě jsou čtyři vždycky...“ /= Host 21, č. 1, s. 5–11.

HOST

2005 *Ladislav Klíma. Lidská tragikomedie* /= Host 21, č. 2, s. 77.

KLÍMA, Ladislav

2005 *Skutečná událost, sběhnuvší se v Postmortalii* /= Revolver revue 2005, č. 57, s. 234–251.

KOSÁK, Michal

2005 *Dobře okořeněný fragment* /= Revolver revue 2005, č. 61, s. 92–94.

STANĚK, Jan

2006 „*Do všech smutných jemností...*“ /= Host 22, č. 5, s. 60.

GEBERT, Adam

2007 *Hlavní hrdina Karel Vachek* /= Revolver revue 2007, č. 66, s. 249–253.

STANĚK, Jan

2007 *Jsem Absolutní Vůle?* /= Host 23, č. 1, s. 18–20.

ŠTOLBA, Jan; PETRUŽELKA, Antonín

2007 *Otázka Jana Štolby Antonínu Petruželkovi* /= Host 23, č. 5, s. 21.

TYPLT, Jaromír

2007 *Kšeft s Klímou* /= Host 23, č. 9, č. 28–29.

VODSEĎÁLEK, Ivo

2007 *Zcela obličejně* /= Revolver revue 2007, č. 66, s. 51–53.

VYKOUPIIL, Libor

2008 *Ladislav Klíma – svět jako lejno, z něhož se kouří – duch* /= Host 24, č. 7, s. 39.

HAMAN, Aleš

2009 *Velký obrazoborec* /= Host 25, č. 6, s. 16–19.

PUTÍK, Jaroslav

2009 *Zastavárna času* /= Host 25, č. 9, s. 52.

BORECKÝ, Vladimír

2010 *Mezi naivitou a absurditou* /= Host 26, č. 2, s. 14–19.

LINHART, Patrik

2010 *Navzdory tomu* /= Tvar 2010, č. 5, s. 11.

HAUSER, Michael

2010 *Mácha a naše budoucnost* /= Tvar 2010, č. 15, s. 8–10.

KLÍČOVÁ, Eva

2010 *Knihla chlapce, který hledal Egona Bondyho* /= Tvar 2010, č. 15, s. 21.

DAVID, Martin

2011 *Rozlehlý opuštěný sad* [Báseň] /= Tvar 2011, č. 17, s. 16–17.

MOTÝL, Petr

2011 *Soudobé romaneto* /= Tvar 2011, č. 8, s. 20.

CTIBOR, Pavel

2012 *Bud' zdráv, Jiří*, /= Tvar 2012, č. 6, s. 11.

ČERNÝ, Marcel

2012 *Zlověstný čas* /= Tvar 2012, č. 20, s. 6–7.

HEINRICHOVÁ, Wanda; SELEPKO, Ladislav

2012 *Na výspách se poezii daří* /= Tvar 2012, č. 14, s. 4–5.

JANOUŠEK, Pavel

2012 *999 slov o próze* /= Tvar 2012, č. 17, s. 3.

VÁVRA, Stanislav

2012 *Květ magnolie* /= Host 28, č. 5, s. 83–89.

GROMBÍŘ, Jakub

2013 *Čtenář po bitvě generálem* /= Host 29, č. 7, s. 73.

KRATOCHVÍL, Jiří

2013 *Duch vyprávění* /= Host 29, č. 8, s. 17–19.

LINHART, Patrik

2013 *Navigare necesse est* /= Tvar 2013, č. 8, s. 22.

LINHART, Patrik

2013 *Skrytá knihovna nejkrásnějších jmen* /= Tvar 2013, č. 8, s. 12–13.

ZAJAC, Ondřej

2013 *Počátky polského hororu* /= Tvar 2013, č. 1, s. 22.

KANDA, Roman

2014 *Nemilosrdná zpráva o konci naší civilizace* /= Tvar 2014, č. 5, s. 22.

LINHART, Patrik

2014 *Pozdrav svobodě navěky věků* /= Tvar 2014, č. 2, s. 21.

PÍPAL, Viktor

2014 *Poslední útočiště Jakuba Arbese a jiných kandidátů existence* /= Tvar 2014, č. 8, s. 16–17.

SOBĚSLAVSKÁ, Zuzana

2014 *Prostor a čas ve Slavné Nemesis Ladislava Klímy* /= Tvar 2014, č. 10, s. 10–11.

TVAR

2014 *Slovník první pomoci* /= Tvar 2014, č. 21, s. 15.

VANČA, Jaroslav

2014 *V psaní dostatečný* /= Tvar 2014, č. 12, s. 16.

BEDNAŘÍKOVÁ, Hana

2015 *Imaginace a skrytá rozhraní* /= Tvar 2015, č. 10, s. 16–17.

ČAPKOVÁ, Eva; HAMERA, Oldřich

2015 *Je potřeba bezkarburátorově skočit rovnou pod svíčku!* /= Host 31, č. 8, s. 61–67.

KOŠNAROVÁ, Veronika

2015 *Živelné podobenství světa viděného a cítěného* /= Tvar 2015, č. 17, s. 23.

LINHART, Patrik

2015 *Magie všedních dní čili Člověk jako zraněný anděl* /= Tvar 2015, č. 10, s. 10–11.

LINHART, Patrik

2015 *Lod' bláznů* /= Tvar 2015, č. 4, s. 16–17.

ŘEHULKOVÁ, Hana

2015 *Čapkovi následovníci* /= Host 31, č. 2, s. 51–53.

ŠULC, Jan

2015 *Mlčení* /= Host 31, č. 2, s. 23.

ZOUHAR, Jan

2015 *Vzpouřa proti ošklivosti světa* /= Host 31, č. 2, s. 35–39.

JANOUŠEK, Pavel

2016 *999 slov o próze* /= Tvar 2016, č. 7, s. 2.

LINHART, Patrik

2016 *Dekadence naruby/ Plachý pohled na Rimbauda* /= Tvar 2016, č. 13, s. 14.

PÍPAL, Viktor

2016 *Sepulkrální umění, pamětihodnosti a záhady hřbitova Bubeneč (I)* /= Tvar 2016, č. 18, s. 9.

ADÁMEK, Petr

2018 *V zemi Ladislava Klímy* /= Host 34, č. 7, s. 91–93.

ADÁMEK, Petr

2019 *Směšnost a hrůznost jsou sestry* /= Host 35, č. 10, s. 60–61.